

YENİ ANAYASADA DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Diyanet-Sen Akademisi
Seminerleri 4

YENİ ANAYASADA DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

1 Ekim 2011, Ankara

**YENİ ANAYASADA
DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ**
1 Ekim RIXOS / ANKARA

www.diyamet-sen.org.tr

Yönetim ve Yazışma Adresi

Tel: 0312 230 46 86

0312 231 57 22

Gsm: 0533 657 70 22

Faks: 0312 232 13 99

Adres: GMK Bulvarı Şehit Daniş Tunalgil Sokak
3/11 Maltepe/ANKARA

Baskı:

Öncü Basımevi

Kazım Karabekir Caddesi Ali Kabakçı İşhanı

No:85/2 İskitler ANKARA • Telefon: 0312 384 31 20

*Bu derlemede yer alan ürünler için "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu"na göre
telif ödeme zorunluluğu yoktur.*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
1. Bölüm	
Açılış Konuşmaları	7
Mehmet BAYRAKTUTAR	
<i>Diyanet-Sen Genel Başkanı</i>	9
Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ	
<i>Diyanet İşleri Başkanı</i>	13
Ahmet GÜNDOĞDU	
<i>Memur-Sen Genel Başkanı</i>	17
Bekir BOZDAĞ	
<i>Başbakan Yardımcısı</i>	21
Prof. Dr. Yasin AKTAY	
<i>Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkanı</i>	27
Prof. Dr. Naci BOSTANCI	
<i>Amasya Milletvekili</i>	31
Yrd. Doç. Necdet SUBAŞI	
<i>Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Daire Başkanı</i>	41
2. Bölüm	
Makaleler	63
Yeni Anayasanın Tek Değiştirilemezi İnsan Onuru	
Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ	
<i>Anayasa Hukukçuları Derneği Başkanı, KTÜ Öğretim Üyesi</i>	65
12 Eylül Mirası ve Yeni Anayasa	
Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN	
<i>Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi</i>	71
Yeni Anayasada Din ve Vicdan Özgürlüğü	
Doç. Dr. Vahap COŞKUN	
<i>Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi</i>	75
Din ve Vicdan Özgürlüğü Üzerine	
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ	
<i>Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi</i>	83
Anayasa ve Laiklik Tartışmalarına Bir Katkı	
Prof. Dr. M. Ali KIRMAN	
<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi</i>	89

ÖNSÖZ

Sivil Toplum ve Yeni Anayasa

Sivil toplum, toplumu oluşturan bireylerin iktidarı elinde tutanlara karşı konumunu belirler. Demokratik toplumlarda bireyler, hak ve özgürlüklerini kullanabilmek için örgütlenir. Bu örgütlenmeler, devlet etkinliği ve denetim dışında gönüllü bireyler tarafından oluşturulur. Bunlar, mesleki örgütler olduğu gibi belli düşünceler etrafında meydana gelen gruplar da olabilir. Sivil toplumda bireyler, siyasi iktidar ve muhalefete karşı kendi haklarını ve özgürlüklerini savunabilmek için örgütlenirler. Bu nedenle sivil toplum demokrasilerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, demokrasi ve sivil toplum arasında yadsınamaz bir ilişki vardır.

İçinde yaşadığımız bu toplum, yıllardan beri hürriyetçi demokrasi ve bunun icapları ile belirlenmiş hukuk düzenine sahip çıkmaktadır. Ancak jakoben bir demokrasi anlayışında anayasaların millete dayatıldığı, milletin ihtiyaç, inanç ve önceliklerine kayıtsız kalınması sonucunda devlet-millet birleşmesi ve bütünleşmesi sağlanamamıştır.

Anayasalar, 19. Yüzyıldan itibaren devletlerin temel belgesi olduğu gibi, toplumda da bir ortak inancın başvuru belgesi olmuştur. Yönetimlerde yer alan; yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılması yalnızca toplumun ortak olarak kabul ettiği anayasa sayesinde olur. Devletin esas nitelikleri ve unsurları da anayasalarca güvence altına alınır.

Anayasalarda devlet-birey, birey-birey ve devletin diğer devletlerle olan ilişkileri, toplumun genel yaşamı çerçevesinde oluşturulur. Kurumların çalışma esasları, birey temel hak ve özgürlükleri, kamunun birey karşısındaki tutumu, bireyin ötekiler karşısındaki hakları anayasalarda yer alır.

Bu çerçevede anayasalarda ifade ve din özgürlüğünün güvence altına alınması, insanın hem onurlu bir hayat sürebilmesinin gerektirdiği bir hak kullanımı olması, hem de çatışma kaynaklarının kurutulmasına hizmet ederek toplumsal barışın tesis edilmesine katkıda bulunması bakımından vazgeçilmez öneme sahiptir. Tarihî tecrübe göstermiştir ki, insanların düşünce, inanç ve değerlerini özgür bir biçimde yaşayabildiği, bunları ifade etmesinin önünde engeller bulunmadığı yerlerde, insanların kendilerine ve başka insanlara saygı duyarak, barışçı bir beraberliği tesis etmesi kolay olmuştur. Böyle yerlerde, bu özgürlüğün bulunmadığı veya aşırı biçimde kısıtlanmış olduğu yerlere kıyasla, gelişme ve maddî refah da artmış, insan kaynaklarının yanında zenginlik de bu özgürlüklerin yaşama alanı bulabildiği yerlere doğru akmıştır. Bu çerçevede, ifade özgürlüğü de hem ahlâkî nedenlerle, hem de sonuçları bakımından savunulmayı hak etmektedir.

Milletimizin talep ve beklentileri doğrultusunda egemenliğin gerçekten millete ait olduğu unutulmamalıdır. Türkiye bugünlere ayak bağlarıyla geldi. Artık bunlardan kurtulmanın zamanı gelmiştir. Bugün yapmamız gereken, zamanın ruhuna uygun bir anayasadır. Ve toplumsal uzlaşma sağlamanın yegane yolu değişeceğine baştan ikna olduğumuz ilkeler üzerine uzlaşılan, içeriğini yaşayanların belirlediği bir anayasadır.

Anayasanın her türlü yönlendirmelerden uzak biçimde milletin kendi eseri olması temin edilmelidir. Anayasalarda farklılıkların korunması, insan haklarına saygılı, sosyal adaletin herkese eşit biçimde dağıtılması, vatan-dışın refahı maddi ve manevi mutluluğunun sağlanması, devletin ebedi varlığının kabul edilmesi ve ülkemizdeki birlik-beraberliğin teminatı olan bütünleştirici ve birleştirici ortak noktaların ön planda olması gerekir. Devletin varlığını devam ettirebilmek ve demokrasi dışı müdahalelerden korunmak adına hiçbir bireysel hürriyetin ortadan kaldırılmaması gerekir. Eğer birey varsa devlet vardır. Eğer birey kendini özgür hissediyor ve mutlu ise devletine sahip çıkacaktır. Korku ile korunma olmaz, yanlışlarla doğru yol bulunmaz.

Mehmet BAYRAKTUTAR
Diyanet-Sen Genel Başkanı

AÇILIŞ KONUŞMALARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ ANAYASADA DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

1 EKİM 2011 RİXOS ANKARA

Mehmet BAYRAKTUTAR
Diyanet-Sen Genel Başkanı

Sayın Başbakan Yardımcım, Konfederasyonumuzun Genel Başkanı, çok Değerli Diyanet İşleri Başkanımız, Saygıdeğer milletvekillerim, değerli hocalarım, onursal genel başkanım, şube başkanlarım, değerli basın mensupları bu davetimize icabetinizden dolayı hepinize çok teşekkür ederim, hoş geldiniz diyorum, saygılarımı, sevgilerimi sunuyorum.

Değerli misafirlerimiz, çalışma yaşamına önemli bir katkı olacağına inandığımız Diyanet-Sen Akademisi tarafından hazırlanan “Yeni Anayasada Din ve Vicdan Hürriyeti” Panelimizin toplumumuza, milletimize şimdiden hayırlı olmasını temenni ediyorum. Sizleri tekrar ve tekrar şahsım ve yönetim kurulumuz adına, 54 bin üyemiz adına tekrar saygıyla selamlıyorum.

Hepinizin bildiği gibi bu hafta Camiler ve Din Görevlileri Haftası. Bu vesile ile “Camiler ve Din Görevlileri Haftası’nın insanımız ve toplumumuz, din hizmeti veren din görevlilerimiz için hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Hak’tan niyaz ediyorum. Bu vesile ile camilerimizin eksiklerinin, din görevlilerimizin sorunlarının giderilmesi konusunda olumlu ve güzel adımlar atılacağına inanıyorum. Bu çalışmaların şimdiden hayırlı olmasını diliyorum.

Değerli misafirlerimiz,

Sendikacılığın eğitime dayalı olarak kamu görevlilerince özümsemişi ve çalışanlara bilimin ışığında hizmet sunulmasının sağlanması için gerçekleştirdiğimiz faaliyetlerimize bir yenisini daha ekliyoruz. Diyanet-Sen camiamıza ve sendikamıza hayırlı olsun.

Türkiye yıllardan beri hürriyetçi demokrasi ve bunun icapları ile belirlenmiş hukuk düzenine sahip çıkmaktadır. Ancak jakoben bir demokrasi anlayışında anayasaların millete dayatıldığı, milletin ihtiyaç, inanç ve özelliklerine kayıtsız kalınması sonucunda devlet-millet birleşmesi ve bütünleşmesi istenilen gibi sağlanamamıştır.

Eğer birey varsa devlet vardır. Eğer birey kendini özgür hissediyor ve mutlu ise mutlaka devletine sahip çıkacaktır. Korku ile korunma olmaz, yanlışlarla doğru yol da bulunmaz.

Değerli dostlar;

İfade ve din özgürlüğü, insanın hem onurlu bir hayat sürebilmesinin gerektirdiği bir hak kullanımı olması, hem de çatışma kaynaklarının kurutulmasına hizmet ederek toplumsal barışın tesis edilmesine katkıda bulunması bakımından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Tarihî tecrübelerimiz göstermiştir ki, insanların düşünce, inanç ve değerlerini özgür bir biçimde yaşayabildiği, bunları ifade etmesinin önünde aşılamayacak duvarların bulunmadığı yerlerde, insanların kendilerine ve başka insanlara saygı duyarak, barışçı bir beraberliği tesis etmesi kolay olmuştur. Böyle yerlerde, bu özgürlüğün bulunmadığı veya aşırı bir biçimde kısıtlanmış olduğu yerlere kıyasla, gelişme ve maddî refah da artmıştır. İnsan kaynaklarının yanında zenginlik de bu özgürlüklerin yaşama alanı bulabildiği yerlere doğru akmıştır. Bu çerçevede, ifade özgürlüğü de hem ahlâkî nedenlerle, hem de sonuçları bakımından savunulmayı hak etmektedir.

Değerli misafirlerimiz,

Ülkemizde din ve vicdan özgürlüğü konusunda yaşanan sorun, devletin vatandaşlarının dinî inanç ve pratiklerine müdahale ederek, res-

mî ideoloji çerçevesinde dini yeniden biçimlendirme, ulusallaştırma ve her dönemde egemen olan siyasanın yürütülmesinin bir aracına dönüştürme politikasından doğan bir sorundur.

Yine din eğitimi veren okulların kapatılmasından, giyim kuşama yasak getirilmesine, cemaatlerimizin yaptığı faaliyetlerin yasadışı ilan edilmesinden, kurban bayramında kesilen hayvanların derilerine el konmasına kadar geniş bir alanda Müslüman çoğunluğun, gayrimüslim azınlığın ve dini bir tercihi bulunmayanların sivil ve siyasi haklarının ihlâlîne dayalı bir laiklik anlayışında simgeleşen ve "irtica ile mücadele" gerekçesiyle yoğunlaşan devlet müdahalesiyle gittikçe derinleşen bir sorun haline gelmiştir.

Değerli misafirlerimiz, değerli dostlar;

Biz sendikamızı, sendikal birikimimizi, sendikal gücümüzü sadece kamu çalışanlarının ücretlerini yükseltmek, özlük ve sosyal haklarını arttırmak için kullanmadık, kullanmayacağız, elbette ki birinci önceliğimizdir. Ücret sendikacılığı gibi dar alana sıkışıp kalmadık, kalmayacağız. İçinde yaşadığımız topluma, üzerinde yaşadığımız ülkeye, egemenliğin tek ve asıl sahibi olan millete hizmet için kullandık kullanmaya da devam edeceğiz. Bütün gayretimizi bu yolda göstereceğiz.

Milletimizin talep ve beklentileri doğrultusunda egemenliğin gerçekten millete ait olduğu da unutulmamalıdır. Egemenliğin kurumlar eliyle değil, artık milletin bir hakkı olduğunu kayıtsız, şartsız millete ait olduğunu da tekrar yeni anayasa da tescil edilmelidir. Kurumlar eliyle ifadesi ortadan kaldırılmalıdır ve doğal hakkıdır bu milletin. Artık bunlardan kurtulmanın zamanı gelmiştir. Bugün yapmamız gereken, zamanın ruhuna uygun bir anayasadır. Ve toplumsal uzlaşma sağlamanın yegâne yolu değişeceğine baştan ikna olduğumuz ilkeler üzerine uzlaşılan, içeriğini yaşayanların belirlediği bir anayasadır.

Yeni anayasa için 12 Haziran seçimlerinde evet diyen bu millet, seçimler öncesi yeni anayasa sözü veren siyasilerimizden de biran önce bu sözlerini yerine getirmelerini bekliyoruz ve talep ediyoruz. Bugün 2011 yılı-2012 yılı yeni yasama döneminin başladığı bir gündür. Milletimize hayırlı olsun. Meclisimizin ülkemizde yegâne güç olduğuna inanıyor ve o şekilde olacağını da kabul ediyoruz. Hepinize saygılar sunuyorum, tekrar hoş geldiniz diyorum, sağolun, varolun.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Diyanet İşleri Başkanı

Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdülillahi Rabbil alemin. Essalatü vessalamü ala Rasulina Muhammedin ve ala alihi vessahbihi ecmain.

Sayın Başbakan Yardımcım, Diyanet-Sen Genel Başkanım ve değerli mesai arkadaşlarım hepinize hayırlı sabahlar diliyorum. Sözlerime başlarken hepinizi sevgiyle, saygıyla, muhabbetle selamlıyorum. Allah'ın selamı üzerinize olsun.

Bugün bizim için de çok heyecanlı bir gün. Camiler ve Din Görevlileri Haftamızın birinci günü. 10.30'da Kocatepe avlusunda çocuklarımız bizi bekliyor. Çünkü bu sene seçtiğimiz konu çocuk-cami buluşması. Çocuklarımızı bir hafta boyunca camiyle buluşturmak için kurum olarak bütün arkadaşlarımızla birlikte seferber olduk, seferber olacağız. Tabi bu sendikacılık sizin üçüncü, dördüncü sendikaya üye olmak sizin için tali bir konu, üçüncü, dördüncü mesele. Asli görevimizin bir parçası olduğu için hepinizin Camiler Haftası ve Din Görevlileri Haftasını kutluyorum. Hayırlı ve mübarek olsun.

Sendikamıza önemli bir zamanda, önemli bir konuyu böyle bir panelle, bilimsel bir panelle gündeme getirdiği için teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle şurada yazılan Diyanet-Sen Akademisi'nin de içinin doldurulmasını sayın başkandan istirham ediyorum. Ben daha önce kendisi de ifade etti, elbette Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki sendikalar başka hiçbir kurumdaki sendikalara benzemez. Bir akademi gibi çalışa-

rak milletimizin, dini mübin-i İslam'ın emrinde ne tür hizmetler yapabileceğini tespit ederek yoluna devam etmesi lazım, başkanlığımızla birlikte. Zaman zaman ben bunlara latife ediyorum. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı o kadar çok çalışacaktır ki, size ihtiyaç kalmayacaktır diyorum. Ama size de ihtiyaç var, bize de ihtiyaç var. Çünkü yapılacak iş o kadar çok ki, hizmet o kadar çok ki her birimize yapacak önemli hizmetler düşmektedir. Ben hepimizi gönülden kutluyorum.

Din ve vicdan özgürlüğü, medeni dünya için artık bir lütuf olmaktan çıkmış, ihtiyaç ve zorunluluk haline gelmiş ve evrensel bir niteliğe bürünmüştür. En yaygın tanıma göre din ve vicdan hürriyeti kişilerin istedikleri dini serbestçe seçmeleridir. Seçtikleri dinin kurallarını hiçbir zorlama ve müdahaleye maruz kalmadan uygulamalarını, bu konuda eğitim alma, eğitme, başkalarına anlatma, telkin etme, bunu sağlayacak ölçüde sivil örgütlenme haklarını ifade etmektedir. İnsanların dini ve vicdani bir kanaate sahip olması hakları anayasa ve yasalardan değil, sırf insan olmaktan, düşünme ve inanma yeteneğine sahip olmaktan, bir başka ifade ile din ve vicdan özgürlüğü hakkından yararlanmak için insan olmanın ötesinde ilave hiçbir niteliğe ihtiyaç yoktur. Bu sebeple din ve vicdan hürriyeti sadece dini ve vicdani bir kanaate sahip olma hakkını değil aynı zamanda bu kanaatlerini açığa vurma, onun gereklerine göre ibadet etme, davranma, başkalarına telkinde bulunma gibi dışa akseden hakları da içermektedir. Bu açıdan baktığımızda hukuk insanların dışa akseden ve beşeri ilişkilere yansıyan yönüyle ilgilenmektedir. Dolayısıyla din ve vicdan hürriyetinden dini inanç ve kanaatin dışa aksettirilmesi ve ona göre davranılması hakkının temel unsurları anlaşılmalıdır.

Ülkemizde yaşadığımız tecrübeler göstermiştir ki tek başına din ve vicdan özgürlüğünün yasalarla teminat altına alınması yetmemiştir. Kimi usta işi istisnai ifadelerle istendiği takdirde kişi hak ve hürriyetleri pekala tarumar edilebileceği maalesef defalarca tecrübe edilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasaları din ve vicdan hürriyetinin sadece dini inanç ve kanaate sahip olma, buna göre ibadet etme hakkı olarak kabul etmekte, ibadet hürriyetini de kamu düzeni, genel ahlak ve kanunlara aykırı olmama şartı ile sınırlamaktadır. Aslında bu durum hem milletlerarası anlaşma ve uygulamalara, hem de hukuk ilkelerine aykırılık arz etmektedir.

Aslında dini, özellikle de İslam dinini sadece kişi ile tanrı arasında kalan bir vicdan meselesi olarak görmek en başta dini mübin-i İslam'ın

temel kaynaklarına aykırıdır. Daha doğrusu din sadece zihinde kalan bir inanış ve kanaatten ibaret değildir. Din aynı zamanda kişinin dünyevi hayatına yön veren, yön verecek ahlaki, hukuki ve sosyal kuralları da içermektedir. Bugün ülkemizde din ve vicdan özgürlüğü alanındaki sorunlarımız çoğunlukla din, devlet ilişkilerinden kaynaklanmıştır. Yahut bu ilişkilerin iyi kurulamamasından kaynaklanmıştır.

Bunun en önemli sebebi İslam dininin kendi öz yapısı, Müslümanların İslam dinini algılama tarzı ve İslam'dan beklentileri ile devletin İslam dinine biçtiği konum arasında ciddi farklılıkların bulunmasıdır. Batı'da kilise ile devlet arasındaki ilişkilerden yola çıkarak bu bağlamın nasıl olması gerektiği konusunda kendine mahsus bir literatür üreten yaklaşımlar medeniyet dairemizin tecrübesini göz ardı etmeye her zaman hevesli olmuştur. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki bu literatürün ürettiği ideolojik baskı nedeniyle kendi kavramsal sermayemizi yeterli bir düzeyde kullanma konusunda ilim adamlarımız gereken özeni gösterememektedir.

Yeni anayasa çalışmalarının başladığı bir dönemde din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler yapılırken takip edilecek yöntem ve ilkeler çok önemlidir. Her şeyden önce yüce dinimizin temel kaynakları ve sahih öğretileri, tarihi tecrübemiz, mevcut hukukumuzda din ve vicdan özgürlüğünün mahiyeti ile dini kurumlarımızın işleyişinde geldiği son nokta, akademik birikimimiz, milletimizin talep ve ihtiyaçları, çağdaş dünyanın müspet gelişmeleri, evrensel hukukun din ve vicdan özgürlüğüne tahakkuk eden tüm esasları, din-devlet-toplum ilişkilerini düzenleyen çağdaş hukuk normları göz önünde bulundurarak her türlü korku, endişe ve tedirginlikleri artık bir tarafa bırakmak gerekmektedir. Sözlerime son verirken hepimize saygılarımı sunuyorum.

Ahmet GÜNDOĞDU

Memur-Sen Genel Başkanı

Sayın Başbakan Yardımcım, Diyanet İşlerimizin değerli başkanı, Diyanet-Sen'imizin ve Memur-Sen'imizin eskimez genel başkanları, sendikalarımızın genel başkanları, genel merkez yöneticileri, Diyanet-Sen'imizin Türkiye öncüleri, liderleri, değerli basın mensupları, sözleşme başlarken ben de sizleri Memur-Sen ailesi adına saygıyla selamlıyorum.

Başkanımızın ihtiyaç ile ilgili latifesine bir latife ile cevap vererek başlamakta fayda var. Bizim Karadenizli Temel hacca gidip gelmiş, arkadaşları hayırlı olsun geliyor, anlat Temel diyorlar. Temel, hep şeytan taşlamayı anlatıyor. Bir böyle, beş böyle, on böyle, 'Temel bunun başka bir boyutu yok mu, tavaf, say'. 'Valla' diyor, 'geriye dönük hayatıma baktığımda işlediğim bütün günahları şeytan vesilesi ile işlemişim, onun için hep şeytan taşıdım' diyor. Ben de diyorum, sendikacılığın üç boyutu var, örgütlenme, toplu pazarlık, sivil toplum. Sendikalara en çok ihtiyaç olduğunu bize hissettiren 28 Şubatçılardır. Onların yaptıkları ile biz kendimize geldik. İlerde bir darbe savar olarak 28 Şubatçılara plaket verirsem hiç şaşırmanın, bizi kendimize getirdikleri için. Ama şimdi iş başındaki kardeşlerimiz işlerini mükemmel yaparsa biz sivil toplum olarak, toplu sözleşme, toplu pazarlık, örgütlenme, çalışma hayatı gibi alanlarda verimli olmayı da önemseriz.

Yeni Anayasada Din ve Vicdan Hürriyeti. Kulağa hoş gelen bir kavram. Var mı anayasamızda? Yazılı olarak birçok şey var. Örneğin 24. maddenin 2. fıkrasında isteyen anne-babalar çocuklarına din eğitimi aldırabilirler. Aldıramıyorlar. Sayın Başbakan Yardımcımızı tebrik ediyorum. 28

Şubat gününden beri haykırdığımız yaş sınırının kalkmış olması, yazın Kur'an kursuna, camiye giriş için 12 yaş şartı, hafızlık için, Kur'an kursu için 15, bu bir yönüyle kalktı ama hala 28 Şubatın pedagojik bir toplantı olmadan, bilimi hiç öne almadan getirdiği 8 yıllık kesintisizlik dayatması devam ediyor. Dünyanın hiçbir ülkesinde de bunun bir örneği yok.

İnsan; din ve vicdan hürriyetinden bahsetmek için, insan. İnsanın Türkiye'deki tasarımı Yaradan'ın tasarladığına müdahale edilen bir tasarım. Devlete bağlı bir insan, çağdaş dünyada birey devleti tasarlıyor, bizde devlet bireyi tasarlıyor. Devletin Türkiye Cumhuriyeti devleti olanı ile bir kavgamız yok ama her yağmur, kar başladığında, derin devlet, vesayetçi devlet, bürokratik oligarşik devlet gibi o kadar devlet çeşidimiz var ki Allah'a hamd olsun, 12 Eylül referandumu ile bunun büyük çoğunluğundan kurtulduk.

Devletin kontrolündeki din sanki Allah'a itaati değil devlete itaati, devleti kutsayarak, anayasasıyla devleti kutsal bir müessese haline getiren de dünyada tek ülkeyiz. Cumhuriyet'in nitelikleri ile sorunu olan bir arkadaşımın olacağını sanmıyorum. İşte, onlardan birisi demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti. Demokratik devlet önemli, sosyal devlet önemli, hukuk devleti önemli ama bu laikliğin tanımı ne?

Bugün laikliğin doğduğu Fransa'ya bakıyoruz, yüzde 99'u Hıristiyan. Hıristiyanlık'ın orjinalini kastetmiyorum, bugünkü halinde ruhbanlık var. Sayın başkanımızın ifade ettiği, Allah ile kul arasına giriş, vaf-tiz, aforozun bir sürü işlevi. İslam'ın hiçbir yerinde bunun olma şansı yok, çünkü İslam hayat nizamı ama sanki laiklikle Türkiye'de Allah ile Müslümanlar arasına bir ruhbanlık sokulmuş. Nedir? Doğduğu ülke Fransa'da laiklik, ateistin ateistliğini, dindarın dindarlığı; ki şeriatçılıkta Katolikler'den ileri gidecek bir mezhep yok herhalde teminatı olan laiklik biz de dindarı dövmenin sopası haline gelmiş. Biz Sütçü İmam'ın torunlarını Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nden Fransa'ya laiklik diyerek sürgün ettik, orda özgürce okuyorlar. Biz 411 milletvekilinin üniversitede başörtüsü serbest olsun kararını laikliğe dayandırarak anayasal bir organ olan Anayasa Mahkemesi ile iptal ettik. Çünkü bizim anayasamız, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir, ama belli kurullarıyla yürütülür" diyerek darbe ürünü kurullarla, milletin din hürriyetini, inanç hürriyetini, iradesini tokatlamaya devam etmiştir.

İşte bu panelleri bunun için yapıyoruz. Geçen hafta sağlıkta şiddeti Sağlık Bakanlığımızla birlikte Sağlık-Sen'imizle paydaş olarak yapmıştk. Bugün Diyanet-Sen kendi alanında en önemli konuyu gündeme getiri-

yor. Niçin? Biz 92 yılında merhum genel başkanımız Akif İnan'la bu yola çıkarken, 'özelde üyelerimizin genelde ülkemizin ve insanlığın geleceğini dert edeceğiz' diye bir karar aldık. Ve niçin sendikacılık sorusuna da bir tek cümleyle, 'vesayeti deşifre etmek için sendikacılık' dedik.

Ülkenin demokratik bir ülke olması, millet iradesinin saygın olması, din ve vicdan hürriyetinin kişilerin kendine bırakılması, elbette din eğitimini de zaruri kılıyor. Bugün bu ülkenin başına musallat olmuş terör belası, cehalet, şiddet, alkol, uyuşturucu, darbeler gibi ne kadar zararlı alışkanlık varsa tamamında din eğitiminin eksikliğini, vicdan muhasebesi yapacak vicdana sahip olmamayı, Allah korkusunun eksikliğini görüyoruz.

Dün devleti Türkçüleştirmek için ezanı Türkçe okutarak Allah ile kul arasına girme girişimi ne kadar gayri dini ve bu milleti parçalamaya yönelikse bugün de bir halkın hakkını aramak için ezanı Kürtçe okutmaya kalkışarak sanki Müslüman'mış gibi gözükün, şimdi de hakkını savunduğu halkı bile ayırt etmeksizin çocuklara, kadınlara kurşun sıkan terör belası da aynı oranla tehlikelidir. Ama öğretmenleri de kaçırarak aydınlanmaya, cehaletten kurtulmaya ne kadar karşı olduğunu katınlayan bu teröristlere buradan onların uzantıları ile birlikte haykırıyorum ki bu milletin birlikteliğinin kaynağı dindir. Bu millet ismi anıldığında Hz. Muhammed (s.a.v) için nasıl salâvatı şerife getirme yarışına giriyorsa, onun inzaline aracılık ettiği Leheb suresi ile de Arap olmasına hiç bakmaksızın Ebu Leheb'in elinin kurumasını ayet olarak okuyorsa, ırkları tokuşturan kalite aramanın cehalet olduğu bir gerçektir ve kardeşliğimize de asla zarar verdirmemeye kararındayız.

Değerli misafirler, 49 bin 700 kişiyle yüz yüze anketle, Osman Can moderatörlüğünde 30 bilim adamının çalışmasıyla yaptığımız anket ve mülakat faslını bitirdiğimiz yeni anayasa çalışmamızı 22-23 Ekim tarihlerinde uluslararası anayasa kongresiyle dile getireceğiz. 'Memur-Sen nasıl bir anayasa istiyor' bunu çok iyi biliyoruz ama amacımız, 21, 24, 61, 82 ve bugünkü çalışmalar başta olmak üzere hiçbirinde millete sorulmayan anayasa anlayışının millet nasıl bir anayasa istiyor sorusuna cevap vererek bir çalışma yapmak oldu. Bunu kamuoyuyla paylaşacağız. Ama bize göre anayasa nasıl olmalı sorusuna da bir iki cümle ile cevap verip, sözlerimi bitirmek istiyorum.

Anayasanın başlangıç bölümüne bakıyoruz millet iradesini belli bir kanala kanalize etmiş. 174. maddesine bakıyoruz, darbe kanunları ile puslanmış bir anayasa. Tevhid-i Tedrisat Kanunu var, Şapka Kanunu

var. Şapka giymemek suç, herkes suç işliyor. Bunu niçin söylüyorum? Anayasalar kutsal metin değildir. Hiçbir anayasa hak vermez, yeni bir hak vermez. Anayasa çağdaşsa doğuştan gelen hakların teminatı olur, çağdışı ise kısıtlar, bizde olduğu gibi. Ben Memur-Sen Genel başkanıyım. Diyanet-Sen'imizin bizim ilk yetkili sendikamız olması dolayısıyla sendikalarda yetkide besmele olduğunu haykırarak bugüne geldik. Değerleri, medeniyet değerlerimizi olmazsa olmaz görüyoruz. Ücret önemli, insan onuruna yakışır bir ücrete kavuşmak bizim hakkımız ama demokrasi ağacının kökü ateş almışsa dallarında asla meyve arayışında olmadık, olmayacağız.

Bunun için diyorum ki, bireyin dindar olması, değerlerle bezenmiş olması elbette makbuldür. Ama mümkünse anayasamız dilsiz olsun, kör olsun, sağır olsun ki devlet vatandaşını tanımlamaktan vazgeçsin, sadece tanışın yeter diyorum. Bu çalışmamızın Diyanet-Sen'imize, Memur-Sen'imize, ülkemize hayırlı olmasını diliyorum. Hepinize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Bekir BOZDAĞ
Başbakan Yardımcısı

Diyanet İşlerimizin saygıdeğer başkanı, Memur-Sen sendikamızın değerli başkanı, Diyanet-Sen'in kıymetli başkanı ve saygıdeğer misafirler, ben de sözlerimin başında hepimizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Diyanet-Sen sendikamızın tertip ettiği "Yeni Anayasada Din ve Vicdan Hürriyeti" konulu panelin açılışında bir aradayız. Ben bu konuyu son derece önemli görüyorum. Özellikle TBMM'nin açıldığı ilk günde. Ve Türkiye'nin yıllardır tartıştığı çok önemli bir konuda eminim ki çok değerli tartışmalar burada yapılacak ve yeni anayasa sürecini yürütenlere ve bu süreçte emek verenlere yol gösterici önemli fikirler burada ortaya çıkacaktır. Ben şimdiden bu paneli tertip eden Diyanet-Sen'in değerli başkanına ve yönetim kurulu üyelerine, burada görev alacak birbirinden kıymetli çok değerli hocalarıma teşekkürlerimi ve tebriklerimi iletiyorum.

Tabi Türkiye 1982 Anayasası'yla yola çıktığı günden bugüne yeni anayasayı tartışıyor. Esasında yüzde 92 ile kabul edilen anayasa milletimizin onay verdiği değil, darbeciler çok çabuk yönetimi sivillere devretsin diye sandıkta evet dediği, yani demokrasiye geçişi hızlandırmak için evet dediği bir anayasa. Yoksa muhtevasını bir bir analiz edip evet dediği bir anayasa değil. Bunu sürekli farklı değerlendiriyorlar. Ama baktığınız zaman 1982'den bu yana pek çok siyasi parti, pek çok sivil

toplum örgütü, üniversiteler, basın, herkes yeni, yepyeni bir anayasayı söylemiş.

Yıl 1992 TÜSİAD yepyeni bir anayasa öneri taslağı hazırlıyor. Yıl 2000 bu sefer TOBB yepyeni bir anayasa öneri taslağı hazırlıyor. Yıl 2001 Türkiye Barolar Birliğı baştan sona yepyeni bir anayasa taslağı önerisi hazırlıyor. Neden? Bu anayasa ile yola devam edemeyiz diye. Siyasi partiler bir araya geliyorlar yıl 1993, TBMM'ye her biri anayasada neleri değıştirmek ve nasıl değıştirmek istediğıine ilişkin önerilerini ortaya koyuyorlar ama maalesef yürürlüğe girdiğı günden bu yana sağdan, soldan bütün partilerin değışmesinde ve yenisinin yerine ikamesinde ittifak ettiğı bir anayasayı değıştirmede muvaffak olmadık. Çünkü bu anayasa esası itibariyle koruma, kollama anayasası. Ama öte yandan da değışmesi ve yerine yenisinin yapılmasını engelleme noktasında da pek çok mekanizmayı getirmiş içine koymuş. O nedenle de bugüne kadar siyasiler yeni bir anayasayı hep söylediler ama hayata geçirme noktasında muvaffak olmadılar.

Koruma, kollama anayasası diyorum, çünkü baştan itibaren baktığınız zaman bir koruma, kollama anlayışını sonuna kadar görüyorsunuz. Çünkü 82 Anayasası hiç kimseye güvenmeyen bir anayasa. Cumhurbaşkanıya güvenmiyor bu anayasa, meclis başkanına güvenmiyor bu anayasa, başbakanına, hükümetine güvenmiyor bu anayasa. Meclis'ine güvenmiyor bu anayasa, yargısına güvenmiyor bu anayasa, üniversitelerine güvenmiyor bu anayasa. İdari birimlerin, yerel yönetimlerin hiç ama hiçbirine güvenmiyor bu anayasa. Daha da kötüsü 74 milyon milletin hiçbir ferdine güvenmiyor bu anayasa. Böyle bir anayasa olur mu?

Onun için baştan sona cumhurbaşkanına, meclis başkanına, hükümetine, Meclis'ine, yürütmesine, yargısına ve milletine karşı koruma ve kollama mekanizmalarını da işin içine koymuş bir anayasa. Onun için biz diyoruz ki yeni bir anayasaya ihtiyaç var. Ama nasıl bir anayasa, öncelikle güvene dayanan bir anayasa olması lazım. Herkese güvenilecek, şüphe etmeyecek. Falan şöyle, filan böyle olur aman ben ona göre tedbirler ikame edeyim diyen bir anayasa değil.

Ben sadece bir örnek vereceğim, değerli başkanımız ifade ettiler. Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir. Şüphe var mı? Yok. Meclis'te yazıyor mu? Yazıyor. Herkes öyle diyor mu? Diyor. Peki, anayasa ne diyor? Egemenlik milletindir, kayıtsız, şartsız amenna; ama bu egemenlik yetkisini kullanma hakkını ne yapıyor anayasa getiriyor, anayasal yetkili or-

ganlar eliyle bunun kullanılabileceğini ifade ediyor. Millete ait olan bir yetkiyi, daha sonra alıyor, sen kullanmasını bilmezsin, mümeyyiz değil-sin, kullanma ehliyetin yok, bunu falan falan kullansın. Şimdi anayasaya bakıyoruz kim kullanıyor? Baktığımız zaman YÖK bunu kullanıyor, TOBB bunu kullanıyor, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bunu kullanıyor, RTÜK bunu kullanıyor, Diyanet bunu kullanıyor, daha bir sürü, hepsini saymayayım bir sürü yer var herkes bunu kullanıyor. Peki, milletin temsilcileri neyi kullanıyor? Onlar sadece Meclis'te bir alan var, yanlış yaparlarsa yukarıda Anayasa Mahkemesi var, olur ya bizim dediğimizin tersi bir şey yaparlar, orda da bir yapı var, o da ona göre Meclis'i düzeltiyor, değiştiriyor.

Şimdi koruma, kollama, hani dedi ya başkan ruh var mı, var. Bir ruh koyuyor, bir anlayış koyuyor, onu koruyacak, kollayacak mekanizmaları da kuruyor ve o nedenle de değişme ve değiştirme noktasında mesafe alamadık.

Anayasanın en önemli, 82 Anayasası'nın en önemli kusurlarından bir tanesi de herkesin ifade ettiği anayasadan ziyade ama yasa olma özelliğidir. Ne özgürlük ararsanız bu anayasada tam var. Orada herhangi bir sorun asla yok. Ama bu özgürlükleri kullanmaya niyetlendiğiniz zaman o zaman bir dur diyor. Ancak diye başlıyor ondan sonra bu özgürlükleri hangi hallerde kullanamayacağını tek tek ta'dad ediyor. Meclis'e de diyor ki, yürütmeye diyor ki, siz bu özgürlükleri kullanmayı engellemek istediğiniz zaman bakın şu yollardan giderek bunu engelleyebilirsiniz, şu gerekçeleri kullanarak kanun çıkarabilirsiniz, şöyle, şöyle bunları kullanılması imkânsız hale getirebilirsiniz.

Anayasalar hak ve hürriyetleri sadece vaaz edip, sonra da bunları nasıl kullandırmazsınızın yolunu gösteren metinler değil, esasında anayasalar bütün dünyada hak ve hürriyetleri ortaya koyup bunun teminatını devletin nasıl temin edeceğini, nasıl sağlayacağını, vatandaşın da bu hakları, hürriyetleri kullanırken, hür bir biçimde, emin bir biçimde bunu gerçekleştirmesi için nelerin yapılacağını ortaya koyması lazım. Sizin bir hakkınız var, anayasa bu hakkınızı kullanmak istediğinizde karşınıza bir sürü engel çıkıyor, anayasa o engellerin çıkmaması için Meclis'e, hükümete, yargıya bir takım vazifeler tevdi edip bunun kullanımının engellenmesinin önündeki bütün engelleri kaldıracak hak ve hürriyetlerin sigortası olacak temel metinlerdir. Çünkü anayasaların ortaya çıkışında esasen bu vardır. Krallara karşı, sultanlara karşı, padişahlara karşı kişile-

rin haklarını ve hürriyetlerini hem gür sesle ifade etmeleri, hem de hayata geçirmeleri için yürütme gücünü elinde bulunduranları sınırlamak maksadıyla ortaya konmuştur. Ama bizim 82 Anayasası yürütme gücü elinde olanların başkalarının hak ve hukuklarını nasıl yok edeceklerinin yolunu gösteren bir metin. Böyle bir anayasa olur mu? Olmaz.

Şimdi din ve vicdan özgürlüğü diyoruz, düşünce özgürlüğü diyoruz, ifade hürriyeti diyoruz, bilim ve sanat özgürlüğü diyoruz ama bakın bizim anayasamızı incelediğimiz zaman sizin matematiği bile belli bir ideolojinin dışında yapma şansınız yok. Ben müzik yapacağım, burada diyor ki, şu esaslara göre müzik yaparsınız. Sanat yapacağım, matematik yapacağım, fizik yapacağım, eğer bir ülkede matematik veya fizik veya kimya veya herhangi bir bilim bir ideolojinin kurallarına göre yol bulmaya başlamışsa orada ilim de olmaz, bilim de olmaz, hiçbir şey olmaz. Matematik kural tanımaz.

Şimdi bizim anayasa her şeye kural koymuş. Açın bakın, tek tek söylemeyeceğim. Bütün maddelerine bakın, eğitimle ilgili maddeye bakın, bilim ve sanatla ilgisine bakın, ifade hürriyeti ile ilgisine bakın, başkacasına bakın, başka bütün maddeleri size belli bir anlayışın dışında bilim yapmanıza dahi izin vermiyor bu anayasa. Şimdi yapıyoruz, bu anayasayı tam uygulamadığımız için yapıyoruz. Eğer birileri de kalksa, ben bunu tam uygulayacağım dese de yapın bakayım o zaman da görevim. Uygulanmıyor o yüzden, yanlış olduğu için o maddeler.

Şimdi din ve vicdan hürriyeti ile ilgili çok ciddi bir konuyu tartışıyoruz bugün. Çok da önemli, Türkiyemiz için değil sadece dünya için de çok önemli. Biz anayasamıza göre laik bir ülkeyiz. Laiklik nedir? Din ve vicdan hürriyetinin tam teminatıdır laiklik. Bütün dinlere eşit mesafede durmayı, bütün din mensuplarının dininin gereklerini, inancının gereklerini özgür bir ortamda yerine getirmesinin teminatı olmayı öngörür. İnançların önüne engel koymayı, gereklerinin yerine getirilmesini engellemeyi öngörmez. Devlete vazife yükler.

Şimdi herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Hürriyet tam mı, başta varmış, eksikleri de var, ama gene tam diyelim. İkinci fıkraya geçiyoruz, 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet dini ayin ve törenler serbesttir. Ne demek? Türkiye’de şimdi ibadet hürriyeti tam mı, değil mi? Ne diyor, 14. maddeye aykırı olmamak kaydıyla ne serbestmiş, efendim ibadet, dini ayin ve törenler serbest. Aykırı olursa ne olacak, yasak. Yani bir gün hükümetin biri gelse, Meclis’te

çoğunluğu olsa, dese ki, kardeşim ben buraya dayanarak falan falan dini ayin ve törenleri yasaklıyorum diye bir kanuni düzenleme yapmış olsa anayasaya aykırı olur mu, olmaz. Türkiye’de herkes konuşuyor, dini ayin, ibadet ve törenler serbesttir. Serbest değil, kayıtlı 14. maddeye aykırı olmamak kaydıyla.

Şimdi devam ediyorum, bir başka fıkrasını okuyacağım. Diyor ki 3. fıkra, kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Güzel bir şey. Dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz. Bu da güzel bir şey. Peki, dininin gereklerini yerine getirmek var mı burada? Yok. Bakın ne var burada, şimdi okuyorum, ayinlere katılıyorsunuz, dini törenlere katılıyorsunuz, inanç ve kanaatlerinizi açıklıyorsunuz, buna zorlanmıyorsunuz. Ya ben yerine getirmek istiyorum. Buna izin var mı? Yerine getirdim diye kınanamamam lazım, buna dair bir hüküm var mı, o da yok.

Şimdi dikkat buyurun. Din ve vicdan hürriyeti konusunda bir sürü şeyler var. Hepsini konuşup vaktinizi almak istemiyorum. Ama baktığınız zaman dini inanç ve kanaatlerinizi açıklamakta sorun yok, konuşun, serbest. Peki dini ayin ve törenler, mevlide giderseniz, cumaya giderseniz, bayrama giderseniz orada sorun yok, ama ben başka şeyleri de yapmak istiyorum dediğiniz zaman veya dinimin gereği ibadet, ayin olmayan başka işler olduğu zaman, ona kalktığınız zaman, orda diyor ki o zaman kusura bakmayın diyor. Şimdi kınamayın beni. Diyelim bir kız öğrenci başını örtüyor, diyor ki ben dinimin gereği olarak bunu örtüyorum. Bir grup suçluyor, siz istismar ediyorsunuz, kınamanın en büyükleri, en kötülerini yapıyor. Öte yandan mahkemeler bir takım kararlar veriyor hukuka ve anayasaya aykırı, insan haklarına aykırı kararlar veriyor ve bu işi yapan insanları adeta başka bir noktaya koyuyor. Onun için din ve vicdan hürriyetini Türkiye iyi tartışmalı, yeni anayasa yapılırken de hep beraber bunu iyi tartışmalıyız.

Bir başka şeyi söylemeden daha geçemeyeceğim. İlköğretimde, ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi’nin ders olarak zorunlu olduğu ifade ediyor. Dikkat edin, adı nedir? Din kültürü ve ahlak bilgisi. İslam dini veya din dersi değil. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi yani bir dini doğru dürüst öğretmeyi de emretmiyor. Diyor ki, bir kültür ver, buna dair başka dinlere dair. Güzel bir şey. Ama dinin öğretimini tam teminat altına alan bir düzenlemede yok. Din eğitimi ile ilgili hüküm var. Onun uygulamasında da başkaca bir sürü sıkıntılar var.

Onun için biz yeni anayasa sürecini tartışırken elbette ki din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 24. maddeyi, bunu tamamlayan 136. maddeyi ve başkaca maddeleri bir bütün halinde değerlendirmek ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve uluslararası insan haklarına ilişkin sözleşmeler dâhil oralarda din ve vicdan hürriyeti nasıl teminat altına alınıyorsa uluslararası standartlara uygun bir biçimde Türkiye'mize bunu yansıtmakta elbette çok önemli.

Umarım yeni anayasa sürecinde Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda bu konular çok değerli hukukçular, siyasetçiler vasıtasıyla, sizin gibi sivil toplum örgütleri vasıtasıyla, konuya ilgisi, alakası olan herkes vasıtasıyla, sağlıklı bir zeminde tartışılır, sağlıklı bir çözüm yoluna ve din ve vicdan hürriyetini daha teminatlı bir yapıya kavuşturan adımlar yeni anayasa sürecinde umarım atılır.

Ben bu vesile ile bu güzel toplantıyı tertip eden Diyanet-Sen'in değerli başkanı ve üyelerine ve bu konulara ilgi ve emek veren değerli kardeşlerime ayrı ayrı teşekkür ediyor, bu panelin hayırlı çalışmalarına vesile olmasını diliyorum, hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Prof. Dr. Yasin AKTAY
Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkanı

Diyanet-Sen'in değerli başkanı, sendika üyeleri, değişik illerden gelen il başkanları hepinize hoş geldiniz diyorum. Bizi de böyle bir panele davet ettiğiniz için teşekkür ediyoruz.

Yeni bir toplumsal mutabakatın, toplumsal sözleşmenin eşiğindeyiz inşallah. Bütün işaretler bunu gösteriyor, toplum ciddi anlamda bir krizin içerisinde çünkü. Bu kriz bir sözleşme krizidir, bir mutabakat krizidir. Türkiye'de toplum olarak bir arada yaşayıp gidiyoruz aslında, anayasa sorunu da nerden çıktı artık diyemeyecek durumundayız. Anayasanın ne işe yaradığı hususunda son zamanlarda müthiş bir bilinçlilik, hani derler ya farkındalık oluştu. Eskiden anayasalar toplumu çok fazla ilgilendirmiyordu, çünkü anayasaların oluşumunda toplumun fazla bir dahlil olmuyordu. Anayasalar bir toplum sözleşmesi olduğu halde toplum bu sözleşmenin farkında bile değildi.

Toplumun kendi arasında yaptığı bir sözleşmedir anayasalar. Devlet bir anayasadan sonra var olur. Tanımı gereği devletten önce bir anayasa yoktur. Anayasalar toplumun bir araya gelip bir şeyleri karar kılması ile birlikte devlet diye bir şeyi var ederler. Oysa şimdiye kadar genellikle elinde silah tutan bir takım güçler anayasayı yapmışlardır ve topluma da demişlerdir ki bu sizin sözleşmeniz. O yüzden anayasalar şimdiye kadar topluma zorla imzalatılmış bir senet gibi, toplumu borçlu kılan bir

senet ama topluma hiçbir borcu olmayan bir senet gibi. Toplum olarak hayatımız boyunca bu senedin bize yüklediği borçları öde öde bitiremiyoruz. Kendi neslimizden, aklımızdan, dinimizden, hürriyetlerimizden sürekli olarak vermek durumunda kalmıştır toplum. Çünkü öyle bir senet ki ne zaman imzaladığımızı hatırlamadığımız sanki bir senet. Bir şekilde imzalatılmış bir senet ama bu senedin bize yüklediği borçlardan kaçış yok. Bu senet yeri geldiğinde bizim din ve vicdan özgürlüğümüzü de kısıtlayan, istedikleri kadar istedikleri vergileri, istedikleri kadar hürriyetlerimizi kısıtlayan belgeler halinde, istedikleri kimliği bize dayatan belgeler. Bizim kimliğimizin ne olduğunu bizim kendimizin karar verme şansımızı da bize bırakmayan belgeler şeklinde ortaya çıkmıştır şimdiye kadar. Böyle yaşamıştır en azından anayasalar.

Çok şükür dememiz lazım aslında ilk defa bir toplum olarak anayasa yapmanın topluma ait bir iş olduğunu, toplumun yapması gereken bir iş olduğunu bu kadar kitlesel halde, bu kadar toplumsal bir mesele haline getirmiş, bunun farkına varmış ve bunun tartışmasını yapmaya başlamış bulunuyoruz. Onun için yeni anayasa aslında belki Meclis'te yapılacak olan bir takım çalışmalarla taçlandırılmış olacak ama ben bu yeni anayasa sürecinin çok önceden başlamış olduğunu zaten düşünüyorum. Bu bir süreçse eğer epey zamandır başlamış durumda. Türkiye'de toplum anayasa yapma işinin kendisine ait bir şey olduğunu, epey zamandır fazlasıyla hissetmekte, hissettirmektedir.

Bunu belki 82 Anayasası'nın yapıldığı andan itibaren, 82 Anayasası'na karşı yapılan muhalefet hep varolmuştur, ordan biliyoruz ama bu muhalefet bence hep cılız kalmıştır. Ama bilhassa sayın başkanın konuşmasında da ifade ettiği gibi 28 Şubat süreci aslında Türkiye'de devletin veya devletin bazı aygıtlarının topluma sürekli olarak dayattıkları bir takım hukuksuzca uygulamalarının meşruiyet zeminini, meşruiyet gerekçelerini sorgulamaya başladı. O yüzden hakikaten isabetle söyledikleri gibi 28 Şubat bu toplumda ciddi bir şok etkisi yapmıştır. Bu toplumun bir toplum olma havasını kendisine, farkına varmasını belki de sağlamıştır. Bir musibet bin nasihatten evladır derler, 28 Şubat bir musibetti, bu musibet hayırlı sonuçlara da gerçekten yol açmıştır.

28 Şubat'ın en fazlatabîki hedef aldığı şey din ve vicdan özgürlükleridir. Yeni anayasada din ve vicdan özgürlüğü çok önemli bir yer tutmakta. Çünkü din ve vicdan özgürlüğü baştan itibaren 1924 Anayasası'ndan itibaren Türkiye'nin en büyük belası, en büyük sorunlarından birisi olagelmıştır.

Biraz Diyanet ile ilgili bir mevzu olması itibariyle belki ilk kaydedilmesi gereken bir konuda şudur, belki de Diyanet ile ilgili konu. Hep şöyle söylenir, bugün Diyanet'e yönelik bazı eleştiriler, haklı tarafları da var bu eleştirilerin mutlaka. Ama bu eleştirilerden bir tanesi, Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu günlerde, kurulduğu andan itibaren bir Sünni devlet olarak kurulduğunu ve Diyanet eliyle devletin kendi tanımını Sünnilik üzerinden kurduğu ve Sünnileri hep kayırmış olduğu şeklinde ve Diyanet üzerinden de bu kayırmayı sistematik, kurumsal bir hale getirmiş olduğu yönünde. Bu dünden bir tabir yapılmasıdır bence. Bu eleştirileri ve tespitleri tarihi gerçekler hiç de doğrulamıyor.

Aslında baştan itibaren Türkiye kurulurken hedeflenen şey bir Sünni devleti veya bir Sünni toplumu değildi, asla. Hedeflenen şey dinin gündelik hayattan, toplumsal hayattan ve siyasi hayattan tamamen arındırılmasıydı. Daha doğrusu toplumsal hayatın, siyasi hayatın hatta gündelik hayatın dinin etkisinden tamamen arındırılmasıydı. Diyanet için biçilen rol aslında öyle Sünnileştirmek, Hanefilik'in veya Sünnilik'in kayırılması değil, bu sistematik arındırmanın Diyanet eliyle yapılmasıydı. Diyanet'in bu işe birazcık da ön ayak olmasıydı.

Onun için hedeflenen şey ta baştan itibaren belli bir Sünni topluma ulaşmak değil dini hayatın tamamen elimine edilmesidir. Onun için dini liderlik mekanizmasının tamamen bitirildiği, dini eğitim kurumlarının lağvedildiği günleri belki yaşımız itibari ile hatırlamıyoruz ama tarihi bilgiler ve kayıtlar ortadadır, bütün dini eğitim kurumlarının lağvedildiği bir dönemde dini hayatın sürdürülebilmesi esasen mümkün değildir. Bu anlamda devletin aslında kuruluş mantığı ve stratejik hedefi toplumsal hayattan dinin tamamen kaldırılması idi.

Ancak bu başarısızdı, hele hele demokratik hayata atıldığımız andan itibaren, demokratik hayata girdiğimiz andan itibaren bunun başarısızlığı çok net bir biçimde görüldü. Çünkü toplumsal talepler daha fazla dindarlık, din hizmeti talep edecek noktaya gelince Sünnilerin veya dindar kesimin daha sonra örgütlenerek daha fazla devletten talepkar hale gelmesi, demokrasinin tabiatı gereği böyle şeylere izin verip, imkân verir olması dolayısıyla edinilen kazanımlar sanki devletin bir tercihi imiş gibi sunuldu. Devletin böyle bir tercihi falan yoktu. Devletin asıl tercihi dediğim gibi dinin tamamen yok edilmesi idi belki de. Belki de yok edilemiyorsa bile en azından bunun araçsallaştırılması, bir araç olarak kendi siyasi hedefleri doğrultusunda kullanılması idi; ama bu işin karşımıza çıkardığı sosyolojik bir sonuç vardır.

Bugün toplumsal talepler ve devletin bu taleplere verdiği cevapların bileşkesinden doğan Diyanet diye bir kurum vardır. Bu Diyanet kurumu artık bir devlet kurumu değil, bir toplum kurumudur aynı zamanda. Yani Diyanet’i bir anayasal kuruma indirgediğiniz zaman Diyanet’i anlamamış oluruz. Diyanet sadece bir devlet kurumu, anayasal bir kurum değil aynı zamanda toplumun verdiği destekle, toplumun da ihtiyaç ve taleplerini karşılayan bir toplumsal sosyolojik bir kurum olarak karşımıza çıkıyor. Bu sosyolojik kurumun mevcut hali ile tabii ki mükemmel olduğunu söylememek gerekiyor. Mutlaka daha demokratik bir toplumda daha sağlıklı bir toplum hedefinde gözden geçirilmesi gerekiyor. Ancak bunu anlamayı eğer hedefleyeceksek bunu basitçe devletin bir tercihi olarak görmemek, devletin bir tercihine indirgememek çok önemlidir.

Evet, bir panelimiz var. Panelimizde çok değerli konuklarımızla yeni anayasa vizyonunu tartışacağız. Yeni anayasada din ve vicdan özgürlüğü çok önemli bir kalem. Din ve vicdan özgürlüğünün önceden tarihi bir fotoğrafını aslında çekmeyi öneriyorum, birinci turda. ‘Mevcut hal nedir? Din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili sorunlar nelerdir, neden sorun oluşturmaktadır?’ buna dair konuşmalar dinleyeceğiz ilk turda. Değerli panelistlerimiz, Prof. Dr. Naci Bostancı, çiçeği burnunda Amasya milletvekilimiz, önce kendisi ile başlayalım. Bize mevcut durumun bir resmini çizmesini rica edelim kendisinden.

Naci Hoca, tabii yakından tanıyorsunuzdur, hem kitaplarından, hem de televizyon programlarından. O gerçekten çok değerli bir aydın, entelektüel, siyaset sahnesinde siyasete önemli bir boyut kazandıracığını umut ediyoruz, bekliyoruz, inanıyoruz buna zaten. Acaba entelektüel dünyanın bir kaybı mı olacak, siyaset dünyasının bir kazancı mı olacak, buna tabii ki ilerde tanık olacağız, buyurun efendim.

Prof. Dr. Naci BOSTANCI
Amasya Milletvekili

Siyasetle okur-yazarlık arasında bir çelişki, muvazene, köşe yazılarımızda söylediklerimiz galiba. Çok öyle değil diye düşünüyorum. Ama neticede hep birlikte, en azından kendi adımıza göreceğiz.

Efendim, saygı ve muhabbetle başlıyorum. Yasin kardeşim mevcut durumun fotoğrafı dedi. Aslında bu fotoğrafı hepimiz biliyoruz. Biraz önceki konuşmalarda da değerli konuşmacılar yaşanan problemlere geçmiş anayasanın, geçmiş anayasaların din ve vicdan özgürlüğüne getirmiş olduğu kısıtlamalara dair çok veciz konuşmalar yaptılar. Esasen hepimiz kendimizi bildik bileli bu tür konuşma ve değerlendirmelerle karşı karşıyayız. Hangi mekâna gitsek, hangi ortamda bu mevzular açılrsa konuştuğumuz konular üç aşağı beş yukarı bunlar çerçevesinde şekilleniyor. Çünkü problemler ortada durdukça bizim onlara mukabele etme biçimimiz, onları tartışma biçimimiz, problemlerin nereye ait ve nedenini değerlendirme biçimlerimiz de çok değişmiyor.

Ve yine mevcut durumun içinde bir başka perspektife dikkat çekmek istiyorum. Öncelikle şunu baştan ifade edeyim. Burada dile gelen geçmişten bugüne Türkiye’de adını bürokratik, vs. koyduğumuz, rejimden kaynaklanan engellemeler, sıkıntılar, özgürlüğe getirilen prangalar, insanı biçimlendirme çabaları bütün bunlara dair eleştirilerin her şeyine katılıyorum. Bunu baştan bir kere belirteyim. Ama mesele sadece

bundan mı ibaret? Biraz farklı bir perspektif gerekiyor. Eğer şimdi tüm bu eleştirileri dile getiren, bütün bunlara dair çok canlı bir repertuar, retorik oluşturmuş olan çevreler Türkiye'deki siyasal değişimin neticesinde bir muadil olarak, din ve vicdan özgürlüğünü de kuşatan bir iş yapacaklarsa, onlar bu anayasada önemli bir pozisyonda bulunuyorlarsa o zaman bir başka perspektife dikkat etmek gerekiyor. Bütün bu söylediklerimizin, burada dile gelen görüşlerin elde var bir olduğunu bir kere daha teyit etmek gerekiyor. Farklı bir perspektif derken, dikkat çekmek istediğim bir iki husus var.

Bunlardan birincisi eski bir Yunanlı filozofun iyi bir lafı var. Diyor ki, "Gelecek geçmişin ileriye uzatılmasıdır." Aslında böyle söylerken, Parmenides'in görüşünü haklılaştırır şekilde değişmenin filan olmadığını da söyleyebilir, onu da hatırlatabilir ama galiba bize fısıldadığı başka bir şey var. O da şu; insanlar, toplumlar, yaşadıkları hayata ilişkin, nasıl bir dil, nasıl bir repertuar oluştururlarsa zaman içerisinde eğer yeteri ölçüde bunu güncelleyerek, yeteri ölçüde eleştirel okumalarla bunu yenileyerek davranmazlarsa oluşturdukları dilin esiri olabilirler. Oluşturdukları repertuarın esiri olabilirler. Aslında başka bir hedefi gerçekleştirerek isterken adını özgürlük, insanlık, yüce değerler koydukları bir hedefi gerçekleştirmek isterken bambaşka ve esasen istemedikleri bir dünyanın faili olabilirler, böyle bir tehlike var. Bu tehlike herkes için söz konusu.

Bu günlerde Orlando Figes diye İngiliz bir tarihçi var. Onun peş peşe iki kitabı çıktı. Birisi Rusya'nın tarihsel hikâyesi ve Çarlık dönemi kültürel tarihi üzerine, diğeri de Stalin dönemi özel hayatına ilişkin günceller üzerinden giderek o dönemin resmini çekmeye dönük kallavi bir kitap. Şimdi Stalin dönemi deyince tarihin gerisinde kalmış bir örnekten bahsediyor gibiyiz; ama diyorlar ya, 'insani olan hiçbir şey bana yabancı değildir' diye herkes ve her düşüncede, her anlayışta terbiye edilmesi gereken statis bir yan olabilir, eğer biz ona yönelik yeteri kadar dikkat göstermez ve buna ilişkin yeteri ölçüde eleştirel bir anlayışı geliştiremezsek çimizdeki Stalin, stalinizisyan uyanabilir. Bu çok önemli.

Stalin dönemini okurken orda şöyle örnekler gördüm, çok dramatik örnekler. Tabi yeni bir toplum kurmak istiyorlar. İnsanın özgür olacağı bir toplum, Marks'ın da vaadi var ya, geçmişe ilişkin okuması; insan yaşadığı maddi şartların ürünüdür, esiridir şeklinde bir okuma ama Komünist toplumda bu ilişki kırılacak, insan maddi şartların esiri olmayan çıkacak ve özgürleşecek, Marks'ın vaadi bu. Lenin ve Stalin'de onun

failleri, gerçekleştiricileri. Özgür bir toplum kuracaklar, yeni bir toplum kuracaklar, partinin önderliğinde. En doğruyu bilen bu dünyayı kuracak en iyi insanların rehberliğinde yepyeni bir toplum. Ne kuruyorlar, bürokratik bir despotizm.

Mesela Lenin diyor ki, bir Komünist'in özel hayatı olmaz, her şeyle davaya adanmalı. Bu yaklaşım zamanla insanların kendilerine has hiçbir hayat alanlarının olmadığı, her şeyden bütün varlıklarını parti dedikleri, yüceltikleri, bir kutsala hediye ettikleri, fedakârca vazgeçtikleri, gönüllü veyahut da zorbalıkla kendilerine ait geride hiçbir şey bırakmadıkları, bütün insanlıklarını yitirdikleri bir yapının aracı haline geliyor. İdealist bir ilke gibi görünen bir Komünist'in özel hayatı olmaz anlayışı bürokratik despotizmin, devlet aygıtının insanların hayatlarının en mahrem yerlerine kadar ulaştığı ve onları biçimlendirdiği bir despotizmin kurucu ögesi haline dönüşebiliyor.

Kitabın ismi Karanlıkta Fısıldaşanlar. Çünkü insanlar konuşamıyorlar, insanlar mevcut rejime karşı en ufak bir eleştiriyi dile getiremiyorlar. Çocukları babalarını ihbar ediyor, analarını ihbar ediyor ve bu, övgülerle karşılanıyor. Çünkü en doğru, en tutarlı davranış insanların partinin ilkeleri doğrultusunda davranması ve bununla ters düşen kişiler var ise, akrabalık bağlarını bile bir kenara bırakarak bu gerçek ve hakiki ilkeler doğrultusunda davranması, böyle bir anlayış var. Müthiş bir övgü. Pavel diye bir çocuğun babasını ihbar etmesi ile başlıyor bu hikaye. Sonra peş peşe bakıyorsunuz, başka çocuklar babalarını, analarını ihbar etmeye başlıyorlar. Bazen de çocuklarının yeni rejimde daha özel bir yere gelmesini isteyen ana ve babalar eski gulaglar, yani toprak sahipleri çocuklarını teşvik ediyorlar, "Bizi ihbar edin, böylelikle hiç olmazsa siz kaderinizi değiştirin" diye.

Bu Stalin dönemine çok dalmayacağım. Sadece dikkat çekmek istiyorum. İkincisi Calvin dönemi. Calvin bir Protestan'dı biliyorsunuz, Katolikliğe itiraz eden Martin Luther, Müntzer, onla birlikte yeni bir perspektif geliştirmeye çalışan, her insan kilisedir diyen ve düşünce özgürlüğü, inanç, vicdan özgürlüğü üzerine çok fazla laflar eden bir adamdır Calvin. Ama Cenevre'de bunun tam aksine bir devlet kurdu. Cenevre'de bir din despotizmi kuruldu. Cenevre'de kendi görüşlerini eleştirdi diye bir rakip düşünürü yakarak infaz etti. Orada insanların gündelik hayatlarını, giydikleri elbiselere, yedikleri yemeklere, kilisede durma vakitlerine kadar zaptü rapt altına aldı ve bütün bunları da özgürlük adına yaptı. Çünkü gerçek özgürlüğü takdir eden üst otorite bunların ne oldu-

ğunu biliyordu ve fakara, bunu takdir edemeyen insanlara, bu konuda eşsiz bir rehberlik yapma kararındaydı.

Değerli arkadaşlar, pratiğin içinden gelen bir adam Che Guevara, biz Guevara diye okuyoruz da Gavera, Küba'da Castro ile birlikte dövüşmüş sonra Angola'ya gitmiş, sonra Bolivya dağlarında vurulmuş bir adam. Onun güncelerine bakarsanız piyasada Guevara tişörtlerine çizilen profille adamın kişisel dünyasında söyledikleri arasında bir mesafe olduğunu görürsünüz. Guevara diyor ki, ezilenlerin mantalitesi aslında yeni ezenler olmaktır. Onları yeni ezenler olmaktan kurtarmak için onları ezen ve ezilenin olmadığı yeni bir dünyanın kurucusu haline getirmek için eleştirilerin ötesinde onlara öğretici bir rehberlik yapmak gerekir. Ezenlere yönelttikleri öfke ve hıncın ötesinde bu ezen-ezilen çelişmesini tasfiye edecekleri bir perspektif kazandırmak gerekir. Çünkü bugün ezilenler sizin arkanızda saf tutarlar, egemenlere karşı mücadele ederler, ama bir süre sonra bakarsınız değişen sadece rollerdir. Onlar gitmiş, mekanizma aynı kalmış, yerine başka ezenler gelmiştir.

Eğer onu değiştirmek istiyorsak, buna yönelik bir yaklaşımımız, buna yönelik bir inancımız varsa mutlak surette bu ezilenlerin rehabilitasyonu, onların en derin yerlerinde barındırdıkları ezilmişliğe dair o diskuru, yaklaşımı, duyarlılıkları dönüştürecek eleştirel bir okuma gerekir. Aristo'nun da bir lafı vardır ya, kölenin mantalitesi kölelikten kurtulmak değildir, yeni bir köle sahibi olmaktır.

Yanlış anlaşılmasın bütün bunları söylerken Türkiye'nin şu yakın geçmişinde din ve vicdan özgürlüğüne dair bunca eleştiriyi dile getiren, bunca öfkeli olan, hakikaten bunca haksızlığa uğramış, mağdur olmuş kesimlerin fırsatını bulurlarsa yeni ezenler olarak ortaya çıkacakları ve kendilerinin inançları ne ise adını özgürlük koyarak bunu egemen haline getireceklerini söylemiyorum. Söylediğim böyle olabilecek ve de anlaşılabilir eğer en karanlık bir nokta var ise, buna ilişkin yüzleşmemiz gereken yerler var ise buna yönelik bir dikkati, buna yönelik bir okumayı, buna yönelik bir eleştiriyi de mevcut egemenlere karşı neler söylüyorsak bu repertuarın içinde koymamızdır. Eğer koymaz isek hepimiz son derece iyi niyetli bir şekilde din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak için yola çıkarken aslında bu amaca yönelik çok hayırlı işler yapabileceğiz muhakkak, çünkü o süreçler öğreticidir. Hakikaten insanı insan yapan süreçlerdir, ama bunlar yetmez. Düşündüğümüz ölçüde ideal, düşündüğümüz ölçüde din ve vicdan özgürlüğünü gerçekleştirecek bir düzenleme yapma niteliğine sahip olamayabiliriz. O yüzden mutlak su-

retle insanlığın o evrensel tecrübesi mağdur olanlar, ezilenlerin ege-
menlerin baskısı altında o güçlü ve duyarlı retoriklerini oluşturanların
mutlak surette özgürlükçü failler olacaklarsa bu eleştirel repertuarla-
rının yanına içlerinde baş kaldırmaya hazır o Stalinist yana ilişkin de
söyleyecekleri sözler olmalı. Bunu çok önemli buluyorum.

Değerli arkadaşlar, din ve vicdan özgürlüğü kesinlikle ülkeler için,
kültürler için, medeniyetler için adını ne koyarsak onları kanatlan-
dıran, onları yükselten hem maddi hem de moral olarak daha yüksek
standartlara kavuşturan bir temel ilke. Bunu bir varsayım, bir teorik
yaklaşım olarak söylemiyorum. Tarihin bize söylediği, tarihin kanıtladığı
bir gerçeklik olarak söylüyorum.

Mesela Ferdinand ve İsabella, 15. yüzyılın sonlarına doğru İspanya'da
bir devlet kurdular. Biz bu kurulan devletin Endülüsler'e yönelik yıkıcı
yanlarından daha çok haberdarız. Müslümanlar'ı oradan kovdular, bü-
yük bir medeniyetin canına okudular, despotluğu getirdiler, kendi katı
inanışlarını gündelik hayata taşıdılar.

Ama işin bir de diğer tarafı var, oradan sadece Müslümanlar'ı ko-
valamadılar, aynı zamanda Yahudiler'i kovdular. Mesela kovdukları
Yahudiler'den birisi ataları Spinoza'dır. O meşhur Spinoza, Hollanda'ya
gitmek durumunda kaldı. O kovalanan Yahudiler'e Sarazin derlerdi, Se-
rafin Yahudileri yahutta. Hollanda'ya gitmek durumunda kalan Yahudi-
ler.

Ne garip tecellidir ki, asırlar sonra Almanya'da Bundesbank Yönetim
Kurulu'nda bulunan Sarazin diye bir adam, köken aynı yerden geliyor,
İspanya'dan kovaladığı bir Yahudi, biliyorsunuz geçen yıl bir çok tartış-
ma söz konusu olmuştu, Almanya'daki Türkler'e ve Müslümanlar'a iliş-
kin son derece galiz, aşağılayıcı, onların Alman kültürüne entegre ola-
madığı, esasen bunun nerdeyse kültürel genetik kodlarının şifrelenmiş
bir durum olduğunu anlatan bir kitap yayınladı. Bu adam kendi kişisel,
aileye dayalı geçmişinde yaşadığı tecrübeden kopup, yoksun, ona iliş-
kin bir dikkati olsaydı, aynı zamanda entelektüel bir vicdan gerekirdi
bunun için, çok daha farklı konuşabilecek birisi, başka türlü davrandı.
Ezilen yeni bir despot olarak Almanya'da boy verdi. Kendi geçmişi iti-
barıyla İspanyolların kovaladığı aileden gelen bir Serazen, Almanya'da
bu defa kendi öfkesini ve hıncını psikiyatride bunun bir karşılığı vardır,
uzmanları bilir, Müslümanlar'a yönelik bir öfke ve hıncı olarak ortaya
koydu.

İspanya evet, o dönemde zenginledi, dünyanın canına okudu, birçok yerde koloniler oluşturdu ama Hollanda bilimde, sanatta, kültürde çok önemli bir merkez oldu. Bunu sağlarken de din ve vicdan özgürlüğüne yüksek standartlar tanıdı. Kim farklı bir inanca sahipse, gelsin benim ülkemde özgürce o inançlarını yaşasın diyen bir yaklaşım neticesinde Hollanda kültürün, sanatın önemli merkezlerinden birisi haline geldi.

İnançlar kendi içlerine kapandıkça katlaşırlar, dünya ile ilişkilerini yitirirler, kendisini tekrar eden kör inançlara dönüşürler. Ancak başka inançların meydan okumaları ile yüzleşen, onlarla gündelik hayat içerisinde karşılaşan inançlar; kendilerini güncelleme, yeniden üretme, çok daha canlı bir şekilde hayatı takip etme, insanlara da repliklerin ötesinde akıl ve kalp olarak nüfuz etme repertuarı oluşturabilirler. O yüzden inanç hürriyeti aslında her inanca lazım. Eğer hayatla irtibatını canlı bir şekilde kurmak isteyen inançlar, böyle bir iddia ve yaklaşımla davranan inançlar var ise başka inançların varlığı en aşağılar için lazım. Tıpkı kültürler için söz konusu olan bu meydan okuma ve onlara cevap verme niteliği inançlar için de söz konusu.

Değerli arkadaşlar, inanç, vicdan aslında bunlar zannettiğimizden ve düşündüğümüzden daha farklı sınırları olan kavramlar. Şimdi inanç hürriyeti deyince aklınıza doğrudan doğruya dine, anlayışa, hayata karşı bir takım tutumlar geliyor. Nasıl tutumlar? İki kere iki dört gibi kesinliği olmayan tutumlar geliyor. Çünkü bir husus inançsa matematiksel bir önerme ile ifade edilemez. Zaten matematiksel önermeler üzerine inanç safları oluşmaz. Hangimiz üç kere üçün dokuz olduğu üzerine tartışır ve saflar oluştururuz.

İnanç zaten tabiatı icabı, karakteri icabı başka türlü de olabilme ihtimalini en azından teorik olarak içinde barındıran bir husustur. Mesela benim gençliğimde şu tür kitaplar çok yaygındı. Haşa Allah'ın varlığına yüz delil, Allah'ın varlığına bin delil, yok ağacı kesmişler içinden Allah çıkmış. Bak görüyor musunuz Yüce Yaradan var muhakkak. Sonradan bu tür popüler yaklaşımlar da oldu. Kardeşim Yüce Allah dileseydi bütün ağaçlara Allah yazardı zaten. Kendisini doğrudan matematiksel bir önermeyle kanıtlamak isteseydi bunu her yere koyardı. Esasen bizim muhakeme etmemize de gerek kalmazdı. Tam da orada muallâk olan bir durum vardır ki herhalde teolojik olarak insanın hesaba çekilmesi ile ilişkin alanı da bu oluşturuyor. O yüzden belirsizlik, inanmak ve inan-

mamaya açık olmak şeklindeki o ara durum her inancın tabiatında olan bir şeydir. Ama sadece inançlar meselesi değil bu.

Şimdi inanç özgürlüğü denildiğinde alanın ne kadar genişlediğine işaret etmek bakımından söylüyorum. Şimdi sağ tarafta Yasin Aktay var. Tanıyorsunuz kendisini, siz gerçekten Yasin Bey misiniz?

YASİN AKTAY: Şu anda emin değilim.

NACİ BOSTANCI: Filozofik bir soru sormuyorum. Aslında çok şüpheli ve böyle bir gelenekten gelen birisi olsam belki de Yasin Bey kılığına girmiş, burada provokasyon yapmak isteyen birisi olduğunu düşünebilirim. Bana Yasin Aktay olduğunu kanıtla desem ne yapacaksın, nasıl kanıtlayacaksın? Hayır, kimliğini çıkarabilir değil mi, ben Yasin Aktay'ım diye. Ya sahteyse? Şunu demek istiyorum, esasen hayatımızda bu kişinin Yasin Aktay olduğunu kabulümüzde bir inanca ilişkindir. Günlük hayatımız içinde bir alışkanlıkla simasını tanırız, konuşmasını biliriz, başkalarına göre de Yasin Aktay'dır. Ama bazen Yasin Aktay, Yasin Aktay çıkmaz. Böyle bir şey de vardır.

Şunu demek istiyorum. İnanç alanı düşündüğünüzden, sandığınızdan daha geniştir ve esasen biz kesin önermelerle bu hayatı yaşayacak olursak perişan oluruz. O yüzden inancın alanının geniş olması hayatı kolaylaştıran bir iştir aynı zamanda ve gündelik hayatın başka alanlarında olduğu gibi elbette en çok inanca dairdir.

Ümitle temenni ediyorum ki, bu yeni anayasa hem Türkiye'nin geçmişindeki, hem de baskıcı rejimlerin geçmişindeki din ve vicdan özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların, sınırlamaların ortaya koyduğu dramatik sonuçları hesaba katarak bu konudaki özgürlük yaklaşımının o ülkeye getirdiği, sağladığı zenginlikleri dikkate alan bir anlayışla hazırlansın. Hem de biraz önce bir ihtimal olarak beyan ettiğim bu yeni anayasayı oluşturacak Türkiye'nin değişen siyasal iktidar ilişkileri alanında yeni failer, mutlak surette mağduriyete dayalı o din ve repertuarının yanı sıra hakikaten özgürleştirici failer olarak davranma konusunda kendilerini sürekli çimdikleterek davranırlar. Çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum. Sağolun.

YASİN AKTAY: Teşekkür ediyorum, bu konuda Naci Hoca gerçekten işin ahlaki boyutlarını aslında işaret etmiş oldu. Bir bakıma din ve vicdan özgürlüğünü talep eden insanların ötekini de, başkalarını da,

kendileri gibi düşünmeyen insanları da mutlaka hesaba katan bir yaklaşıma sahip olması gerektiğini ama yapılacak olan anayasa zaten bu tür farklılıkları da barındıran bir anayasa olacağı için bir tarafın talebiyle şekillenecek bir anayasa olmayacak. Bütün farklı insanların hele de konu inançsa, inancın kendi içerisinde göreceli, izafi olduğu varsayımından hareketle bir anayasanın mutlaka toplumun farklı kesimlerinin de taleplerini, duygularını dikkate alarak, onların da kendilerini özgür hissedecekleri bir formülasyona mutlaka kavuşturulması gerektiğini çok güzel, veciz bir şekilde ifade etti. Tam da bu noktadan açılmışken belki de Dr. Necdet Subaşı, yakından biliyorsunuz DİB Strateji Geliştirme Başkanı. Ama aynı zamanda kamuoyunda son zamanlarda farklı bir kariyeriyle herkes tanıyor. Alevi açılımlarının koordinatörü olarak tanıyoruz.

Şimdi Türkiye’de çoğunluk bir grup olarak Sünniler, Sünniler’in yaşadıkları, Sünniler’in inançla ilgili yaşadıkları anayasal problemler, anayasadan kaynaklı problemler veya sadece anayasadan değil devletin farklı uygulamalarından kaynaklanan problemlerin karşısında bir de farklı bir inanç grubu olarak azınlıklar var ama İslam’ın içerisindeki bir inanç grubu olarak Aleviler. Din ve vicdan özgürlüğü veya zaman zaman devletin farklı dinlere karşı tarafsızlığı ilkesi sadece farklı dinlere değil, aynı dinin içerisindeki farklı unsurlara karşı da bir tarafsızlık ilkesi olarak nasıl tesis edilebilir, nasıl tesis edilecek? Mevcut durumda ne tür sorunlar yaşamaktayız, buna dair çok güçlü, çok zengin bir gözlem alanı, bir mülakat ve görüşme alanı oldu bu çalıştay esnasında. Yedi çalıştay düzenlendi ve bu yedi çalıştayın sonucunda da çok güçlü bir rapor yayınlandı.

Ona gelmeden önce aslında yine bir inanç, din ve inanç özgürlüğü problemi olarak biliyorsunuz YAŞ kararları dolayısıyla inançlarından dolayı mağdur edilen birçok insanın hakları son düzenlemelerle birlikte iade edildi. Gerçekten sevindirici bir gelişme. 28 Şubat’ın açtığı birçok yara bu anlamda sarılıyor ama mesela 28 Şubat’ın açtığı çok daha derin yaralardan bir tanesi, hiç gündeme gelmeyen yaralardan bir tanesi yeri gelmişken buna da değinmekte büyük fayda var, sağ olsun Sultan Kara hatırlattı. Burada başörtüsünden dolayı memuriyet yapması engellenmiş, 28 Şubat’ta memuriyet yapması engellenen, görevinden atılan çok sayıda başörtüsü mağduru, başörtülü insan var. Ve bunların hakları halen iade edilmediği gibi iade edileceğine dair en ufak bir tartışma sözü konusu değil. Çünkü memurların kılık kıyafet yönetmeliği dolayısıyla başörtüsü takamamaları halen görevlerine iade edilecekse bile başörtülerini çıkarma şartı koşularak iade yapılması, üniversitelerde başörtü-

sü meselesi belli bir fiili bir durum aslında. Yasağın kendisi aslında fiili durum yaratılarak aslında uygulanmıştı, anayasadan kaynaklanan bir tarafı yoktu veya yasalardan kaynaklanan bir tarafı yoktu. Fiili durum yaratılarak bu mağduriyete yol açılıyordu, bugün serbest bırakılması da açıkça söylemek gerekirse yine fiili durum yaratılarak yapılmış oldu. Kim güçlüyse fiili durum yaratma kudretine de sahip olmuş oluyor. Bu işleri tabii ki böyle fiili durumlar yaratma maharetine bırakmamak gerektiği çok aşikar bir durumdur.

Oysa üniversitelerdeki başörtüsü tartışılırken arada memuriyet, memurların da başörtüsü takma hakkı veya kılık kıyafet özgürlüğü söz konusu olduğunda bile sanki çok daha büyük, çok daha tehlikeli bir tabu gibi yansıtılıyor ve bu konu nerdeyse tartışmaya bile açılmıyor. Oysa memurun bütün varlığıyla, bütün bedeniyle devleti temsil eden ve sadece devleti temsil eden bir kişi, onun kendine ait bireysel bir varlığının olmadığı, kendine ait hiçbir varlığının olmadığı varsayılıyor. Oysa bu yaklaşım yani devleti temsil yaklaşımıyla kişinin kendi bireysel varlığına sahip olması arasındaki ilişkiyi çok sağlıklı bir biçimde kuruyor olmamız, hiçbir şekilde insan hak ve özgürlüklerine, felsefesine dayalı bir felsefeyle kurmuyor olmamız, bu vesileyle tekrar ifade edilmesi gerekiyor. Tekrar bu vurgudan sonra Dr. Necdet Subaşı'na geçerek, Necdet Hoca'dan farklı inanç gruplarının birbiriyle ilişkisine dair anayasadan kaynaklanan sorunların bugünkü fotoğrafını rica ediyorum.

Yrd. Doç. Necdet SUBAŞI

Diyadin İşleri Başkanlığı Strateji Daire Başkanı

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Ben ister istemez her sözü aldığımda bu Alevilikle bir şekilde bağlantılı bir yerde durmak zorunda kalıyorum. Doğrudan insan hakları ile ilgili bir duyarlılığın içinde koşturuyorum ve şimdi de Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanı olarak görev yapıyorum. Bu Alevilik eninde sonunda benim önüme bir problem alanı olarak geliyor.

Aslında yaşadığımız sorunların sadece Aleviler ile ilgili bir sorun olmadığını ne yazık ki ben de çok geç fark ettim. Aleviler'in sorunlarına odaklandığımız zaman Sünniler'in sorunlarını çok daha net görebiliyorsunuz. Tersine de aynı şekilde söz konusu. Keşke hepimiz kendi dışımızda bir hayat arayışı içerisinde olan, toplumsal tanınırlık çabası içinde olan grupların hallerine biraz odaklansak da oradan da kendimize dönme-yi başararak. Böyle bir arayış, böyle bir sorumluluk içerisinde doğaldır ki Türkiye'deki dini hayatın çok farklı temsillerini, çok farklı resimlerini görme imkânı bulabiliyoruz.

Aslına bakılırsa şöyle tuhaf, belki biraz eğlenceli sayılabilecek bir fotoğraf var önümüzde. Hangi grupta temas kurarsanız, o bir başka grubu iktidarda sanıyor. Örneğin Aleviler devleti Sünniler'in yönettiğini ve müdahaleci tarzda hayatın tamamını etkilediklerini düşünüyor. Sünniler'le muhatap olduğunuzda onlar da bir şekilde şu ya da bu yerde, şu ya da

bu önemli mevkide, derinlerde bir yerlerde Aleviler'in olduğu gibi bir yanılsama içerisinde kendini tanımlıyor. Bunların gerçekte hiçbir alakası olmadığını söylemek istediğimizde de herkesin öne sürebileceği pek çok örnek var. Ancak burada doğrudan şu ya da bu cemaatin, şu ya da bu kurumun yaşadığı tecrübeleri konuşmak yerine Türkiye'nin din ve vicdan özgürlüğü konusunda nasıl bir süreçten geçtiğini, nasıl bir hikâyeye ile karşı karşıya geldiğini bir tür MR sayılabilecek analiz içerisinde ortaya koymak istiyoruz.

Tabi Naci Hoca'nın dediklerini hiç unutmamak gerekiyor. Çünkü gerçekten kritik bir eşikte bulunuyoruz. Eğer geçmişe yönelik hikâyeleri çok abartılı bir şekilde, çok acıtıcı bir şekilde anlatmayı sürdürürsek, bir gün biz de eğer egemen olursak bunun aynısını biz de kendi dışımızdakilere yapabiliriz diye düşünülebilir. Bu noktada hocam çok zarif davrandı, burdakileri ilgilendiren bir durum değil dedi; ama genellikle bu tür tepkisellikler zaman zaman bu tür adaletsiz tercihlere de yol açabilir diye düşünüyorum. Bu anlamda Naci Hoca'nın vurgusunu da ihmal etmememiz gerekiyor.

Değerli konuklar, şimdi Türkiye'de dini hayatın çok karışık, karmaşık bir boyutu var. Bizim aslında yüz yılı aşkın bir süredir aşına olduğumuz bir hikâyedir bu. Türkiye'de din nerde duracak, dinin pozisyonu ne olacak, bütün bu muktesebatı ne yapacağız? Eğer modern cumhuriyetin kurucu seçkinlerine, onların o gün yaşadıkları sorunlara kulak verirsek, çalışmalarına kulak verirsek aslında ortada bir din vardı ve bu din hemen birkaç gün önce hayatın çok merkezi bir yerindeydi. Hayatı kontrol ediyor, yönlendiriyor, biçimlendiriyor, anlam veriyor ve kamusal yaşamınızda çok önemli bir göstergeye sahip olarak varlığını sürdürüyordu. Doğrudan bilinen, görünen ve algılanılan bir yapıdan söz ediyorum. Şimdi modern cumhuriyet tabi ki kendi ideolojik reflekslerini çok farklı bir hayat alanına, çok farklı bir paradigmaya doğru yönlendirerek kendini var etti. Ve böyle bir paradigma içerisinde din bir yandan toplumsal geçişin çok önemli bir parçası olarak teyit ediliyor ama bir yandan da yeni pozitivist değerler içerisinde yerinin sağlamlığı tartışmaya açılıyor. Bu nedenle eskisinde olduğu gibi artık çok merkezi bir pozisyon yüklemek sorunu gibi gözüküyor.

Dolayısıyla hepimizin bildiği az çok dedelerimizden, babalarımızdan duyduğumuz hikâyeleri hatırlayacak olursak, din önemli ölçüde, kayda değer bir ölçüde devre dışı bırakıldı ve onun yeni pozisyonu aslında yönetici seçkinler tarafından da öyle algılanmadı. Onlar dinin gerçek

yeri olarak tanımladıkları vicdanlarda ona çok saygın bir yer verdiklerini düşündüler. Ama söz konusu İslam olunca, İslam'ın sadece vicdanlara hapsedilecek bir yapısı olup olmadığı çok ciddi bir tartışma getirir. Çünkü din dediğimizde aynı zamanda dünyaya ilişkin söylemleri olan, sözleri olan, emir ve buyrukları olan, işte haramlardan, helallerden, mübahlardan bahsettiğimiz zaman hayatımızdaki var olan her şeye ilişkin bir tavır geliştiren, bizden bir şeyler yapmamızı ya da bizden bir şeyler yapmamamızı isteyen, bir buyruklar alanından bahsediyoruz. Bunu bireysel hayatın çok içlerine, çok diplerine bir yerlere tıkadığınız zaman buna tabii ki doğal olarak toplumsal hayattan çok ciddi kaygılar, kavgalar, itirazlar ve isyanlar çıkacaktır. Ve gerçekten de böyle oldu. Öyle bir şey ki bir yandan eski rejim yani Osmanlı sistemi dine çok merkezi bir anlamda devletin esas tamamlayıcı bir unsuru olarak yer verirken, modern cumhuriyet de onu meşrulaştırmada kullanılmak üzere yedek bir unsur olarak taşımakta hiçbir zaman sakınca görmedi. Bunları tabii politik bir dil ve ya da bürokratik bir mecburiyetle falan konuşuyor değilim. MR'ı çekelim, ortaya çıkan sonuçların da çok fazla eleştiriye mahkûm olması gerekmiyor. Çünkü ben gördüğümü en azından söylemek durumundayım.

Bugün Yasin Hoca başlangıçta çok güzel bir analiz yaptı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın pozisyon olarak bugün nasıl da içselleştirildiğini, başlangıçta sahip olduğu rol ve statünün bugün çok farklı alanlara doğru taşındığını ve yine de bugün hepimizin bir şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet alanlarına ilişkin bir savunmacı refleks geliştirmediğimizi söyledi. Bu tespite ben de katılıyorum. Mesela 12 Eylül 80'i izleyen yıllarda özellikle ya da Cumhuriyet'in erken dönemlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na karşı eleştirel bir hazırlığı olan, eleştirel söylemleri olanların bugün aynı düzeyde eleştirel bir yapıya sahip olmadıklarını hepimiz çok net olarak biliyoruz. Çünkü Diyanet süreci içerisinde hem devletle kendi hizmet tabanıyla arasındaki mesafeyi düzenlemede hem de toplumun temsilini üstlenme konusunda çok önemli mesafeler aldı. Tabii bu süreçte aklımızda kalan sorular yok değil. Aklımızda kalan böyle acı, lekeli taraflar yok değil ama bunların da telafi edilebileceğini düşünüyoruz.

Çünkü bir kurumun din gibi bir alana ilişkin toplumsal temsil kurumunun hem devleti tırnak içerisinde söylüyorum "idare etmesi", hem de toplumun dini temsilini üstlenmesinin öyle çok da kolay bir şey olduğunu sanmıyorum. Üstelik bu devlet laik, bu devlet kendine özgü

bir din tanımından hareketle hayatı tanzim ediyorsa, üstelik bu devlet laikliği topluma bir şekilde dayatıyorsa. Keşke bu söylediklerimin hepsinde de şu kullandığım araçları, tırnak içindeleri atversem ve bunlarsız konuşmayı başarsam. Ne yazık ki böyle bir yapıda toplumun dini temsiline, dini tercihinin hem devletle hem de toplumla nasıl ortaklaşa yürütüleceği ciddi bir sorun olarak görülüyor.

Tabii ki bu MR'ı çekmeye devam ettiğimiz zaman "önümüzde hazır bulunan dini ne yapacağız" sorusu bizi karşılıyor. Bu din toplumsal yaşamın ne derecede merkezinde olacak? Mesela bir meşruiyet aracı olarak kullanılacak mı? Dine sadakatten vurgu yapılacak ama din ne derece hayatın akışına müdahale edecek? Bütün bu sorular takip edildiğinde hepimiz biliyorsunuz ki bu süreç öyle çok da heyecan verici bir şekilde ilerlememiştir. Özellikle Protestan reformunu andıran girişimleri dikkate aldığınızda Türkçe ezan, Türkçe ibadet bütün bunları dikkate aldığınızda, dini temsil odaklarının imamların, müezzinlerin veya herhangi bir şekilde dinle sembolik anlamda bağlantı kuranların toplumsal irtibatlarının çökertilmesine dikkat ettiğimizde bu süreçte çok hüzünlü hikâyelerin gerçekleştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bununla beraber belki şükretmek gereken taraflar da var. Şunu çok net biliyoruz, Diyanet alanının yani örgütsel anlamda din alanının Türkiye gibi ülkelerde devre dışı bırakılması hiçbir şekilde düşünülmemiştir. Çünkü Diyanet aynı zamanda toplumsal dini taleplerin de bir şekilde kontrol edilmesi, hatta bu taleplerin de bir şekilde ehlileştirilmesi konusunda belki işe yarar bir statü ve pozisyona sahip olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öyle çok da sanıldığı gibi yeni rejimin fantastik eğilimlerine karşı hizmet etmek üzere seferber olduğu kanaatinde de değilim. Bunu da özellikle söylemek istiyorum. Yani ilk başkanından bugünkü başkanına kadar, ufak tefek bugün bizim anlamakta zorlandığımız kimi özel tercihler olsa da genel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, kendine ayrılan bölgede biraz dini hayatı kurtarmaya yönelik, biraz da dini hafızayı korumaya yönelik bir çaba içerisinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tabii heyecanla aktivist analizler yapabiliriz. Diyanet'i bir şekilde laikçi bir sistemin esaslı bir aygıtı olarak, ana parçası olarak değerlendirebiliriz ama bu konularda da çok fazla sınırı zorlamamak, mevcut hikâyelerin bize ulaştırdığı yükümlülükleri göz ardı etmememiz gerektiğini düşünüyorum.

Tabii çok önemli başka sorunlar da var. Yeni dönemde ortaya çıkan ve bugün bizim hafıza kaybı olarak tanımladığımız şey yani tipik bir Müslüman'ın geçmişle bütün bağlantılarını, hafızayla ilgili entelektüel, dinsel, kültürel, tüm hafızasının koparılması ile gelişen olaylardan söz ediyorum. Diyanet'in de bu pozisyonu koruması, bu hafızayı, nerde ne bulduysa korumak için çaba göstermesi öyle çokta kolay bir şey değil. Mutlaka içimizde Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarını inceleyen, özellikle 1920'lerde, 30'larda var olan yayınları inceleyen arkadaşlarımız vardır. Bu yayınlara baktığımızda da o dönemdeki temel hassasiyetin bu hafızayı korumaya yönelik, kıyısından köşesinden de olsa, ciddiye alınması gereken bir çaba olduğunu rahatlıkla gözleyeceğiz. Ama bugün artık o noktada değiliz. Bugün bu hikâyeler bize çok abartılı gelebilir. Ya bunlar da gerçekten olmuş mu, böyle bir şey olmaması gerekirdi herhalde türünden ama olmuştur. Bunlar tamamen yeni rejimin din konusundaki tavırlarında ortaya çıkan ne diyelim ona, tercihleriyle ortaya çıkan sorunlardan kaynaklanan bir şey.

Bununla beraber işte deformasyon dedik, hafıza kaybı dedik, bugün gündelik hayatın akışında dinin çok besleyici, belirleyici bir pozisyonda yer almaması, bunun için yapılması gereken müdahaleler falan dedik ve böyle bir çerçevededir ki artık din kişisel olarak ibadetlerle sınırlandırılan, dolayısıyla kişinin Allah'la kendi arasında tanımlaması çok güç bir rabıtaya dönüşmesi şeklinde yeni bir resme dönüştü. Ama süreç içerisinde tabii ki toplumda yerinde sayan, kımıldamayan, bütün bunlara karşı sessiz ve kayıtsız kalan bir yapı olarak da değil. Toplum bir şekilde özellikle Türkiye'nin siyasi tanımlamalar içerisinde tek parti döneminde, çok parti döneminde çok farklı reflekslerle ne yaptı yaptı, kendi taleplerini bir şekilde kanun koyuculara, yöneticilere duyurmayı başardı. Öyle sanıyorum ki, belki bu konuda biraz iddialı da davranabilirim, Türkiye'deki siyasal yaşamın hareketliliği, bu hareketliliğin belli başlı evreleri aslında dini hayatın evreleri ile de çok yakından ilgili. Yani Türkiye'deki dini hayatın bloke edilmesi, bastırılması ve bu hayatın en azından belli bir formatla yeniden resmileştirilmesi, meşrulaştırılması konusuna dikkat ettiğimizde bütün bu aktivitelerin sonuçları devleti de kendini yeniden ayarlamaya, devletin de kendisini yeniden biçimlendirmesine zorunlu olarak baskı yapmıştır. Bu konularda toplumun reflekslerinin çok belirleyici, çok besleyici, çok öğretici olduğu kanaatindeyim. Bugün din alanında evet hem 61 Anayasası'ndan, hem 82 Anayasası'ndan kaynaklanan çok ciddi kısıtlamalar var. Ama bu kısıt-

lamaları aşacak bir derinliğe, aşacak bir muhayyileye şu anda hepimiz sahip görünüyoruz. Bu konuları herhalde ikinci turda daha rahat konuşabiliriz. Teşekkür ediyorum sayın başkan.

YASİN AKTAY: Necdet Hocam tablo, mevcut durumla ilgili bir analiz ortaya koydu. İkinci turda biraz öneriler ve yeni anayasada neler yapılması gerektiği hususuna dair, bu arada siz kendi sorularınızı yazılı olarak hazırlayabilirsiniz veyahut da herhalde mikrofonda gezdirebiliriz. Evet, hocam siz milletvekilisiniz aynı zamanda ve anayasa...

NACİ BOSTANCI: Nasıl yapacaksınız anayasayı?

YASİN AKTAY: Nasıl yapacaksınız? Umutlu musunuz, yeni bir anayasadan?

NACİ BOSTANCI: Umutlu musunuz sorusuna politik olarak umutlu olmak istiyorum diye cevap veriyorum.

YASİN AKTAY: Din ve vicdan özgürlüğü bir inancın ritüellerini yerine getirip getirmemesini, inancını değiştirebilmesini, inancının propagandasını yapabilmesini, inancının gerektirdiği cemaat, tarikat ve bunun gibi örgütlenmeleri oluşturabilmesini, bu örgütlere girebilmesini ve dilediğinde ayrılma hakkını kullanabilmesini, herhangi bir şekilde inanamaya ve inanmamaya zorlanmamasını içeren temel bir hak. Bu hakkı yeni anayasada nasıl formüle edebiliriz? Çok net bir soru oldu.

NACİ BOSTANCI: Şu okuduğunuz metnin içerisinde tanımlanan gruplardan birisine ait değilseniz, yukarıdan bir yerden bakıyorsanız mükemmel bir metin. Ama gruplar içerisinden birisindeyseniz mayınlı bir arazi gibi o metin. Zaten mesele buradan çıkıyor. Şimdi ben bir şeye inanıyorsam, bir başkasının ona karşı itiraz etmek, onu eleştirmek kastıyla örgütlenmesi, uğraşması benim hoşuma gitmez. Gider mi, gitmez. Hakikati ben temsil ediyorsam, aslında bu hakikatin yanında başka hakikatler de olduğunu teorik olarak kabul edebilir miyim? Etmem zor. Ama yukardan bakarsanız, -üst bakış diyorlar ya farklı hakikatler, farklı inançlar, bunların özgürlüğü, inanıp inanmamanın propagandasını yapmak-, mesela adam ateizmin propagandasını yapabilecek mi? Böyle bir şey olsa çok rahatsız oluruz. Ama galiba özgürlük filan diyorsak şiddete dayanmamak, bunun için bir güç kullanmamak temel prensip olmak kaydıyla kişi inanmamasına ilişkin görüşlerini de ortaya koyabilir. Esasen bugünün Türkiye'sinde öyle yazan köşe yazarları mevcut biliyorusu-

nuz. Çok açıktan ortaya koymasalar da aslında ate olduklarını, inançsız olduklarını, hayata böyle baktıklarını gösteriyorlar. Gerçi çok da kıyamet kopmuyor.

Teorik olarak bir anayasa nasıl yapılır, bu ayrı bir bahis, bir de pratikte işler nasıl yürüyor, bu gerçek bir bahis. Pratikte işler şöyle yürüyor: Görüyorsunuz Meclis Başkanı doğru bir şey yaparak, bu anayasayı yapmak için öne çıkmış vaziyette. TBMM'nin vaziyet etmesi doğru bir karar. İkinci olarak önemli bir fail, milletin yüzde 50 oyunu almış bir irade olarak AK Parti. AK Parti yeni anayasanın yapılmasında bir tür moderatör rolüyle davranıyor. Aslında hem bir siyasi parti, hem de görüşleri olan bu konuya ilişkin, hem de kaderin, tarihin bir cilvesi ona bir moderatör rolü oynama, başkalarını dinleme, onları da hesaba katma muhakkak, ama kimi kaprislere de rıza göstermek şeklinde bir rol tanımlıyor. AK Parti'de bunu yapmaya çalışıyor. 2007 yılındaki taslak ortaya çıktığında da benzeri bir rolle davranmıştı ama olmadı. Bir uzlaşma komisyonu olacak, alt komisyonlar kurulacak, gördüğümüz hali hazırdaki yürüyüş bu. Alt komisyonlar deyince Meclis'te temsil edilemeyen çevreler var. Bunların da konuşması lazım. Bunların da ne dile getirecekleri ve mekanizmaya dahil olacakları bir yapı gerekiyor. Alt komisyonlar bunun için gerekli. Meclis'teki komisyonda olmayacaklarına göre alt komisyonda o hazırlık çalışmasının içinde akademisyenler de olacak. İşin mekanizmasına dair, Uzlaşma Komisyonu marifetiyle çözülmesi, alt komisyonların oluşturulması, işin mekanizmasına dair bu yaklaşım anayasanın yapılacağına dair tabi ümitleri artırıyor. Çünkü mekanizmayı ve kuralları ortaya koyarsak neyi, nasıl yapacağımız konusunda hepimizin uzlaştığı bir takım temel prensipler ortaya çıkmış olur.

Din ve vicdan özgürlüğü konusunda Türkiye'nin belli bir mesafeye geldiği kanısındayım. Yani toplumsal arka planı itibarıyla daha modern, daha demokratik, daha özgürlükçü bir durumdan bahsediyorum. Türkiye'deki insanların bu meselelere bakış biçimi değişti. Muhakeme etme biçimi değişti. Sadece bürokrasiyi, siyasi elitleri kastetmiyorum. Gündelik hayatında işinde, gücünde insan için de söylüyorum. Eğer bu ülke şehirleşiyorsa, daha farklı anlayış, inanç, yaşama stiline sahip olan insanları elde var bir olarak görürüm. Köy cemaati değilsek, şehirliyse orada farklı insanlar olur. Mesela New York'a gidenler bilir, veyahut da filmlerde falan da var, Yahudiler var orda, uzun, siyah elbiseler giyiyorlar, saçlarını bırakıyorlar, sakallar vs. aslında kafası radikal dini feno-

menlerle dolu bir insanın, kim bu radikaller, acaba entarisinin altında bomba mı taşıyor diye şüphelenecekleri insanlar, ama öyle değiller ve huzur içinde New York'ta dünya başkentinde, nasıl Çinliler, İrlandalılar, Türkler, Yunanlılar bir arada yaşıyorsa onlar da öylece kendi inançlarıyla yaşıyorlar. Şehir hayatı böyledir. Türkiye bir kere şehirleşiyor. Şehirleşme bu ülkede yaşayan insanlara partisi ne olursa olsun, ama o şehirli kültürün tahayyülünü, zenginliğini temsil eder. Onu siyasal bir dile çevirme konusunda da önde yer alan parti, Ak Parti. Önemli bir rolü yerine getiriyor burada.

Bir diğeri Türkiye'nin çok önemli elitleri iktisadi elitlerdir. Orada da bir değişim yaşandığını biliyoruz. Yükselen yeni elitler, bu Anadolu Aslanları denilen ve esasen muhafazakar kökenden gelen, din ve vicdan özgürlüğü denildiğinde de kafalarında belli fikirler olan insanlar, daha modern anlamda din ve vicdan özgürlüğüne bakabilecekleri bir dünyevi ilişkiler alanına dair ciddi pratiklere sahipler. Dünyanın birçok ülkesine gidiyorlar, farklı inançtan insanlarla ticaret yapıyorlar, onlarla aynı masada oturup yemek yiyorlar, kendi hayatlarının içinde birer gerçeklik olarak diğer dinlerden, inançlardan insanlar var. Onlarla kurmuş oldukları o insani ilişkiler dünyanın gerçekliğine dair.

Geldikleri köken, muhafazakar, yerel bir takım niteliklerle donanmış olsa ve daha cemaatçi, kominiti manada cemaatçi bir perspektife sahip olsalar dahi dünya deneyimi bu insanları dönüştürüyor. Bu insanların dönüşümü de aslında Türkiye'yi dönüştürüyor. Türkiye'deki siyaseti, entelektüel hayatı dönüştürüyor. Tabi sadece iktisadi elitler değil, Türkiye'nin entelektüelleri de değişti. Aslında Türkiye'nin entel elitleri geçmişte bizim sık sık şikayet ettiğimiz, konusu üzerine paneller kurduğumuz aydın-halk ikiliği çerçevesinde bu ikiliğin diğer tarafını oluşturan aydınlardır. En dindar insanlar, onlar Kunt kafalı modernistler, bu halkı adam etmeye niyetli kesin inançlılar, pozitivist anlayışla dünyaya bakan iman sahipleri, başka her türlü yaklaşımı daha baştan mahkum eden ve kesinlikle özgürlük denildiğinde çok kategorik bir yaklaşımla ancak bir yerlere gelirsek özgür olabileceğimize dair, parantez içinde bir davranışla gerçek dindarlar olarak davrandılar ve Türkiye'deki entelektüel hayatın, onun siyaseti ve özgürlükleri besleme niteliğinin de canına okudular. Ama Türkiye'de tıpkı yeni iktisadi elitler gibi yeni entelektüel elitler ortaya çıkıyor. Bu insanlar da biraz önce bahsettiğim o iktisadi elitler gibi esasen muhafazakâr kökenden geliyorlar. Ama onlar da bir dünya tecrübesiyle hayata bakıyorlar.

Dünyanın bir çok ülkesine gittim. Oralarda özellikle bu gelişmiş, modern ülkelerde böyle denildiğinde tabi akla Amerika, İngiltere geliyor-, o muhafazakâr kökenden gelen insanların hangi alanlarda master, doktora yaptıklarını, üniversite sıralarında neler okuduklarına baktım. Evet, onların zihninde teşekkül eden yenedünya, Türkiye'ye de resmi yansıyacak olan yenedünya, işte özgürlükçü, bizim şimdi ilgilendiğimiz konu esasında da, din ve vicdan özgürlüğünü ideale en yakın şekilde kurmaya dönük bir dünya olarak şekilleniyor artık. Kastettiğim şu; siyasi faaliyetler, partiler görüşürler, tartışılar ama Türkiye'nin beşeri sermayesinin bu işlere bakışı, Türkiye'nin yaşadığı bu modernleşme süreci çerçevesinde iktisadi hayatıyla, şehirli hayatıyla din ve vicdan özgürlüğünü destekleyen maddi bir zemin oluşturuyor. Zaten siyaset bugün bu işleri çok cüretkâr bir şekilde telaffuz edebiliyor, bunlar üzerinde konuşuyorsa Türkiye'nin bu maddi zemini değiştiği içindir. Türkiye'nin beşeri sermayesi değiştiği içindir.

Burada bizim yapacağımız, Türkiye'nin değişen bu profilini bir mühendislikle ve siyasal ilişkiler alanının desteğiyle anayasaya tercüme etmektir. Bugün anayasayı eğer Türkiye'deki insanların, bu beşeri sermayenin parametreleri istikametinde yapabilirsek, bu beceriyi gösterebilirsek, Türkiye ile örtüşen bir anayasa fikrini realize edebilirsek zaten bu işleri önemli ölçüde hallederiz diye düşünüyorum. O yüzden ümitvarım.

YASİN AKTAY: Teşekkür ediyoruz.

NACİ BOSTANCI: Teşekkürler.

YASİN AKTAY: Evet, Necdet Bey, siz ne önerirsiniz?

NECDET SUBAŞI: Şimdi din ve vicdan özgürlüğü konusunda hangi başlıkları tartışacağımızın, önümüzdeki hazırlık etaplarında hangi konulara yoğun bir şekilde odaklanacağımızın bir şekilde analiz edilmesi gerekiyor. Öncelikle bu laiklik kavramı, en azından uzunca bir süre Türkiye'de Müslümanlar'ın ve Müslümanlık'ın başına önemli ölçüde sorun yaratmış gibi görünüyor. Bu kavramın Türkiye'deki karşılığının en azından uluslararası düzeyde bilinen kavramlarla pek fazla irtibatlı olmadığını, biraz da bu ülkedeki uygulama formlarından kaynaklanan bir nedenle pek çoğumuzun bu kavrama karşı biraz eleştirel, biraz dikkatli olduğumuzu özellikle vurgulamak gerekiyor. Son zamanlarda belki siyasi anlamda laiklik kavramına ilişkin bir sempati yaratılmaya çalışılsa da

geçmişteki örneklerinden yola çıkılarak bu kavramın hala sorunlu, hala problemlili bir mahiyet ürettiğini özellikle belirtmek gerekiyor.

Benzer bir şekilde demokrasi kavramına da çoktandır sahip çıkmak ve onunla mesafe almak gerekirken buna karşı da bir tereddüt var. Bira da bu, ülkemizdeki kullanım siyasetlerinin ürettiği bir çekingenlikle ilgili olsa gerek. Bu nedenle de anayasada bu kavramların böyle bir muğlaklık içerisinde değil, çok net, çok somut olarak açıklanması gerekiyor. Kimin ne anladığı, daha doğrusu özel bir grup seçkinin anladığı anlamda değil toplumun tamamına seslenecek bir dil içerisinde olması gerekir diye düşünüyorum.

İkincisi çok büyük bir tartışma konusu olarak bizi bekleyen bir soru, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın pozisyonu ne olacak yeni anayasada? Örneğin bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anayasal teminattan çıkarılmasını talep edenler var, hazırlanan raporların pek çoğunda böyle bir niyet seziliyor. Hatta çok açık olarak ortaya konmuş bir niyet var. Ama bazı gruplar da bunun ortadan kalkmasının, yani Diyanet'in devletin kontrolünden çıkmasının çok fazla beklenemeyeceğini, dolayısıyla bunun için yeniden güçlendirilmesi gerektiğini iddia ediyorlar.

Bu bağlamda da mesela şöyle fikirler var: Acaba Diyanet sadece belli türden bir mezhepler grubunun, bir mezhep kurumunun beklentilerine hitap eden, onlara hizmet eden bir yapı mı olacak? Mesela Hanefiler'in, mesela Şafiler'in, hatta daha da genel düzeyde Sünniler ya da ülkedeki tüm dini grupların (bunlar İslam'ın içinde de olabilir dışında da olabilir) devletle olan organik ilişkilerini düzene koyacak, bunu bir şekilde teminat altına alacak yeni bir düzenleme ve yapılanma mı olacak?

Bu konularda Türkiye'de Müslümanlar'ın da şahsen bu öneri ve ihtimallere açık olduğu kanaatinde değilim. Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı'nın örneğin, yeni anayasada nasıl kurumsallaştırılacağı, nasıl tanımlanacağı konusunda bu tür müzakerelere çok ciddi anlamda ihtiyaç var. Mesela toplum bu konuda Diyanet'e nasıl bir rol biçiyor, bugün gelinen noktada Diyanet sözcüselimi Sünni Müslümanlığın bir temsil makamı olarak mı görülüyor, yoksa diğer grupların da bu yapı içerisinde bir şekilde yer almasını mı arzu ediliyor? Tabii ki toplumsal talepler bir şekilde diye tanımlanamaz. Bir şekilde diye bir kavram olsa olsa hakim zihniyetin başkaları için yapmış olduğu bir tasavvuru ifade edebilir. Bu önemli bir tartışma. Diyanet'i sivilleştirme arzusu çok sıkı bir şekilde

dile getiriliyor ancak bu sivilleştirme Türkiye'deki cemaat organizasyonlarını dikkate aldığınızda rekabetin bir parçası olarak mı yoksa bütün bunların üstünde, amir bir kuruluş, kuşatıcı, şemsiye bir kuruluş olarak mı ortaya konacak? Bunlar değişik mahfillerde, müzakerelerde, muhabbetlerde konuşuluyor da iş somuta indiğinde bütün bunların çok da rahat bir şey olmadığı, bazen kendi içinde çok büyük tehlikeler bakındığı da kolayca farkediliyor.

Bir şey daha var, öteden beri zaten Müslümanlar, bu konuda hadimi aşarsam bağışlayın, devletle organik bir ilişki içinde olmayı her zaman büyük bir şeref olarak tanımlamışlardır. Devlet olduktan sonra, yani anarşi yerine devlet zaten tercih edilir, kaos yerine devletten yana bir eğilim genel olarak Müslümanlar'da var olan bir şey. Sosyolojik olarak bunu çok net olarak gözlemleyebiliyoruz. Peki, Türkiye'de Müslümanlar devletten bağımsız bir şekilde örgütlendiklerinde, o devletle tarihsel olarak ortak olan vizyonlarını nasıl yeniden şekillendirecekler? Osmanlı'da böyleydi, Selçuklu'da da böyleydi, Emevi'de de böyleydi, Abbasiler'de de böyleydi. Şimdi siz kalkın onları daha bağımsız bir örgütlenme içine sokun. Bu arada tarihsel tecrübe içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın pozisyonunun çok genişlediğini, güçlendiğini de biliyoruz. Bu yeni koşullarda nasıl tanımlanacak, bunların çok müzakere edilmesi, sivil alanda tartışılması gerekir diye düşünüyorum.

Öte yandan din ve devlet arasındaki ilişkilerin de çok net bir şekilde ifade edilmesi lazım. Mesela din uzunca bir süredir irticayla hemen hemen aynı bağlamda kullanılıyordu. Yani dini atıflarda bulunduğunuzda, İmam Hatip'te öğrenci olduğunuzu vurguladığınızda, İlahiyat mezunu olduğunuzu vurguladığınızda, türbanlı olarak yaşamda kendinize bir yer açtığınızda bir şekilde böyle tedirgin edici bir grubun parçasıymışsınız gibi algılanıyordunuz. Şimdi bu durum memleketin havası değiştiği için çok fazla hissedilmese de bu genel olarak baskın bir durumdur ve bu alttan alta da kendini zorlamaktadır.

Burada şunu da söyleyerek sözlerime son vermek istiyorum. Biz bu konudaki taleplerimizi mevcut şablonlar içinde gezinerek mi sağlayacağız yoksa bu şablonların ne hayrını gördük ki falan deyip, bu sefer bütün bunları reddederek, yeni bir vizyonla, yeni bir bakış açısıyla mı ortaya çıkacağız. Bana göre verili tecrübeyi hiçbir şekilde reddetmemek lazım. Bu bakiyeyi çok ciddiye almak lazım ama buna takılıp kalırsak hiçbir şey yapamayacağımızı da söylemek isterim. Saygılarımla.

YASİN AKTAY: Evet, Necdet Hocamın söylediği bütün bu şeyler çok tartışılacak konular ama tartışma bunlar hep akademik olarak, belki de entelektüel çevrede sürekli olarak tartışılan konular ama anayasa yapma sürecine geldiğimiz andan itibaren artık bir karar verilmesi gerekiyor. Tartışmalar sonuna kadar uzar gider ama bütün bu konularda, DİB'in konumunun laik bir devlet içerisinde ne olduğu, ne olması gerektiği, bunun tarihsel arka planı, sosyolojik zeminin ne olduğu üzerine çok çok tartışma yapılıyor olacak. Karar verildiği andan itibaren de tartışmalar yine devam edecek. Karar verildiği zaman tartışma bitmiş olmayacak. Ama karar anında tartışmaların belli bir noktaya bağlanmış olması umuluyor.

Şimdi ben gelen sorulardan bir tane soru, Diyanet Şafi ilmihali ile farklı bir çığır açıp, Hanefi ekolünün yanına yeni bir güzellik koymuştu. Fakat piyasada biten ilmihalin bile ikinci baskısını yapmayarak önceki aptallığına geri mi caydı? Ayrıca diğer mezheplerle ilişkili bir çalışma planlanıyor mu, Hanefi Sünnilikten genel mezheplerin temsili noktasına geçilebilecek mi? Bu herhalde sizin.

NECDET SUBAŞI: Ben onu okuyabilir miyim tam olarak, biraz sonra cevaplayayım.

YASİN AKTAY: Tamam, bu arada ben biraz oyalayayım salonu. Evet, STE olarak şöyle bir önerimiz olmuştu yeni anayasada din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyecek madde ile ilgili. Herkes vicdan, din ve kanaat özgürlüğüne sahiptir. Bu hak tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama, örgütlenme ve ayin suretiyle düşünce ve inançlarını açıklama ve yayma özgürlüğü ile din veya inanç değiştirme özgürlüğünü de içerir. Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Dini inanç, pratik ve kanaatleri ile içinde yer aldığı dini topluluktan dolayı kınanamaz ve suçlanamaz. Herkes kendi dini ve inancı doğrultusunda eğitim alma ve verme, eğitim kurumları oluşturma ve müfredatını belirleme hakkına sahiptir. Bir dine ve inanca dayalı eğitim ve öğretim ile din kültürü ve ahlak öğretimi kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır. Tarafsızlık ilkesinin gereği olarak devlet kamu istihdamında dine, inanca, mezhebe, kanaate ve felsefi görüşe bağlı tercihleri ve pratikleri nedeni ile hiç kimseye ayrımcılık yapamaz. Bu güvence kamu hizmetlerinden yararlanmak için de geçerlidir. Bu kamuda başörtüsü tartışmasını da karara bağlayacak bir madde olacak. Vicdani ret bütün vatandaşlar için bir haktır. Kimse dini ve felsefi inanç

ve tercihlerine aykırı kamu hizmetlerine zorlanamaz. Vicdani ret hakkı kamu yükümlülüklerinde eşitlik ilkesine uygun olarak kullanılabilir. Böyle bir formülasyonumuz oldu bizim de. Tabii ki bu da tartışma konusu olacak. Bir milletvekili olarak hocam, nasıl buluyorsunuz?

NACİ BOSTANCI: Problemlî. Şimdi niye problemlî? Böyle genel ve soyut düzenlemelerle, sonuçta anayasa yaparken her türlü ince ayrımı hesaba katan bir mühendislikle o işi yapamazsınız. Yapmaya kalkarsanız 15-20 ciltlik bir anayasa yapmaya kalkarsınız ki, yine de her şeyi öngöremezsiniz. Mesele şu, Aristo'nun hukuka ilişkin bir tanımı vardır. Hukuk diyor, isteklerin etkisi altında kalmamış bir akıldır. Nerde bu akıl? Hepimizin aslında istekleri var. İsteklerimizi paranteze alacağız, isteklerin etkisi altında kalmamış bir akılla, yani nesnel akılla yasayı yapacağız. Bunun için işte müzakere, konuşma, tartışma, vs. karşıdakini görme o çerçevede bir akıl oluşturmaya çalışıyoruz. Mesele şu galiba; bir takım soyut ilkeler, güzel ilkeler, bunları yazmak gerekir. Zaten şimdi anayasa yapıldığında güzel güzel yazılacak bunlar, ama bunları hayata geçirecek olan insanların kendileri. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ne ise, yasalara asıl ruhunu ve anlamını katan odur. En özgürlükçü anayasayı yaparsınız köylü bir toplumda onu çok despotik bir şekilde okurlar ve neticede bir bakarsınız ki o anayasayı da gerçekte teşekkül eden pratik arasında inanılmaz bir çelişki var, dışarıdan bakış bize bunu söyler. Bizim anayasada hiç olmazsa 367 diye bir zorlama yoktu, ama onu bile okudular mesele yakın dönemde. Demek ki güçler ilişkisi, toplumsal durum her neyse anayasayı biraz Yahudiler'in Kabala Mezhebi'nde olduğu gibi öyle okuyorlar. Nasıl okunduğu önemli, sonuçta okuyucu toplumun kendisi. Bizim esasen din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin elimizdeki en büyük avantaj nasıl mükemmel bir anayasa yaparız düşüncesinden önce biraz önce ifade etmeye çalıştığım Türkiye'nin beşeri sermayesine kalite katmış olması. Bu mühim bir şey. Bizim daha şehirli olmamız iyi bir şey. Kötü bir anayasa hazırlansa bile biz onu doğru bir şekilde okuyabiliriz. İnsanlar okuyabilir.

Şimdi vicdani retçilikten bahsediliyor. Vicdani retçiliği problem olarak söylüyorum koyduğunuzda vicdani retçilik bizim gündemimize nerden gelmiştir? Askere gitmek istemeyen bir çocuk vardı, hapse falan attılar, bana kalırsa da insan vicdanen reddettiği bir konuda devlet otoritesi marifetiyle zorlanamaz, ama ya bir sürü vicdani retçi çıkarsa ne yapacağız. Ben vicdanen ret ediyorum dediğinde hakikaten bunun bir vicdani ret olduğu, başka türlü bir gerekçesi olmadığını biz neye göre

tain edeceğiz. Problemlı bir adım. Hele Türkiye'nin mevcut ortamı içerisinde bu problemin daha da arttığı muhakkak.

Şimdi özgürlükten bahsediyoruz. Arkadaşlar özgürlük soyut bir kavram. Özgürlüğe ilişkin sınıfta soruyordum hocalık zamanlarımda, nedir özgürlük diye. Üniversitedeki çocuklar ilkokulda ezberledikleri sözleri söylüyorlardı. Başkasının özgürlüğünün başladığı yerde benimki biter. Nerde başlıyor başkasının özgürlüğü, benimki nerde bitiyor, o soyut sınır nerden geçiyor, o belli değil. Ama sanki böyle bir klişe cevap özgürlüğe ilişkin meseleyi hallediyormuş gibi. Oysa değil. Bu kadar kolay değil.

Özgürlük soyut bir kavram olarak pratikte şekilleniyor. Aynı zamanda mutlak surette özgürlüğün sınırları olur. Özgürlük her şeyi yapabilme, edebilme değildir. Bir özgürlükten bahsetmek için onun bir alanının, bir tanımının olması lazım. Tanıma başladığınızda sınır çizersiniz, sınır çizdiğinizde o ideal özgürlükle çeliştığınız şekilde bir durum oluşur. O zaman özgürlükleri tanımlarken ve o özgürlüklerin hayata taşınması için arkasına güç koyarken, o sınırın nereden geçeceğine ilişkin de bir fikrimiz olmalı. Fikrimiz derken bunu anayasa ile yapamazsınız. Anayasa ile o sınırı geçemezsiniz. O da ayrı bir totaliterlik olur. O sınır gündelik hayatın içinde insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde geçer. Kırmızı ışıktaki bile geçmek yasak ama adam bastırıp geçti mi geçiyor. Diyebilir, bu da benim özgürlüğüm, cezasına katlanırım, benim özgürlüğüm kardeşim diyebilir. Katlanır cezasına, özgürce kırmızı ışıktaki geçer, özgürce bir başkasının canına okuyabilir.

O yüzden bu biraz pratikte şekilleniyor ve esasen insanların gelişmişlik düzeyi ile alakalı. Türkiye'nin hakikaten şanslı -şimdi 2011 yılında- insanların kafalarının, hayatlarının hayli değişmesidir. Bugün kendi dünyasına gömülü gibi göreceğimiz insanın bile dünyaya ilişkin bir algısı, bir hukuku var. Bu mühim. Dünya ile ilişkilerin öğreticiliği Türkiye'deki insanları dönüştürüyor. O sınırın nerden geçeceği hususunda herkes olaylar, durumlar ortaya çıktıkça kafasında bir fikirle davranıyor. Böyle söylerken problemleri bütünüyle halledeceğimiz anlamında demiyorum.

Şimdi laiklik dedi, hakikaten laiklik başa bela bu konuda Türkiye'de. O kadar çok tartıştık ve o kadar çok üzerinde konuştuk ki ve bana öyle geliyor ki, tıpkı demokrasi için Eliot 1939'da şöyle demişti, şimdi herkes demokrasiden bahsediyor, her şey demokrasi ile ilişkili, artık demokra-

sinin bir anlamı yok. Biz de laiklik üzerine o kadar çok konuştuk ki, artık laikliğin ne olduğu üzerine kafamız alabora olmuş vaziyette. Ama yine de buradan tabii ki çıkacağız. Laikliğin önemli olduğunu biliyoruz ama Türkiye'deki o sürekli Fransız tarzda hatırlatma ve adını laikçilik koyduğumuz o yaklaşım bize sanki olağan bir laiklik konusunda da bir takım refleksler kazandırıyor. O reflekslerde herhalde mücadele etmek lazım. Çok teşekkür ederim.

YASİN AKTAY: Hocam, şöyle bir soruda var. Hemen elimiz geçmişken. İspanya'dan Hollanda'ya sürülen Yahudiler, Hollanda'nın bilim ve sanatta ilerlemesini sağlamışlar. Benzer durum İstanbul veya Osmanlı için de söylenebilir mi? Osmanlı'nın Yahudiler'in gelişmesine bir katkıları olduğunu söyleyemez miyiz?

NACİ BOSTANCI: Ticarete Osmanlı'nın bir dünya merkezi olmasında bu iş sadece politik güçle olmaz. Aynı zamanda ticaret marifetiyle olur. Yahudiler'in bir rolü oldu, 1492'de kutlamışlardı, 1992'de kutlamışlardı, bir de 500. yıl diye bir heyet olması lazım, bir yapı. Yahudiler bu topraklarda II. Beyazıt'tan bu yana önemli roller üstlendiler. Ticarete, gündelik hayatta şimdi bunları tek tek ben sayamam. Ama imparatorluklar zaten böyledir. Homojen, hep kendisine benzeyen insanlardan müteşekkil olursa imparatorluk olmaz, kör olur, gücü olmaz. Başkalarını kucaklayabildiği, dünyanın bir benzeri olabildiği ölçüde imparatorluk olur. Osmanlı'nın o yüzden gücünün arkasında Yahudiler dahil bütün bu insanların varlığı çok anlamlı bir şekilde yer alıyor.

YASİN AKTAY: Peki, hocam 61 ve 82 Anayasaları, anayasa olma vasfından çok kurallar ve sınırlar koymaya dayalı birer metin olarak önümüze gelmişti. Yeni anayasa çalışması da aynı şekilde mi olacak? Yani her kurumu düzenleyen ayrıntılar yığını mı yoksa temel belirleyen kısa ve öz bir metin mi olacak? AK Parti bu konuda ne düşünüyor?

NACİ BOSTANCI: AK Parti sade, yalın, açık, anlaşılır bir anayasayı yazma taraftarı. Çünkü ne kadar ayrıntı koyarsak o kadar çok problem arz ederiz. Anayasalar anlamını diğer yasalarla kazanacak. Türkiye'nin yasaları deyince bir kendi iç hukuku var, bir de uluslararası hukuk var biliyorsunuz. Orada uyduğunuz, uymadığınız hususlar var. Kendimize göre uygun bulduğumuz, uygun bulmadığımız, şerhler koyduğumuz, çekinceler koyduğumuz. Uluslararası müktesebata belli bir zaman içerisinde dahil olacaktır.

Aynı zamanda Türkiye çok dinamik bir ülke. Biz anayasayı ayrıntılı bir şekilde yazarsak, Türkiye'nin bu dinamik dönüşümünü kucaklayan bir anayasa yapamayız. Basit, sade, yalın bir anayasa olmak durumunda. Yoksa hakikaten anayasa ile kafayı bozmuş bir millet oluruz. Ki, biz kaç zamandır anayasa ile yatıp kalkıyoruz. Süleyman Demirel zamanını hatırlayanlar bilir. Hazret hep elinde anayasa ile dolaşırdı. Anayasal bir engel olduğunu söylerdi, her mevzuda anayasa değişikliğine atfı yapardı.

Türkiye'de anayasa tartışmasının neredeyse 150 yıllık bir tarihi var. 1876'da yaptık bir anayasa, 1908'de tadil ettik, 1921'de bir anayasa yaptık, 24'de bir anayasa yaptık, 61'de bir anayasa yaptık, 71 12 Mart'ında tadil ettik, 82'de bir anayasa yaptık. O zamandan beri durmadan anayasa yapıyoruz. 93, 95, 2001 değişikliklerini hatırlayın. Ve şimdi yeni bir anayasa yapıyoruz.

Aslında şu mantıkta yanlış. Öyle bir anayasa yapalım ki, problemlerimizi halletsin. Borges'in hukuk kitabı gibi bir şey. Öyle bir kitap yazalım ki, her şey içinde bulunsun. Hani bazen gelir insanlar derler ki, kütüphanenize bakarlar, "Ya ne çok kitap var filan, ya bana şöyle bir kitap versene" der, "Ben onu okuduğumda hepsini okumuş yerine geçse". Ya bana bir anayasa yapsanız da böyle bütün problemlerimizi şöyle güzel yoldan halletse. Varsa o mucizeyi gösterecek olan çıksın yapsın, öyle bir mucize yok. Yani Borges'in hukuk kitabı gibi yazılacak bir anayasa yok. Dolayısıyla kısa ve yalın, açık olması işimizi kolaylaştırır.

YASİN AKTAY: Peki, yeni anayasa çalışmalarında hep siyasal...

NACİ BOSTANCI: Ha, bu da tabii 61 ve 82 Anayasası'ndan farklı bir akım demektir. Çünkü 61 ve 82 Anayasası hakikaten topluma şüpheyle bakan, buradaki insanların her zaman yanlış yapabileceğini varsayan, onları düzene sokmak ve tevil etmek amacıyla anayasal kurumların egemenliğinin altını çizen bir yaklaşımdır. Şimdi öyle olmayacaktır.

YASİN AKTAY: Sanırım güvensizlik halka veyahut da millete karşı değil de, anayasayı uygulayacak olan bazı şeylere karşı. Çünkü 61 Anayasası millete güvensizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmadı. Sonuçta partiler bir defa millet iradesine saygı duymadılar. CHP neredeyse kendi iradesine yani Meclis'teki kendi iradesine saygı duymadığının sonucu olarak aslında ortaya çıktı. Öbür tarafta Anayasa Mahkemesi de olabilecek en zorlama şeyle böyle bir metin ortaya çıkardı. Onun için metinlerde hiçbir şekilde yoruma açıklık bırakmayacak şekilde bir metin oluşturma ihtiyacı da ayrı bir ihtiyaç aslında Türkiye'de. Çünkü taraflar

arasında güven olmayınca, güvensizlikten kaynaklanan bir şey, toplumsal güvenin tesis edilememesi ile ilgili bir şey. Toplumsal kesimlerin birbirlerine güven duymaması ile ilgili bir şey. Yani anayasaların uzaması veya metinlerin uzaması Türkiye’de böyle bir ihtiyaçtan da kaynaklanıyor.

Rahmetli Turgut Özal’ın bir anekdotu vardır. Bir Anayasa Mahkemesi Başkanı tarafından. Onun bir tezi vardı. Anayasalar çok kısa olacak. Haşim Bey anlatmıştı. Kendisi ile bir mülakatta demişti ki, AYM üyeliğine atandıktan sonra izlenimlerini sormuştu, o da ne diyorsunuz anayasa uzun mu olacak, kısa mı olacak, Haşim Bey demişti ki, kısa bir tecrübeden sonra şunu anladım ki dedi, bu mevcut anayasamızın uzunluğu bile yetmiyor. Belki de üç, dört katı uzunlukta bir anayasaya ihtiyaç var. Çünkü Türkiye’de nerde açık bir şey, ifade edilmemiş bir şey bulunursa oraya başkaları kendi ifadelerini bir şekilde empoze edebiliyorlar. Bu da ayrı bir handicap. Yani ben bu işin başka tezini savunuyor olduğumdan dolayı değil de böyle bir sorunumuzun da yani toplumsal güven, insanlarımızın da birbirine güveni ciddi bir sorun Türkiye’de. Bu da belki de toplumsal barışın henüz temin edilememiş, tesis edilememiş olmasından kaynaklanan bir şey.

Evet, süremizin sonuna gelmiş bulunduğumuz için sadece Necdet Hocomız’a gelen sorulara cevap alalım.

NECDET SUBAŞI: Şimdi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın özellikle Şafi ilmihaliyle ilgili soru gelmişti. Şimdiye kadar böyle bir yayının gerçekleşmemiş olması, bundan sonra da bu tür yayınların alanının açılmasının nedeni eski zihniyet yapılarını zorlamaktan kaynaklanan bir şey. Eski bir tarz ulus-devlet dediğimiz o perspektif içerisinde bu alanları görmek, mümkün olsa bile bu alanlara yönelmek öyle çok da meşru bir durum değildi. Şimdi işte Diyanet de kendi içinde toplumdaki çok farklı nitelikleri görmeye, gözlemeye, onları keşfetmeye çalışıyor. Biliyordu, onlara doğru yönelmeye başlıyor.

Sözünü ettiğiniz kitabın yeniden basılmamasının nedeniyle ilgili şimdi bir bilgi notu ulaştırıldı bana. Bu kitabın ilk baskısında bir takım hatalar varmış, o eleştirilerden dolayı tashihten sonra yeniden basılacakmış. Aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı, Caferi ilmihali de basıyor, Caferi kardeşlerimizin yararlanması için. Yine benzer bir şekilde Türkiye Diyanet Vakfı, Aleviler’in temel klasiklerini biliyorsunuz yayınladı, şu anda 11, 12 tane klasik yayınlanmış durumda. Bütün bunlar yeterli mi

bu toplulukları tatmin etmeye? Tabii ki yetmez. Bu konularda Diyanet de 'ne yaparsam doğru yapmış olurum?' sorusunu kendi başına özgür bir şekilde sorabilmesi için biraz havanın değişmesi gerekiyor. Her şey ortalama bu zihniyet yapılarının dönüşmesi ile alakalı. Belki bu anayasal beklentilerde bu havayı daha da sağlam bir şekilde geliştirecektir diye düşünüyorum.

Bunun dışında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özerk hale getirilmesi ve başkanın il, ilçe müftülüklerinin tercihi ile seçimi ile atanması gibi sorular var. Henüz daha bunlar hem kurumumuzda, hem de kamuoyunda çok ciddi anlamda müzakere edilmiş konular değil. Ama bunlar da gündemde olacaklar. Teşekkür ederim.

YASİN AKTAY: Sayın Başkan bir mikrofon var mı acaba?

HİKMET AKGÜL: Sayın Başkan teşekkür ederim. Ben Profesör Hikmet Akgül. Ankara Üniversitesi'nden katılıyorum. Ayrıca dört sivil örgüt adına da katılmış oluyorum. Ben önce bu paneli düzenleyenlere teşekkür ediyorum. Fazla zaman almak istemiyorum. Bazı konulara değinmekte yarar gördüğüm için söz aldım. Sayın Başkan Yasin Bey'in ve Naci Bey'in, Necdet Bey'in dünya yorumlarına katılanlardan birisiydim. Bu bakımdan dünya yorumlarımızda herhangi bir fark olacağını düşünmüyorum. Ancak bazı konuların güncel olması açısından dikkat çekilerek, altı çizilmesi lazım diye düşünüyorum.

Şimdi Yasin Bey, 12 Eylül ve 28 Şubat'la ilgili bazı konuların altını çizdi. Aslında Cumhuriyet döneminde 12 Eylül, 28 Şubat ne kadar önemliyse, ta kuruluşundan beri 1924 Anayasası, 61 Anayasası ve ondan sonraki süreçte aslında 82 Anayasası, bütün bunların hepsi bir insan modeli oluşturmanın projesi ile ilgili anayasalar olduğunu baştan düşünmemiz lazım. Daha doğrusu baştan kabul etmemiz lazım.

Bütün bu anlatımlarda şunu gördüm, sanki 1924 Anayasası ideal bir anayasaymış gibi algılanarak sadece 61 ve 82 anayasalarının sorunlu olduğu düşünülüyor. Sorun Cumhuriyet'te değil. Sorun bu anayasaları yapan insanların sınırlı, statik, evrensel insan haklarını dışlayan bir insan modelinin oluşturulması ile ilgilidir. Bunu din açısından değerlendirseniz bir Anadolu Müslüman'ı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu tamamıyla evrensel İslam anlayışına ters olan bir anlayış olmasına rağmen halen bunun olması için çalışanlarımız da vardır.

O bakımdan ben 1924 Anayasası'nın da masaya yatırılarak, tabii 61 ve 82 Anayasaları haliyle yatırılacak, 1924 Anayasası'nın da evrensel insan haklarına ne derece uyduğunu düşünen bir kadronun bu anayasayı yapmasını öneriyorum. 61 ve 82 anayasalarının zaten evrensel insan hakları ile hiçbir alakası yoktur. Tamamıyla tek bir insan tipi oluşturmaya yönelik bir projenin ürünleridir, çalışmalarındır. Artık bunu bu memleketin insanları, milletimiz çok iyi anlamıştır. Herhangi bir kişiyi suçlandırarak, herhangi bir fikir söylemenin bir anlamı yok. Evrensel ilkelere dayalı yeni bir anayasayı, buradaki yeni bir lafı bile sorunlu bir laftır. Çünkü Cumhuriyet döneminde hiç anayasa yapılmamıştır. Yapılan anayasalar tamamıyla bir çalışma, tek insan üretme modeli. Onun için anayasa ilk defa yapılacak diye düşünülmelidir. O bakımdan bu anayasayı yapacak olan aktörler muhakkak evrensel insan haklarına dayalı bir metin oluşturmaları kaçınılmazdır. Eğer bunu yapamazsak sorunlar bitmeyecektir.

Bugünkü panel din ve vicdan hürriyetidir. Din hürriyeti mi, inanç hürriyeti mi bu da çok net ortaya konması gerekiyor.

Ben bir şeyi daha söylemek istiyorum: Laiklik kavramı tabii ki her şeyle sorunludur. Yani bu milletin laiklik kavramı bağlamında çekmediği sıkıntı kalmamıştır. Şimdi tam bunun düzeltilmesi gerektiği zamanda biz anayasaya laiklik kavramını koyduğumuzda tanım sorunu çıkacak ve bunu bir türlü çözemeyeceğimiz gibi bir iklim oluşuyor. O zaman yapılacak şey bir partinin olmazsa olmaz umdesini anayasaya taşıdığınız zaman o tartışma bitmeyecektir.

Ben hiçbir partinin değişmez ilkesi olarak laiklik kavramını programına koyduğunu görmedim. Sadece onlara açılımlar getiriyorlar. Ama bir parti laiklik olmazsa olmaz, üstelik kendi tanımlarına göre bir laiklik olmasını istiyorlar. Bu tabii ki onların hakkıdır, ona söyleyecek bir şey yok. Ama bu anayasaya taşındığı zaman bir kurumun, bir partinin ki, partiler sivil örgüt gibidir aslında. Olmazsa olmaz değildir ki. Dolayısıyla onun umdesine taşındığı zaman anayasaya bu sorun laiklik sorunu bitiremeyeceksiniz. Ne Diyanet'in tanımını, ne Alevi sorununu çözemeyeceksiniz anlamı çıkar.

Eğer evrensel insan haklarını masaya yatırır da gerçekten bunu gerçekleştirebilirsek şimdiki anayasa yapıcıları, o zaman ben ne Alevi sorununun kalacağını, ne Diyanet sorununun kalacağını, ne de terör sorununun kalacağını düşünmeyenlerdenim. Sorun evrensel insan hak-

larına dayalı bir anayasa yapmaktır. Bu böyle yuvarlak bir laf değil. Masaya yatırılacak hangi şeyler evrenseldir, hangi şeyler yereldir bunları ortaya koyan aktörlerden oluşan bir heyetin çözeceği bir sorundur bu. Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.

YASİN AKTAY: Sonlandırmışken gelen sorulardan ikisini kendime saklamıştım, sonuçlandırmak için. Birisi tam da laiklik kavramı vazgeçilmez mi? Vazgeçilmezse neden diye bir soru. Devamında bu kavram olmadan hukuksal deyimim değer yargıları ile ülkemizdeki bütün kesimlerin haklarına eşit ve adil bir biçimde yaklaşamaz mı?

Bu laiklik tartışmasına tekrar bizi götürür ve laiklik aslında ta Türkiye'ye nasıl girdi, niçin girdiği, hangi ihtiyaca cevaben girdiği sorularına aslında cesurca tekrar yüzleşmemiz gerektiğini gösteren bir sorun bu. Giderek o noktaya doğru inmemiz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü ta kökene inmediğiniz zaman hastalıklarımızı tedavi edemiyoruz. Sayın Hikmet Hocam'ın herhalde bir tıpçı tarafı da var, tıpçıdır. Psikiyatrik bir problem aslında.

Biz laikliğe neden ihtiyaç duyduk? Laikliğe ihtiyaç falan duymadık. Laiklik bize empoze edildi. Batı'da bir laiklik ihtiyacı oluşmuştur ama laiklik ihtiyacı bile Batı'da bizdeki uygulandığı şekliyle bir çözüm olarak değil dinler birbirleri ile kavga ediyorlardı, 30 yıl, 100 yüzyıl süren kavgaların sonucunda bizim birbirimizi yiyip bitirmenin bir sonu yok dediler ve hiç olmazsa devlet düzenini bir şekilde bir kurala bağlayalım dediler ve laikliği bir formül olarak önerdiler. Bu laiklikte bizdeki gibi hiçbirinde anlaşılmadı. Laiklik bir din ve vicdan özgürlüğünün hakikaten bir teminatı olarak düşünülürdü ve devletin dinlere karşı tarafsızlığı olarak düşünülürdü. Bunu hakikaten temin etmeye çalıştılar ve yer yer başarılı uygulamaları da oldu Batı'da. Laiklik, Batı'da kaçınılmaz bir ihtiyaçtı. Eğer Batı'da bir toplumu bir arada tutmak istiyorlar idiyse ihtiyaçtı. Çünkü dinler insanları birbirini öldürmeye teşvik ediyordu ve dinlerin içerisinde bu teşvikî önleyebilecek hiçbir mekanizma yoktu.

Oysa İslam'ın içerisinde böyle bir şey yok. İslam hiçbir zaman inananın başka insanları öldürmeyi ne teşvik eder, ne tahrik eder, ne de onu ima bile eden bir şey var. Başka başka insanlarla savaşmanın hukuku bile var. Öyle rastgele zorla zaten "la ikrahe fiddiyn" diyen bir dinin insanıyız. 1400 yıllık bir tecrübe var. O tecrübenin içerisinde farklı dinlerden oluşan insanların hukukunu başarılı bir biçimde, derin bir

tecrübe ve derin bir yaklaşım içerisinde ele almış ve çözmüş bir gelenek var. Bu geleneğin içerisine laiklik empoze edilmiş ve hiçbir şekilde tutmayan, sadece sancılar yapan, yaralar açan bir şey olarak kalmıştır. Açıkçası laiklik ihtiyacımız olan bir şey değildi, fazladan lüks olarak ithal ettiğimiz bir şey. Ve ithal ettiğimiz bu şey sağlığımızı daha da bozdu. Bugün laiklik olmadan da işin kötü tarafı başka bir şey, başka bir sistem falan düşünemez hale gelmiş bulunuyoruz.

Anayasada laiklik diye bir hükmün olması gerekmiyor. Çünkü laiklik zaten çok soyut bir kavram ve bugün laiklik yer aldığına bile bunun ne anlama geldiği hususunda ciddi problemler var. Anayasanın 24. maddesi din ve vicdan özgürlüğünü temin ederken de bir yandan da din istismarının olmamasını gözetiyor. Başka hiçbir konuda böyle bir kısıtlama yok. Dolayısıyla dindar insanın her an, her zaman dinden bahsettiği andan itibaren dini istismar etme potansiyeline sahip bir insan olduğu varsayılıyor. Dolayısıyla dini istismar ettiğine bir insanın çok kolay karar verme ihtimali, bir hâkimin, herhangi bir adli şahsın hemen karar vermesi muhtemeldir. Madem ki dini istismar ediyor o zaman ibadetleri de kısıtlanabilir, ayinleri de kısıtlanabilir, ifadesi de kısıtlanabilir, her şeyi kısıtlanabilir. Bu din ve vicdan özgürlüğü üzerinde gerçekten çok ciddi bir baskı oluşturan bir şeydir ve bu da laiklik adına yapılmaktadır.

Türkiye’de laiklik din ve vicdan özgürlüğünü temin eden bir şey olmaktan ziyade, her çeşit dini, sadece Sünniler’in veya çoğunluk olan dindar mütebedeyin kesimin dövüldüğü bir sopa olarak algılanmıştır. Sadece Sünnileri değil Aleviler’in de dövüldüğü bir sopa. Zaman zaman Aleviler, Sünniler’in bundan kayırdığını düşünmüşlerdir, haksız bir düşüncedir bu. Sünniler de dövülmüştür, Aleviler de dövülmüştür, gayri müslimler de dövülmüştür. Laiklik öyle bir şey ki kendisi kendi başına bir din gibi davranmıştır. Yani dinler arasındaki ihtilafı çözen bir çözüm formülü olmaktan ziyade, kendisi bir din oluşturup, kendisini diğer dinlerden üstün gören bir felsefi anlayış olarak kendini ibra etmiştir. O açıdan aslında laiklik tartışmasını belki daha güçlü bir biçimde, daha cesur bir biçimde yapmamız gerekiyor.

Bir arkadaşımız da dinler tarafsız olabilir mi, daha doğrusu devlet gerçekten de dinlere karşı tarafsız olabiliyor mu? Niğde’den Kazım Yılmaz Beyefendi ve acaba bizim bu noktaya dinler arasındaki tarafsızlık noktasına 28 Şubat’tan dolayı mı gelmiş olduğumuzu söylüyor. Ben böyle olduğunu düşünmüyorum. Müslüman insanlar her zaman devle-

tin dinlere karşı adil olması gerektiği konusunda zaten bir bilince de, bir yaklaşıma da, kanıtlanmış, ispatlanmış bir tarih birikimine sahiptirler. Son zamanlarda laikliğin iklimantasyonu ile bozulan bir kültürümüz var. O kültürden Müslümanlar da etkileniyor. Dolayısıyla devletin kendisini biraz daha kayırmasını, kendileri de biraz daha alışmış olabilirler, zaman zaman. Dövmesine de alışmış olabilirler. Bu bir karakter bozukluğuna yol açıyor açıkçası. Psikolojik tedaviler gerektiren durumlar ortaya çıkarmış durumdadır. Patolojik durumlar ortaya çıkarmış uygulamalardır laiklik uygulamaları.

Bu yüzden 28 Şubat'a borçlu olduğumuz bir yaklaşım olduğunu yine de kesinlikle düşünmüyorum. Ama 28 Şubat tabii ki dediğim gibi, bir musibet bin nasihatten evladır. 28 Şubat'ın hiçbir hayrı yoktur, sonuçları hayırlı olmuş olabilir ama niyeti itibarıyla hiçbir hayırlı tarafı yoktur. 28 Şubat yüz kızartıcı bir suçtu. Başından sonuna kadar bir kabahattir. Ama bundan diyelim ki, bir takım insanlar olumlu dersler çıkarmışlarsa bu da onların olgunluğudur. Bu da mütedeyyin insanların olgunluğuna verilebilecek bir şeydir. Bu vesileyle sözlerimizi burada noktalarken, hepinize sabırla dinlediğiniz için, katıldığınız için teşekkür ediyorum.

MAKALELER

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ ANAYASANIN TEK DEĞİŞTİRİLEMEZİ İNSAN ONURU

Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ
Anayasa Hukukçuları Derneği Başkanı, KTÜ Öğretim Üyesi

Gerek siyasi partilerin seçim öncesinde verdiği sözler ve gerek yapılan birçok değişikliğe rağmen 1982 Anayasasının halen sorun doğurmaya devam etmesi kamuoyundaki yeni anayasa beklentisini daha da artırmıştır. Bu nedenle “yeni anayasa” 2011 milletvekili seçimleri ile oluşan TBMM’nin en önemli görevlerinden birisi olarak görülmektedir. TBMM’nin açılması ile birlikte artık yeni anayasa için somut adımların atılması beklentisi oluşmuştur.

Anayasacılık tarihimizde sivil anayasa yapımı için konjonktürel olarak ilk kez bu kadar uygun bir ortam olması önemli bir avantajdır. Zira günümüzde asker ve sivil bürokrasinin sürece yönelik engelleyici müdahalelerinin minimum seviyede olduğu söylenebilir. Ayrıca halkın ezici bir çoğunluğunun yeni anayasa beklentisi içerisinde olduğu göz önünde tutulduğunda, anayasa yapımı konusundaki ortamın müsait olduğu daha açık biçimde fark edilmektedir. Bunun yanında yeni TBMM’nin temsil kabiliyeti ve seçimlerdeki katılım oranı açısından fevkalade yüksek demokratik temsil niteliğine sahip olması da yeni anayasa yapımı konusunda önemlidir. Ek olarak otuz yıla yakın bir dönemi kapsayan 1982 Anayasası'nın doğurduğu sorunlar ve bunların hafızalarda oluş-

turduğu algı da kamuoyunda yoğun bir biçimde yeni anayasa beklentisi oluşturmuştur.

Bu hususları da göz önünde tutarak belirtmek gerekir ki TBMM'nin asli kurucu iktidar olarak yeni anayasayı yapmaya yetkili olduğu hususu artık her türlü tartışmanın dışında tutulmalıdır. TBMM'nin yeni anayasayı yapamayacağını belirtmek, yeni anayasa yapmaya karşı çıkmak şeklinde anlaşılabilir. Zira, Cumhuriyeti kuran, 1921 ve 1924 Anayasalarını yapan TBMM'nin bugün yeni anayasa yapamayacağını, bunun yerine ancak kurucu bir meclisin yeni anayasa yapacağını düşünmek akla 1960 ve 1980 askeri müdahaleleri ile genetik kodlarımıza işleyen vesayet hastalığını getirmektedir. Yeni anayasanın yapılış yöntemi konuşulurken tarihsel geçmişimizde çağrıştırdığı anlam itibarıyla TBMM dışında başka bir "kurucu meclis" argümanının dillendirmenin demokratik açıdan izahını yapmak zor olacaktır. Hele de yeni TBMM'nin temsil oranı göz önünde tutulduğunda bunu açıklamak daha da zorlaşacaktır. Aslında bu biçimdeki tartışmaların bugün halen gündemde yer alıyor olması bile tek başına TBMM'nin kurucu iktidar sıfatıyla yeni anayasa yapmasının ne derece elzem olduğunu göstermektedir.

Bugün gelinen noktada önemli bir hususun daha altının çizilmesi gerekmektedir. Günümüzde kamuoyunun beklediği, 1982 Anayasası üzerinde esaslı değişiklikler değil; yeni bir anayasadır. Bu husus fevkalade önemlidir. Zira, 1982 Anayasasının oluşturduğu vesayetçi yapı ve bunun açık bir tezahürü olarak Anayasa Mahkemesi kararlarıyla çok geniş yorumlanan değiştirilemez maddeler bloğu yeni anayasayı yapmanın adeta imkansız olduğunu kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu görüşe hukuken katılmak mümkün değildir. TBMM kurucu iktidar sıfatıyla tamamen yeni bir anayasa yapabilir. Nitekim halk da "yeni anayasa" yapma temennisiyle yüksek katılımla sandığa giderek yeni Meclisi oluşturmuştur. Bu noktada sevindirici olan bir husus da TBMM'deki tüm siyasi partilerin "anayasa değişikliği" değil, "yeni anayasa" vurgusunu açıkça dillendirmeleridir.

TBMM'de temsil edilen siyasi partilerin uzlaşma komisyonuna üye vermesiyle birlikte bu komisyonun ortaya koyacağı "yeni anayasaya ilişkin yol haritası" sonrasında daha yoğun biçimde yeni anayasanın içeri-

ğine odaklanılacaktır. Bu nedenle yeni anayasanın temel dayanaklarının belirlenmesi artık önem kazanmaktadır. Anayasanın gerçekten yeni olabilmesi için taşınması gereken temel özellikleri konusunda siyasi partiler arasında bir uzlaşma olmalıdır. 1982 Anayasasındaki sorunlar da göz önünde tutulduğunda yeni anayasanın temel özelliklerinin ne şekilde olması gerektiği hususunda hiçbir siyasi parti endişe taşımamalıdır. Anayasanın temel dinamikleri konusunda uzlaşılabilmesi durumunda yeni anayasanın maddelerinin formulasyonunda ve TBMM tarafından bu metnin nitelikli çoğunluk oyu ile kabulünde ciddi zorluklar yaşanabilecektir. Bu nedenle, her ne kadar siyasi partiler yeni anayasanın bazı maddelerinde farklı görüş sahibi olabileceklerse de öncelikle anayasanın temel özellikleri konusunda uzlaşma sağlamalıdır. Hiçbir siyasi parti yapılacak müzakere ve uzlaşma arayışlarında temel özelliklerle oluşturulmaya çalışılan standardın gerisinde kalmamalı, anayasa metni oluşturulurken bu çıtanın altına düşülmemelidir.

Bu bağlamda, Stratejik Düşünce Enstitüsünün 2011 yılında hazırlanmış olduğu “Vesayetsiz ve Tam Demokratik Bir Türkiye İçin İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa Raporu”nda da belirttiği üzere yeni anayasa, “ancak anayasanın temelinde yatan felsefenin yeniden kurgulanmasıyla oluşturulabilir. Bu yeni felsefe, bütün anayasal ilke ve kurumlara egemen olmalıdır. Toplumun gelişmişlik düzeyinin hukuk yapısından önde olduğu bir ülkede, vatandaşların hayallerinin gerisinde kalacak bir anayasa, şeklen ‘yeni’ sıfatını taşısa da, gerçek anlamda yeni olmayacaktır”.

Yeni anayasanın mihenk taşı anayasacılığın da temel amacı olduğu üzere bireyi devlet iktidarı karşısında gerçek anlamda güvence altına almak ve devleti insan haklarıyla sınırlandırmak olmalıdır. Burada “birey” derken farklılıkları ile birlikte özgürlükleri güvence altına alınması gereken bir özne kastedilmektedir. Devlet aygıtı, bireyi ve özgürlüklerini koruyacak bir mekanizma olarak görülmeli, bu nedenle devlet - birey ilişkisindeki denge bireyi esas alacak şekilde yeniden kurgulanmalıdır. Bu bakımdan yeni anayasada hiçbir ideolojik tercihe vurgu yapılmaması önemlidir. Zira anayasanın belli bir ideolojik tercihi ön planda tutması insanlar arasında ayrımlar yapılmasına yol açacaktır. Böyle bir ideolojik

tercihin bulunması halinde anayasayı tüm vatandaşların bir arada yaşayabilmesini sağlayabilen temel hukuksal belge olarak görmek mümkün olamaz.

Yeni anayasa insan haklarına dayanmalıdır. Bu nedenle de yeni anayasada, değişik ülke anayasalarına ve uluslararası insan hakları sözleşmelerindeki düzenlemelere paralel olarak “insan onuru”na açık vurgu yapılmalıdır. İnsan haklarının günümüzde kazandığı ayrıcalıklı konum açısından düşünüldüğünde, anayasada sadece insan onuruna vurgu yapan maddeye değiştirilmezlik atfedilebilir. İnsan haklarının önemine binaen anayasada sistematik olarak öncelikle insan haklarını güvence altına alan maddeler düzenlenmelidir. Ardından hakların sınırlandırılması ile ilgili maddenin yer alması yeni anayasadaki insan hakları yaklaşımının farkını açıkça ortaya koyacaktır. Bu biçimdeki yaklaşım anayasacılık tarihimizde de bir ilk olacaktır. Anayasanın özellikle felsefesi ve sistematigi ile de yeni sayılabilmesi için bu tercih önemlidir.

Yeni anayasa aynı zamanda tam demokrasiyi hedeflemelidir. Bu bağlamda geçmişte yaşanan vesayet sorunlarını çağrıştıracak unsurlar terk edilmelidir. Bunun sağlanabilmesi için öncelikle halk iradesinin önündeki vesayetçi engellerin ortadan kaldırılması ve devlet yönetiminde halk iradesinin nihai belirleyiciliğine önem verilmesi gerekir. Kuşkusuz yeni anayasada anayasa yargısı ve idari yargı denetimi gibi hukuk devleti açısından önemli mekanizmalara yer verilmeli; ancak bu denetimlerin yargıçlar hükümeti ve vesayet tartışmalarına yol açmasına engel olacak formülasyonlar düşünülmelidir. Bu bağlamda anayasada ideolojik bir tercihin olmaması, siyasal içerikli ifade ve kavramlara yer verilmemesi, anayasada yer alan ilke ve kavramların çağın gereklerine uygun biçimde, insan hakları ve demokrasi kavramlarının kazandığı yeni anlamlara paralel olarak yorumlanmasına imkan sağlayacak referanslara vurgu yapılması yaşamsal önem kazanmaktadır. Tam demokrasi ve vesayetin arındırılması bağlamında yeni anayasada sivil - asker ilişkileri de yeniden düzenlenmelidir.

Yeni anayasada hukukun üstünlüğünün her alanda tesisi en önemli konulardan bir diğeridir. Bu bağlamda kamu gücü kullanan hiçbir kişi veya kurum sorumsuz olmamalı, herkes hukuk karşısında hesap verebilmelidir. Öte yandan, yargının gerek oluşum ve gerekse işleyiş açısın-

dan hukuk devletine uygun biçimde çalışmasına imkan sağlayacak yapısal değişiklikler gerçekleştirilmelidir. Bu minvalde Anayasa Mahkemesi ve HSYK'da mukayeseli ülke örnekleri de esas alınarak karma oluşum sağlanmalı, özellikle yüksek yargıya yapılacak atamalarda mesleğin gerektirdiği liyakat koşuluna açık vurgu yapılmalıdır. Yargının devletçi / ideolojik tercihler yerine hukuk devletindeki işlevine paralel olarak hukukun öngördüğü esaslara göre, karşılaşılan sorunları çağın gereklerine uygun ve özgürlükçü biçimde yorumlayabilmesine katkı yapacak bir oluşum ve işleyiş tesis edilmelidir.

İşte ana hatlarıyla bu hususların sağlanması durumunda ancak yapılacak anayasa adı, sistematığı, felsefesi ve içeriği ile yeni olabilir ve kamuoyunun beklentilerini karşılayabilir. Kuşkusuz ilk bakışta bu biçimdeki bir anayasayı yapmanın zor olduğu akla gelebilir. Türkiye'deki temel sorunların bir kısmının bu özelliklere sahip bir anayasa bulunmamasından kaynaklandığı unutulmamalıdır. 1982 Anayasasının ihtiyaçlara cevap veremediği, toplumdaki dinamizmin gerisinde kaldığı gün geçtikçe daha açık biçimde fark edilmektedir. Bundan dolayıdır ki Türkiye artık bir yeni anayasa moduna girmiştir ve TBMM önemli bir sınavla karşı karşıyadır. Er ya da geç yeni anayasa yapılacaktır ve bu anayasayı TBMM yapacaktır. Kamuoyu süreci yakından izlemektedir. Yoğun bir biçimde yeni anayasa beklentisi içerisinde olan halk bu beklentiye ilişkin yapılanları değerlendirecek ve gecikme olması durumunda bir sonraki seçim sürecinde tutumunu ona göre belirleyecektir. Yeni anaysanın bu Meclis tarafından yapılması halkın siyasete olan güvenini de pekiştirecektir.

Yeni anayasa Türkiye'nin birçok sorununun çözümü noktasında fevkalade gereklidir; ancak sorunların çözümünü tek başına sağlayamayacaktır. Bu nedenle uygulama da çok önemlidir. Yeni anayasa ile birlikte uygulamada bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç olduğu da unutulmamalıdır. Yeni anayasa ile birlikte uygulamada değişim yaşanmaz ise bir hayal kırıklığı yaşanabilir. Türkiye ancak yeni anayasa ve yeni bir zihniyet değişimi ile rahatlayacaktır. Fakat bunun için öncelikle yeni anaysanın yapılması gerekmektedir.

12 EYLÜL MİRASI VE YENİ ANAYASA

Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN
Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

12 Eylül 1980 askerî darbesi, Türkiye'nin siyasal ve anayasal hayatında gerçek bir dönüm noktasıdır. Seçilmiş organlar üzerindeki askerî ve bürokratik vesayetın ilk izleri, Türkiye'nin en demokratik ve liberal anayasası olarak takdim edilegelen 1961 Anayasası'nda da mevcut olmakla ve bu nitelik, 1971 ve 1973 Anayasa değişiklikleriyle çok daha güçlendirilmiş bulunmakla beraber, vesayet projesini tam anlamıyla yürürlüğe koymuş olan, 1982 Anayasası'dır. Bu niyet, Konsey yöneticilerinin o günlerdeki beyanlarından açıkça anlaşılmalıdır. Konsey, iktidarı ele geçirdiği ilk günden itibaren demokratik hayata dönüleceğini vaad etmekle birlikte, bunun 1980 öncesi rejime dönme anlamına gelmediğini, Anayasanın bir daha askerî müdahalelere gerek bırakmayacak şekilde hazırlanması gerektiğini defalarca vurgulamıştır. Bunun anlamı, askerî-bürokratik vesayetın istisnai bir durum olmaktan çıkarılıp, düzenin sürekli ve vazgeçilmez bir parçası haline gelmesidir.

Bu Anayasanın yapılış şekli de, Konsey yöneticilerinin zihnindeki projenin anayasallaştırılmasını fevkalâde kolaylaştırmıştır. "Kurucu meclis" deyiminin bilinen anlamıyla en ufak bir ilgisi olmayan 1981-1983 Kurucu Meclisi, bir kanadı beş darbeci generalden, diğer kanadı da onların atadıkları 160 bürokrattan oluşan, dolayısıyla hiçbir temsilî

nitelik taşımayan bir organdır. Bu anayasanın başlangıç bölümünden 1995 değişikliği ile çıkarılmış olan ilk iki paragrafında, 12 Eylül 1980 harekâtının “milletin çağrısıyla” ve “Türk Milletinin meşrû temsilcileri olan Danışma Meclisince” hazırlanmış olduğunun belirtilmesi, bugün insana pek de lâtif olmayan bir lâtife gibi gelmektedir. Acaba Türk Milleti bu “çağrı”yı ne zaman ve ne gibi araçlarla yapmıştır ve MGK’nın atadığı 160 Danışma Meclisi üyesi, nasıl olup da “Türk Milleti’nin meşrû temsilcileri” olmuşlardır?

İşin ilginç bir yanı da, bu süreçte Danışma Meclisi’nin, ismiyle müsemma olarak, sadece bir danışmanlık rolü ifa etmiş olmasıdır. Bu meclisin hazırladığı taslak, MGK tarafından tek taraflı olarak dilendiği şekilde değiştirilerek kesin hale getirilmiş, siyaseten kritik önemdeki intikal hükümleri (geçici maddeler) ise doğrudan doğruya MGK tarafından hazırlanmıştır. Gene Anayasanın, 1995 değişikliğinden önceki başlangıç bölümünde yer alan “Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O’nun eliyle vazolunan bu ANAYASA” ifadesi de, aynı şekilde bir lâtife izlenimi uyandırmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmış olduğu; hayır propagandasının, geçici maddelerin ve Evren’in Anayasayı tanıtma konuşmalarının eleştirilmesinin yasaklanmış bulunduğu; anayasa halkoylamasının, tek adayın General Evren olduğu Cumhurbaşkanı seçimiyle birleştirildiği, nihayet Konsey yetkililerinin, hayır oyu çıktığı takdirde bunu halkın rejimden memnuniyetinin bir nişanesi olarak görüp göreve devam edecekleri yolundaki açıklamaları, bu halkoylamasını, gerçek bir demokratik halkoylaması olmaktan çıkarıp, otoriter ve totaliter rejimlerde görülen ve halkın yüzde 99 çoğunlukla mevcut rejimi onayladığı bir farza dönüştürmüştür.

Böyle bir süreç sonunda ortaya çıkan anayasanın ne tür bir siyasi rejim yarattığı, herkesin mâlûmudur. Yedi yıl için General Evren’in cumhurbaşkanlığına seçilmiş olması nedeniyle, rejimin koruyucusu telâkki edilen Cumhurbaşkanlığı makamına, bir parlâmenter rejimle bağdaşmayacak geniş yetkiler verilmiş; Millî Güvenlik Kurulunun anayasal statüsü yükseltilmiş; silâhlı kuvvetlere güçlü ayrıcalıklar, geniş özerklik alanları ve siyaseti etkileme imkânları tanınmış; sivil siyaset sadece siyasî partilerin tekeline bırakılarak, 1995 Anayasa değişikliğine kadar, bütün diğer sivil toplum kuruluşlarının siyasî faaliyetlerde bulunmaları

yasaklanmış; siyasî parti faaliyetleri, çağdışı yasaklarla demir bir cendere, ya da bir deli gömleği içine sokulmuş; sivil ve askerî yargı olmak üzere iki-başlı bir yargı organı yaratılmış; üniversiteler YÖK marifetiyle zabt ü rabt altına alınmış; temel hak ve hürriyetler çok kısıtlayıcı şekilde düzenlenmiştir.

MGK rejimi, sadece 1982 Anayasası'nı kendi toplum ve siyaset anlayışına göre şekillendirmekle kalmamış; ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal hayatının pek çok yönünü düzenleyen 600'den fazla kanun (seçim, siyasal partiler, sendikalar, dernekler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, yargı teşkilâtı, üniversiteler, TRT, yerel yönetimler, olağanüstü yönetim usulleri vb) çıkarmış, üstelik (2001 Anayasa değişikliğine kadar) bu kanunların anayasaya uygunluğunun Anayasa Mahkemesi'nce denetlenmesini de yasaklamıştır.

Bu kadar sorunlu bir yapı kuran 1982 Anayasası'nın, yürürlüğe girdiği günden itibaren eleştiri ve tartışma konusu olmasına elbette hayret etmemek gerekir. Nitekim Anayasa, 1987 yılından günümüze kadar 18 değişikliğe (biri Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir) uğramıştır. Bu değişikliklerin kümülâtif sonucu olarak, siyasî rejimimizde önemli ölçüde bir demokratikleşme, liberalleşme ve sivilleşme sağlanmış olduğu elbette inkâr edilemez. Buna karşılık, sivil siyasete dönülmesinden 28 yıl sonra, Konsey rejiminin hukukî ve ideolojik mirasının tümüyle tasfiye edilmiş olmadığı da, hemen herkesin kabul ettiği, aslında hayli paradoksal bir gerçektir. Askerî veya başka türde otoriter rejimlerden demokrasiye geçen birçok ülkede (İspanya, Portekiz, Yunanistan, Arjantin, Şili, Uruguay vd.) bu otoriter miras, başka bir deyimle iktidarı terk etmekte olan otoriter rejimin sivilleşmenin bedeli olarak dayattığı "çıkış garantileri" (exit guarantees) nisbeten kısa bir sürede tasfiye edilmiş olduğu halde, Türkiye'nin bu konuda bu kadar geri kalmasının sebebi nedir?

Kanımca, bu paradoksta, hukukî engellerden çok daha fazla, sosyolojik ve psikolojik engeller rol oynamıştır. Toplumun, azınlıkta da olsa oldukça önemli sayılabilecek bir kesiminde, Batı standartlarına uygun bir demokrasinin ya bir İslâmî otokrasiye veya bölünmeye, yahut her ikisine yol açabileceği, dolayısıyla seçilmiş iktidarlar üzerinde bir askerî-bürokratik vesayetin sürdürülmesi gerektiği inancı mevcuttur. 2006'da

gerçekleştirilen önemli bir kamuoyu araştırmasına göre, deneklerin yüzde 26.8'i, Türkiye'nin sorunlarını, seçilmiş hükümetlerin değil, askerî bir rejimin çözebileceği, yüzde 24.8'i de ordunun desteği olmaksızın halkın lâikliği ayakta tutamayacağı kanısındadır (Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak, Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset, İstanbul, TESEV, 2006, s. 76-77). Bu psikolojik pranganın tipik bir somut örneği, Konsey yönetiminin tamamen keyfi bir kararla kendilerine değişmezlik izafe ettiği, Anayasa'nın ilk üç maddesinin değiştirilebileceği düşüncelerine karşı gösterilen şiddetli tepkidir. Görülüyor ki, bazı çevreler, 1924 ve 1961 Anayasalarında değişmezlik kapsamına alınmamış olan bu hükümlere, neredeyse Kitab-ı Mukaddes kutsallığı izafe etmektedir.

Yeni anayasa çalışmalarının, Türkiye'nin çoktan lâyık olduğu, evrensel demokratik standartlara uygun bir anayasanın kabulü ile sonuçlanmasının ön-şartlarından biri, bu tür önyargı ve korkulardan kurtularak, her türlü demokratik çözümün, açık kalple ve açık bir zihinle serbestçe tartışılabileceği bir ortamın yaratılmasıdır.

YENİ ANAYASADA DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Doç. Dr. Vahap Coşkun
Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Türkiye 1982’den beri, 5 darbeci generalin ürünü olan bir anayasa ile yönetiliyor. Birey karşısında devleti korumayı gaye edinen ve bu amaçla devletin yetki alanını mümkün olduğunca geniş tutup bireylerin özgürlüğünü elden geldiğince sınırlayan bu anayasa, Türkiye toplumunun sosyal, siyasal ve hukuki gelişim düzeyini yansıtmadığından sürekli olarak tekliyor, sorun çıkarıyor. 16 defa değişmesine ve 100’den fazla maddesinde tadilata gidilmesine rağmen anayasa toplumun taleplerini karşılayamıyor, aksine kısıtlayıcı ve sınırlayıcı zihniyeti nedeniyle toplumsal sorunların bizatihi nedeni haline geliyor. Bu itibarla Türkiye bugün yeni bir anayasaya ihtiyaç duyuyor ve yeni bir anayasa yapmanın eşiğinde duruyor.

Bir hukuksal metnin, gerçekten yeni bir anayasa olarak kabul edilebilmesi ve “toplumsal sözleşme” hükmünde olabilmesi için, o metnin toplumun temel sorunlarına dönük bir çözüm zemini oluşturması gerekir. Dolayısıyla Türkiye’nin yeni anayasasından beklenen de, bu toplumun öteden beri gelen sorunlarını özgürlükçü ve hak temelli bir yaklaşımla çözülmesi için katkıda bulunmasıdır.

Bu bağlamda ele alınması gereken önemli konulardan biri de “din ve vicdan özgürlüğü”dür. Zira bu konu, bütün bir Cumhuriyet tarihi boyunca önemli bir sorun alanını oluşturmuştur. Cumhuriyet, dine ve dindarlara şüphe ile yaklaşan bir modernleşme projesi yürüttü. Bu projenin amacı, bir yandan dini devletin kontrolü altına almayı, diğer yandan ise dinin kamusal görünürlüğüne sınırlandırmak ve –mümkünse- ortadan kaldırmaktı. Yani Cumhuriyet, devletin izin verdiği ölçüde yaşanan ve toplumsallıktan soyutlanıp bireysel vicdanlara hapsedilmiş bir din tasavvuruna sahipti.

Bu tasavvur, anayasal düzeyde ifadesini “laiklik” ilkesinde buldu. Laiklik, özü itibarıyla, devletin dinler ve inançlar karşısında tarafsız olmasını ve eşit mesafede durmasını ifade eder. Bu anlamıyla laiklik demokratik öze sahip bir barış ilkesidir. Ne var ki Türkiye pratiğinde laiklik bu özüne tamamıyla zıt bir şekilde kullanılmış; dinin devlet eliyle zor kullanılarak dönüştürülmesine, dini grupların haklarının/özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve egemen sınıfın topluma karşı sahip olduğu ayrıcalıklarının sınırlandırılmasına hizmet etmiştir. Bugün Türkiye’de din ve vicdan özgürlüğüyle ilintili sorunların temelinde de işte bu sorunlu laiklik anlayışı yatmaktadır.

1982 Anayasası'nda Din ve Vicdan Özgürlüğü

Din ve vicdan özgürlüğü, 1982 Anayasasının 24. maddesinde düzenlenmiştir. Madde metni şu şekildedir:

“Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.”

Bu maddenin, din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin alanı mümkün mer-tebe daraltma amacıyla kaleme alındığı açıktır. Maddede öne çıkan so-runlar şu şekilde özetlenebilir:

- Her şeyden önce, bu özgürlüğün kullanımı, Anayasanın 14. mad-desinde yer alan genel sınırlama sebeplerine tabi tutulmuştur. Söz konusu sınırlama sebepleri -devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ve laik Cumhuriyet gibi- son derece genel ifadeleri içer-diğinden, buradan hareketle bu özgürlüğün kullanımını istenilen öl-çüde daraltmak mümkün hale gelmiştir.
- Maddede yer alan “*Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır*” hükmü; dini eğitim ve öğretimi sadece devlete ait bir yetki haline getirmiş, bireylere ve sivil topluma ya-saklamıştır.
- “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersini zorunlu kılınmış ve demokratik devletin tarafsızlığı ilkesine aykırı bir tutum benimsemiştir.
- Din ve vicdan özgürlüğünü sınırlamak amacıyla getirilen “siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama” ve “istismar” gibi ölçütler, hukuki açıdan kesin bir şekilde belirlenmesi mümkün olmayan ölçütlerdir. Bu ölçütler, kanun uygulayıcıya her türlü faaliyeti “istismar” veya “çıkar veya nüfuz sağlama” imkanı vermekte, dolayısıyla özgürlüğün kullanımını tümüyle bloke imkanı tanımaktadır.

Din ve Vicdan Özgürlüğünün İçeriği

82 Anayasası'ndaki düzenlemenin demokratik ve özgürlük temel-li bir düzenleme olmadığı ve evrensel metinlerde tanımlanan din ve vicdan özgürlüğüne aykırı hükümler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu veya buna benzer hükümlerle yahut bu hükümde bir iyileştirme-

ye giderek insanların din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almak olası değildir. Eğer yeni bir anayasa yapılacak ve bu anayasa da sivil ve demokratik olacaksa, din ve vicdan özgürlüğünü düzenlerken kısıtlayıcı eski paradigmadan tamamen sıyrılmak ve bu özgürlüğü özgürlükçü bir paradigma üzerine inşa etmek gerekir.

Bu bağlamda, din ve vicdan özgürlüğüne içerik kazandırırken dikkat edilmesi gereken başlıca hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Din ve vicdan özgürlüğü, insanın herhangi bir dine inanması, inanmaması, farklı şekillerde inanması veya dine karşı kayıtsız kalması dâhil bütün tercihlerini meşru olarak tanımalıdır.
- Din, hem kişisel hem de sosyal bir olgudur. Dolayısıyla din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin bir anayasal düzenleme, bireylerin ister tek başlarına ve ister kolektif olarak gerçekleştirdikleri dini pratiklerini güvence altına almalıdır.
- İnsanların dini inançlarının gerektirdiği –mesela cemaatler ve tarikatlar gibi örgütlenmeleri yapabilmelidir. Dini temelli örgütlenmeler, vakıf veya dernek gibi gönüllü örgütler aracılığıyla faaliyet yürütmelidir, bu faaliyetler dini nitelik taşımayan faaliyetler gibi koruma görmelidir. Keza, dini örgütlenmeler ve onların her türlü ibadet mekanlarını (dergahlar, tekkeler, cem evleri, manastırlar, şapeller, vb.) tanımalı ve güvence altına almalıdır.
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu olmaktan çıkarılmalı, bu ders öğrencilerin ebeveynlerinin tercihine bırakılmalıdır. Buna bağlı olarak dini eğitimin de temel bir hak olduğu vurgulanmalı, dini eğitim veren eğitim kuruluşları oluşturmanın önüne herhangi bir engel konulmamalıdır.
- Din ve vicdan özgürlüğü açısından yeni anayasada “laiklik” ilkesinin yer alıp almayacağıdır. Bu konuda öncelikle ve önemle belirtilmesi gereken bir husus var: Laiklik ilkesinin bir anayasada yer alması, o ülkede din ve vicdan özgürlüğünü mutlak anlamda garanti altına almaz. Aynı şekilde anayasada laiklik ilkesine yer verilmemesi de, o ülkede mutlaka teokratik bir yönetimin olduğu anlamına gelmez.

Anayasasında laikliğe vurgu yapmakla beraber din ve vicdan özgürlüğünü yoğun bir şekilde ihlal eden ülkeler olduğu gibi, anayasasında laiklik ilkesi bulunmamakla beraber din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alan ülkeler de vardır. Dolayısıyla laikliğin anayasada olup olmaması, tek başına çok fazla bir önem taşımaz.

Türkiye'nin yeni anayasasında –yeni çatışma ve tartışmaya mahal vermemek adına- laikliğe yer verilebilir. Ancak böyle bir durumda, laikliğin özgürlükçü bir dille formüle edilmesi lazım gelir. Öyle ki, laiklik hem teoride hem pratikte, devletin dinler ve inançlar karşısında tarafsızlığını öngörmeli ve bireylerin dini inanç ve özgürlüklerinin korunmasını içermelidir.

- Türkiye'de uzun yıllardır devam eden bir başörtüsü problemi var. Kadınlar, inançların gereği olarak taktıkları başörtüsünden dolayı hem eğitim, hem de çalışma hayatından dışlanmaktadır. Bu uygulama din ve vicdan özgürlüğünün açık bir ihlalidir. Zira bu özgürlük, bireylerin dine ve inanca dayalı tercihlerden dolayı herhangi bir şekilde mağdur edilmemelerini sağlama amacını taşır. Hiç kimse, dini inancı ile eğitim veya çalışma hakkı arasında bir seçim yapmaya zorlanamaz. Bu nedenle, yeni anayasa, dini ve inancı ne olursa olsun herkesin eşit olduğunu ve dininden veya inancından dolayı hiç kimsenin eğitimde ve çalışma hayatında bir ayrımcılığa tabi tutulmayacağını garanti altına almalıdır.
- Din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin bir sınırlama belirlenecekse, bunun muğlak ifadeler içermemesi ve geniş tutulmamasına dikkat edilmelidir. Bu meyanda, anayasada bu özgürlüğün *“ancak başkalarının temel haklarına yönelik açık bir tehdit ve fiili bir zorlama söz konusu olduğunda, özüne dokunulmaması koşuluyla ve kanunla” sınırlandırılabilceği* şeklinde bir hükme yer verilmesi yeterli olacaktır.

Din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin değinilmesi gereken iki önemli konu daha vardır. İlki, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) konumudur. Belli bir dini anlayışı temel alarak hizmet sunan bu kuruluş anayasal bir kurum olmaktan çıkarılmalıdır. İdeal olan durum, devlet teşkilatı içe-

rinde böyle bir kuruluşa yer verilmemesidir. Ancak eğer Türkiye'deki mevcut şartlar göz önünde bulundurularak böyle bir kurumun varlığı muhafaza edilecekse; DİB'in devletin dini tarafsızlığına ters düşmeyecek biçimde yapılandırılmalı ve DİB hizmetlerinden faydalanmayan cemaatlerin ve inanç gruplarının örgütlenmeleri tüzel kişilik olarak tanınmalıdır.

İkincisi, vicdani ret konusudur. Vicdani ret; bir bireyin dini, ahlaki veya siyasi inançları nedeniyle zorunlu askerliği reddetmesidir. Vicdani retçi; askerliği etik bulmama, askeri bir otorite altına girmek istememe, insan öldürmeyi ahlaki bulmama veya güncel bir nedenden ötürü askere gitmeyi reddeder.

Vicdani ret, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu tarafından temel bir insani hak olarak kabul edilmiş, Avrupa Birliği üyesi tüm ülkelerde tanınmış bir "askere gitmeyi reddetme hakkı"dır. Bu hakkın uygulanması ülkeden ülkeye farklılık göstermekte, genellikle vicdani retçiler askerlik yapmak yerine alternatif olarak önerilen kamu hizmetinde görevlendirilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), vicdani redde ilişkin olarak son davada tarihi bir karar verdi. Ermenistan vatandaşı Vahan Bayatyan'ın yaptığı başvuru üzerine AİHM; Ermenistan'ı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 9. maddesinde yer alan "din ve vicdan özgürlüğü"nü ihlal ettiği gerekçesiyle mahkûm etti. Daha önceki kararlarında vicdani ret şikâyetlerini AİHS'nin 4.maddesindeki "angarya yasağı" kapsamında değerlendiren AİHM, "*Ermenistan'daki vicdani retçinin hapsedilmesi onun inanç özgürlüğü hakkını ihlal etmiştir*" ifadesini kullanarak vicdani ret hakkını "din ve vicdan özgürlüğü" kapsamında ele aldı.

Uluslararası hukuktaki bu gelişmeler Türkiye'nin anayasa yapım sürecini de doğrudan etkiler mahiyettedir. Bugün Türkiye'de vicdani ret hakkını açıkça tanıyan bir anayasal veya yasal hüküm yoktur. Yeni anayasada tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak sorun kesin bir çözüme kavuşturulmalıdır. Yapılması gereken, yeni anayasada vicdani ret hakkının açık bir şekilde tanınması ve askerlik hizmetinin diğer

kamu kurumlarında da yerine getirilebileceğini ihtiva eden hükümlere yer verilmesidir. Vicdani ret hakkı, bağımsız bir maddede düzenlenebileceği gibi, anayasanın din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin maddesinde de düzenlenebilir.

Tüm bu belirtilen din ve vicdan özgürlüğü anlayışını Stratejik Düşünce Enstitüsü'nün **“Vesayetsiz ve Tam Demokratik Bir Türkiye İçin İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa”** başlıklı raporunda görmek mümkündür. Söz konusu raporda, din ve vicdan özgürlüğü şu şekilde formüle edilmiştir:

“Herkes, vicdan, din ve kanaat özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama, örgütlenme ve ayin suretiyle düşünce ve inançlarını açıklama ve yayma özgürlüğü ile din veya inanç değiştirme özgürlüğünü de içerir.

Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç, pratik ve kanaatleri ile içinde yer aldığı dini topluluktan dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Herkes, kendi dini ve inancı doğrultusunda eğitim alma ve verme, eğitim kurumları oluşturma ve müfredatını belirleme hakkına sahiptir. Bir dine ve inanca dayalı eğitim ve öğretim ile din kültürü ve ahlak öğretimi kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.

Tarafsızlık ilkesinin gereği olarak devlet kamu istihdamında dine, inanca, mezhebe, kanaate ve felsefi görüşe bağlı tercihleri ve pratikleri nedeniyle hiç kimseye ayrımcılık yapamaz. Bu güvence kamu hizmetlerinden yararlananlar için de geçerlidir.

Vicdani ret bütün vatandaşlar için haktır. Kimse, dini ve felsefi inanç ve tercihlerine aykırı kamu hizmetlerine zorlanamaz. Vicdani ret hakkı kamu yükümlülüklerinde eşitlik ilkesine uygun olarak kullanılabilir.”

Raporda din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin bu denli ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmesinin nedeni, Türkiye'nin geçmişinde bu konuda yaşanan sıkıntıların göz önünde tutulması ve hak ve özgürlüklerin sağlam bir güvenceye kavuşturulmasıdır.

Hiç şüphesiz anayasa, tüm dertleri çözüme kavuşturacak sihirli bir değnek değildir. Elbette din ve vicdan özgürlüğü, hak temelli ve demokratik bir formüle kavuşturulsa dahi yine de bu hak ihlal edilebilir. Tek başına anayasa, hak ve özgürlüklere aykırı davranışları engellemekte yeterli değildir. Bunun yanında toplumsal ve siyasal kültür ile devletin pratikleri de belirleyici öneme sahiptir. Ama tüm bunlar, iyi ve özgürlükçü bir anayasa yapmanın önemini ortadan kaldırmaz. Bugün Türkiye toplumuna düşen sorumluluk, diğer tüm hak ve özgürlükler gibi, din ve vicdan özgürlüğünü de evrensel standartlara uygun bir şekilde tanıyan bir anayasa yapmaktır; zira ancak böyle bir anayasa toplumsal sorunların çözümü için uygun bir zemin yaratabilir.

DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Arapça bir kelime olan din, sözlükte; “örf, âdet, mezhep, itaat, tutulan ve takip edilen yol, kanun, ceza ve ödül, taklit, muhakeme, hesap, millet vb.” anlamlarda kullanılır.¹ İslam bilginlerine göre din, akıl sahiplerinin kendi irade ve istekleriyle tercih ettiği bizzat hayrolan ve peygamber tarafından tebliğ edilen şeylere götüren ilahi kurallar bütünüdür.² Bu anlamda bir bütün olarak din, insanın Allah’la, hemcinsleriyle ve varlıkla olan ilişkilerini düzenleyen değerler manzumesidir. Bundan dolayı din bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören, insanların iç dünyalarındaki ahenk ve davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü itibarıyla, bir varoluşsal çözümleme ve hayatı anlamlandırma misyonuna sahip güçlü bir olgudur.³

Din ve güvenlik arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü ekmek gibi, hava gibi, su gibi inanma da insan tabiatının ayrılmaz bir parçasıdır. Din, birey ve toplumlar için manevi bir ihtiyaçtır. İnsana, özgüven duygusu kazandırır. Dindar insan, varoluşsal manada kendisini güvende hisset-

1 el-İsfehâni, Ragıp, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur’an*, İstanbul 1986, s.253.

2 Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta’rîfât*, Kahire, 1987, s. 141.

3 Karaçoşkun, M. Doğan, “Dini İnanç-Dini Davranış İlişikisine Soyso-Psikolojik Yaklaşımlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2004, Sayı:2, s. 23.

tiği gibi, çevresinde bulunan bütün varlıklara da güven telkin eder. İyi bir dindar, hem kendisiyle ve hem de içinde yaşadığı toplumuyla barışık yaşar. Çünkü din, toplumu birleştiren ve bütünleştiren bir kurumdur. Bu bağlamda geniş halk kitlelerinin ortak değer hükmüdür. Farklılıklarla birlikte bir arada barış içerisinde yaşama, özveride bulunma, sosyal dayanışma ve paylaşma ahlakının pekişmesine büyük katkı sağlar.

Dini duygular, manevi gerilim ve buhran içerisinde bulunan birey ve toplumları iyileştirmede önemli bir eğitim aracıdır. Zira hayatın acı ve ıstıraplarına güçlü inanç sayesinde tahammül edilebilir. Bu bakımdan din, insan üzerinde güçlü bir moral değer, terbiye edici unsur ve hayata disiplin katan bir olgudur. İnsan, yaşadığı hayatı, ancak kaliteli bir dindarlıkla anlamlı hale getirebilir.

Öte yandan din, kültür ve uygarlıkların temelini teşkil eder. Bizzat dini öğretinin kendisi ve yaşanan dini hayat, kültür ve medeniyetin tüm alanlarına yansır. Eğer bir toplumda din coşkulu bir şekilde yaşanır, hem kültürel kimliği ve hem de toplumsal benliği yabancılaşmaktan korur. Bir toplumda dini hayat ne kadar güçlüyse, o toplumun süreklilik yaşı da o kadar ileridir. Dinin fert ve toplum hayatından zayıflatıldığı ya da uzaklaştırıldığı dönemlerde, sosyal hayatın değişimi ile birlikte kültürel değişimi de kaçınılmazdır. Zira asimile olan bir insan, kendi kökenini, milletinin sürekliliğini sağlamada kültür ve karakter dokusunu oluşturan özelliklerini yitirir. Bu sebeple her millet, kendi toplumunun menfaatlerini gözeterek, dini kurumlardan yararlanma yoluna gider. Birey ve toplumları, din ortak paydası üzerinde buluşturur. Ünlü Fransız filozofu *Voltaire*'in, “eğer tanrı yoksa onu uydurmak gerekir” sözünün arkasında, bu gerçeklik yatmaktadır.

İlahi dinlerin inanç ve uygulamaya dönük iki ayağı vardır. Dindar bir birey, inanç boyutuyla maneviyatı en derin bir şekilde hissederken, aynı inanç evrenini pratik manada tutum ve davranışlarına yansıtır. İşte tam da bu noktada din özgürlüğü devreye girmektedir. Din özgürlüğü denilince sadece inanç değil, onun doğal bir sonucu olan davranış özgürlüğü de anlaşılır. Bundan dolayı, demokratik rejimlerde din ve vicdan özgürlüğü temel insan hak ve özgürlüklerinin başında gelir. İfade

özgürlüğünün tam anlamıyla olmadığı toplumlarda demokrasi kültüründen bahsetmek imkânsızdır. Demokrasileri, her türlü baskıcı ve totaliter siyasi sistemlerden ayıran fark, diğer özgürlüklerin yanı sıra din ve vicdan özgürlüğüne verdikleri değerdir.

Din ve vicdan özgürlüğü, insan kişiliği ve onurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Din ve vicdan özgürlüğü, kişinin hiçbir baskı ve etki altında kalmadan tamamen kendi özgür iradesiyle bir dini seçme, öğrenme, öğretme, yayma, telkin etme, okutma ve dinin emirlerini yerine getirme gibi faaliyetlerin tümünü ihtiva eder. Bu gerçek, uluslar arası insan hak ve özgürlüklerine ait bütün hukuki metinlerde açıkça belirtilmiş ve Türk Anayasaları'nda da daima yerini almıştır. 88 yıllık ömrü bulunan Türkiye Cumhuriyeti devleti 3 Anayasa'ya şahit olmuştur. Bunlardan; 1924 Anayasası'nın 75. maddesinde; 1961 Anayasa'sının 19. maddesinde ve halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasa'sının 24. maddesinde din ve vicdan özgürlüğü üzerinde durulmuştur. 1982 Anayasa'sının 24. maddesinde şöyle denmektedir:

“Madde: 24-Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”

Laik bir devlette din eğitimi ve öğretimi gerçekte her zaman tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte bugün laik uygulamalarıyla bilinen pek çok ülkede devlet, din öğretimini kendi kontrolünde gerçekleştirmekte, vatandaşlarının bu yöndeki isteklerini bizzat kendisi karşılamaktadır. Nitekim Avrupa Konseyi'ne bağlı 47 ülkeden 43'ünde din dersi bizzat devlet okullarında verilmektedir. Bu ülkelerden 25'inde ise din eğitimi zorunlu ders statüsünde yer almaktadır. Hatta kimi ülkeler-

de bu derslere katılmak, Türkiye’de olduğu gibi mutlak zorunluluk ifade etmektedir. Bu sebeple, bizde, başta Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmak üzere, Anayasa’nın 24. ve 42. maddeleri kadar önemli ve belirleyici olan bir başka husus, Türkiye’nin taraf olduğu uluslar arası anlaşmalar- dır. Türkiye’nin taraf olduğu uluslar arası anlaşmalar; düşünce, vicdan ve din özgürlüğü konusunda yükümlülükler getirmektedir. Örneğin, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren “*Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslar Arası Sözleşme*”, “*İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korun- masına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*”, “*Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi*”nin 27 Ocak 1999 tarihinde kabul ettiği “*Din ve Demokrasi*” başlıklı 1396 sayılı tavsiye kararı, ayrıca “*Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı*” (AGİK) çalışmaları içinde, 19-21 Kasım 1990’da 34 üye ülke- nin iştirakiyle toplanan Paris Zirvesinde imzalanan “*Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası*”nda “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” yer almış ve ayırım göstermeden herkesin bunlara sahip olduğu açık bir şekilde belirtilmiş- tir. Türkiye bütün bu uluslar arası kuruluşlara iştirak etmek suretiyle alınan kararların altına imza atmış ve yükümlülüklerini kabul etmiştir.⁴

1982 Anayasası’nın 42. maddesinde vurgulandığı gibi kimse eği- tim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Dolayısıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB)’nin öğretimi de meşruyetini Anayasa’nın 24. maddesinden almaktadır. Bu maddede DKAB’ın her bir vatandaş için zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Anayasanın 24. maddesinde zorunlu olarak düzenlenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yaklaşık yirmi beş yıla dayalı deneyimi bu dersin gereğini zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki, Türk halkının büyük çoğunluğu zorunlu din dersini onaylamaktadır. TESEV’in 2006 yılında yapmış olduğu araştırmada zorunlu din dersini destekleyenlerin oranı % 82 civarındadır.⁵

Yeni yapılacak Anayasa’da da din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili 24.maddenin aynen yer alması hem öğretim ve hem de maslahat açı- sından milletimizin tarihsel yürüyüşü ve bekasına büyük hizmet ede- cektir. Devletimiz başından beri kimlik ve beyan sorunlarının aşılması için, İslam üst başlığı altında tüm Müslümanları bir arada tutan yeni

4 Geniş bilgi için bakınız. Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, Ankara, 2010, s. 133.

5 http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Final%20Rapordin_toplum.pdf

bir temsile ihtiyaç duymuştur. Bu meyanda din öğretimi bağlamında *Diyanet İşleri Başkanlığı* ve *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* dersi uygulamaları, doğrudan herhangi bir mezhep ya da eğilim muhatap alınarak oluşturulmamıştır. Devlet, vatandaşlarını, Müslüman oldukları takdirde İslam'ın genel ve ortak prensipleri içinde kabul etmektedir. Burada aynı zamanda din hizmetleri vermekte olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne de değinmekte fayda vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren DİB merkezî idare içinde yer almıştır. 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı ilk kuruluş kanununda kısmen ve daha sonra 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunu'nda genel olarak "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur" hükmü, İslam'ın belli bir yorumuyla sınırlandırılmamıştır. DİB, İslam şemsiyesi altında kendisini ifade eden bütün Müslümanlara hizmet götüren bir birim halini almıştır. Zaman zaman Alevi vatandaşlarımız, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan (DİB) cem evlerini ibadethane olarak tanımalarını istemektedirler. Hâlbuki DİB, bir temsil makamı değil, hizmet kurumudur. Yeni yapılacak anayasada genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı mutlaka Anayasal bir kurum olarak varlığını korumalı ve statüsü güçlendirilmelidir.

Diğer taraftan, devlet-millet kaynaşmasının emsalsiz örneklerinden biri olarak Türkiye'de, vatandaşların din alanındaki bilgi eksikliklerinin görmezlikten gelinmesi kabul edilemez. Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölgede din, toplumsal ilişkilerin birincil ortak öğesi olarak öne çıkmaktadır. 19. yüzyılın popüler eğilimleri içinde din, dünya ölçüğünde gözden düşürülmeye çalışılmışsa da son yüzyılda din yükselen bir değer olmuştur. 1950 ve 60'lı yıllarda ileri sürülen, *modernleşme süreçlerine bağlı olarak din, hem toplumsal seviyede ve hem de bireyin zihninde gerileyecektir*, iddiası, bugün için anlamını yitirmiştir. Hayatı, anlama, anlamlandırma, kimliğin inşası, ahlaksal değerler alanında ölçülü bir istikamete sahip olma ve maneviyat eksikliğinin giderilmesi gibi konularda herhangi bir dini devre dışı bırakacak iddia ve söylemlerin bugün artık eski itibarını korudukları söylenemez. Bu nedenle devletin din ala-

nına karşı mesafeli olması hiçbir şekilde kabul edilemez. Aynı şekilde devletin de vatandaşlarının din alanındaki taleplerini yerine getirmesinin anlaşılabilir bir tarafı yoktur. Ancak burada olması gereken devlet, çeşitli inanç mensuplarına hizmet götürürken manipüle etmemesi ve tüm inançlar karşısında hakkaniyet ölçülerine uymayacak bir şekilde ayrımcılık yapmaktan kaçınmasıdır.⁶

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Anayasa Mahkemesi'nin 16 Eylül 1998 tarih ve 52 numaralı kararında da vurgulandığı gibi, zorunlu din derslerinin gerçekte hangi çerçeve, süreç ve prosedürler eşliğinde okutulabileceği açıklanmıştır. Bu açıklamada da teyit edildiğine göre, 1982 Anayasası'nın 24. maddesinin 4. fıkrasında din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din ve ahlak eğitim ve öğretiminin devletin gözetimi ve denetimi altında yapılmasının nedeni, maddenin gerekçesinde de belirtildiğine göre bu konudaki eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını engellemektir. Bu sebeple dinler hakkında yansız ve tanıtıcı bilgiler vermek ve ahlaki değerleri benimsetmek amacıyla din kültürü ve ahlak öğretimi dersleri (DKAB) ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına alınmıştır. Bundan sonraki süreçlerde de bu kararların muhafaza edilmesinde büyük yararlar vardır.

6 A.g.r., s. 139.

ANAYASA VE LAİKLİK TARTIŞMALARINA BİR KATKI

Prof. Dr. M. Ali KIRMAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Türkiye uzun bir zamandan beri yeni, sivil, özgürlükçü ve demokratik bir Anayasa yapma sürecine girmiş olmakla birlikte bu süreç henüz tamamlanamamış değildir. Anayasa yapım ve/veya yazım sürecinde en çetin konu başlıklardan birinin “laiklik/sekülerlik” ve buna bağlı diğer konular söz gelimi din ve vicdan özgürlüğü ekseninde olacağı açıktır. Bu yazı, içinde bulunduğumuz yeni ve sivil bir Anayasa yapma sürecine bir katkı yapma amacıyla kaleme alınmıştır.

Laiklik din ile devlet ilişkisini düzenleyen çok önemli bir ilkedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında, din de devlet de insan hayatı için vazgeçilmez kurumlardır. Her iki kurum da insanların toplumsal ilişkileri üzerinde etkide bulunurlar. Devlet insanların bu dünya hayatı ile ilgili yasalar çıkarır ve düzenlemeler yapar. Bu nokta oldukça açıktır. Ancak bir toplumsal kurum olarak din, devletten oldukça farklı fonksiyonlar görür. Dinin daha ziyade öteki dünya ile ilgili ödül ve cezalarla ilgili olduğu düşünülürse de, bu dünyaya yönelik bir takım talep ve tavsiyeleri de söz konusu olabilmektedir. Belki bu noktada her dini aynı kategoride değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Kuşkusuz insanlar bir dine inanma, dinî inancının gereklerini yerine getirme ve hatta inancının tanıtımını

yapma hakkına sahiptir. Ancak hiç bir hak sınırsız değildir. Bu yüzden devletin düzenleyici fonksiyonlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Şu halde sorun, daha ziyade din ile devletin arasındaki ilişkinin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği meselesidir.

Türkiye’de bir kesim laikliği bir yaşam biçimi olarak algılamaktadır. Bir başka kesim de bu algılamaya aksülamel olarak tepkisel bir tarzda laikliğin din karşıtlığı olduğunu iddia etmektedir. Gerçekte laiklik, bir yandan din ve devlet arasındaki ilişkiyi düzenlemenin bir aracı iken, bir yanda da bir arada yaşamayı mümkün kılan bir ilke, bir modeldir. Zira belli bir din anlayışının toplum geneline dayatılmasının önüne geçerek toplumsal birlik ve bütünlüğün korunması açısından son derece fonksiyoneldir. Ancak onun bir yaşam tarzı haline dönüştürülmesi, gerçek fonksiyonlarını yerine getirememesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de laikliğin bir yaşam biçimi olarak algılanması, toplumun geniş kesimi tarafından fazla bir ilgi uyandırmamaktadır. Çünkü laikliği ortak yaşamayı kolaylaştıran bir ilke olarak görmenin ötesine taşıyarak bir yaşam biçimi olarak algılama, hatta kendi yaşam tarzını mutlaklaştırarak topluma dayatma eğilimi toplumun geniş kesimi tarafından kabul görmemekte ve dolayısıyla böyle bir yaklaşım marjinalleşmektedir. Öte yandan daha ziyade ahlakî esaslara vurgu yapan İslam’ı bir din olarak görmenin ve öyle algılamanın ötesine geçerek onun hayatın bütün alanlarını kuşattığı ve insana hareket (mübah) alanı bırakmadığını düşünen ve bu anlayışını topluma dayatmaya kalkışan bir yaklaşım da aynı şekilde toplumun geniş kesimi tarafından kabul görmemektedir. Nitekim yapılan bilimsel araştırmalar, ‘laikçi’ (laisist) olarak adlandırılan aşırı ve otoriter laiklik yanlıları ile dinin (İslam) bütün toplumsal kurumları/alanları kuşattığını düşünen ve ‘dinci’ (İslamist) olarak adlandırılan kesimlerin toplumdaki oranlarının yüzde olarak tek basamaklı olduğunu ortaya koymuştur. Şu halde gerek laikliği ve gerekse İslam’ı aslından farklı algılamak ve onlara aşırı yüklemelerde bulunmak, onların gerçek fonksiyonlarını yerine getirmesinin önündeki en önemli engellerdir. Bir diğer ifadeyle bu tür yaklaşımlar hem laikliğe hem de dine zarar vermektedir.

Şu halde Türkiye’de sorun, devletin laiklik ilkesini benimsemesi veya benimsememesi değil, bu ilkenin uygulama boyutunda; yani teoriden

ziyade pratiktedir. Bir diğey ifadeyle, toplumun ve hatta bireylerin de laik bir yaşam tarzına mahkûm edilmesi veya edilmek istenmesidir. Bu da sonuç itibariyle otoriter ve despot bir yönetim biçimine yol açmaktadır. Fakat aynı şekilde anayasada devletin referansının din olarak belirlenmesi veya en azından anayasadan laiklik ilkesinin çıkarılması yönündeki talepler de toplumun bir kesiminde dinî bir yaşam tarzının dayatılması arzularını canlandırabilir ki, bu da sonuç itibariyle din adına otoriter ve despot bir yönetim biçimine yol açması kuvvetle muhtemeldir.

Devletin laik olması, bütün dinlere ve felsefi sistemlere karşı tarafsız olması, yani vatandaşlarının din ve vicdan özgürlüğünü temin etmesi demektir. Böyle bir devlette isteyen istediğı yaşam tarzını benimseyebilir ve yaşayabilir. İsteyen başkalarının özgürlüğüne müdahale etmemek şartıyla istediğı şekilde ve istediğı düzeyde 'dindar', isteyen de istediğı şekilde ve istediğı düzeyde 'seküler' yani dine ilgisiz bir hayat sürebilir. Bu durum, özgür ve demokratik bir toplum olabilmenin en önemli şartı konumundadır.

Laiklik veya sekülerlik tartışmalarında bir devletin laik veya seküler olabilmesinin ön koşulunun dinlere karşı mesafeli durması gerektiğı ve hatta bunun anayasasında yazılmış olması gerektiğı vurgulanır. Bu tür bir sekülerist/laikçi bakış açısı teorik olarak doğru olmakla birlikte küresel anlamda bakıldığında gerek ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı uygulamalarla karşılaşılmaktadır. Bir diğey ifadeyle anayasasında laik ve/veya seküler olduğu yazılmamış ülkelerde kişilerin belli bir dine inanmalarına, inançlarının gereklerini yerine getirmelerine ve hatta inançlarının tanıtımını ve propagandasını yapmalarına –ki bu hususlar/ilkelere aslında temel insan haklarıdır ve bu konudaki sözleşmelerde, konvansiyonlarda ve dolayısıyla pek çok ülkenin anayasasında kayda alınmıştır– müsaade edildiğı görölr.

Öte yandan İslam ülkelerine bakıldığında zaman iki farklı durumla karşılaşılır. Bunların bir kısmının modern bir ulus-devlet formunda kurulmuş olduğu ve anayasalarında laik ve seküler oldukları belirtilir. Daha büyük bir çoğunluğu oluşturan diğey ülkelerde ise din ile devlet ayrımını açık-

ça deklare edilmemiştir. Fakat sonuç itibariyle her iki kategoride yer alan devletler de, insanların gündelik hayatlarına müdahale etme eğiliminde olmuşlardır.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

Kuşkusuz devletin laik olduğu ilkesi, hazırlanacak olan yeni anayasa metninde yer alabilir. Ancak bu, özgürlükçü ve demokratik bir anayasa için olmazsa olmaz bir durum değildir. Şu halde bir devletin herhangi bir dini benimsemesi veya anayasasında laik/seküler olduğunun yazılması, anayasa yazım sürecinde anayasa hukukçularının yetkisi dâhilinde olan teknik bir konu olmanın ötesinde çok fazla bir önem taşımamaktadır. Ancak meseleye teorik/hukukî açıdan bakıldığında, anayasada laiklik ilkesinin yer almış olması devletin zorunlu olarak vatandaşlarına din ve vicdan özgürlüğü sağladığının teminatı olmadığı gibi, aksi bir durum da devletin zorunlu olarak teokratik olduğu anlamına gelmeyecektir. Bununla birlikte meseleye sosyolojik açıdan bakıldığında ise, anayasada devletin bir dini benimsemesi veya laik/seküler olduğunun belirtilmesi toplumun belli katmanlarında rahatsızlık meydana getiriyorsa, sergilenen hassasiyetlerin dikkate alınması, yeni sorunlara yol açmaması açısından yerinde bir yaklaşım olacaktır. Dikkat edilmesi gereken temel husus, anayasa metnine yazılanlardan ziyade onların hayata geçirilmesi olmalıdır. Anayasa'da laiklik ilkesi yazılı olduğu zaman dindar vatandaşların, yazılmadığı zaman da seküler vatandaşların yaşam biçimine müdahale edilmemesi, yani "din ve vicdan özgürlüğü" ilkesi temel uzlaşma alanı olmalıdır. Şu halde anayasa yazımı aşamasında meselenin demokrasi ve insan hakları temelinde ele alınması gerekmektedir. Bilindiği gibi, bu memlekette din ve devlet ilişkisini her tür aşırılıklardan uzak bir biçimde meczeden hoşgörü anlayışının kökleri uzun bir tarih geçmişe dayanmaktadır. Mesele bir ölçü ve denge meselesidir. Unutulmamalıdır ki, her şeyin aşırısı kendi içerisinde reaksiyoner tohumlar taşımakta ve kendi sonunu hazırlamaktadır.

cdan Hürriyeti”

11•Rixos Ankara

YENİ AK

Prof. Dr. Yasin Aktay
Siyasetçi, Düşüncü Kuruluşu Başkanı

Prof. Dr. Naci Bostancı
24. Dönem AK Parti Amasyra Milletvekili

Yrd. Doç. Dr. Necdet Sübasi
Rixos Ankara'da Kurumlar Kurulu Başkanı

